

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH

E.IL. TOSHIKH XAMIDOV, X.S. ZAYNUTDINOV,
A.M. KOMILOV, R.A. MUHAMMADOVA, E.IL. JURAVLEVA,
M.Z. ISLOMIOVA

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH

"IQTISOD-MOLIYA"

/»' \

**ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA RTA MAXSUS TALIM
VAZIRLIGI**

Toshkent Farmatsevtika instituti

**E.R. TOSHMUXAMEDOV, X.S. ZAYNUTDINOV,
A.M. KOMILOV, R.A. MUHAMEDOVA, E.B. JURAVLEVA,
M.Z. ISLOMOVA**

FARMATSEVTIKAISHINI TASHKIL QILISH

*O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rtta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan oliy o'quv yurtlarining 5720500-farmatsiya
51409-kasb ta'limi (farmatsiya) bakalavriat ta'lim
yo'nalishi talabalari uchun darslik
sifatida tavsiya etilgan*

Prof A.N.Yunusx jayevning umumiy tahriri ostida

B12639

O'z M U

Ilraiy kutubxo»asi

Toshkent
«IQTISOD-MOLIYA»
2008

Taqrizchilar: Farmatsevtika fanlari doktori, prof X.K., Jalilov;
zbekiston Respublikasi So liqni saqlash vazirligi
Dori vositalari va Tibbiy buyumkir siyosati markazi
direktori M.Y. Ibragimova;
Farmatsevtika fanlari nomzodi, dot O.S. Isax djayev

Toshmuxeamedov E.R.

F25 Karmatsevtika ishini tashkil qilish: Farmatsevtika institutlari uchun darslik / E.R. Toshmuxeamedov, X.S. Zaynutdinov, A.M. Komilov, R.A. Muhamedova, E.B. Juravleva, M.Z. Islomova; O'zR oily va rta-maxsus taTim vazirligi.-Toshkent: «Iqtisod-moliya», 2008. - 192 b.

Zaynutdinov X.S., Komilov A.M., Muhamedova R.A., Juravleva E.B.,
Islomova M.Z.

Darslikda respublikamizda farmatsevtika xizmati va so liqni saqlash ishlarini rivojlantirish asoslari, dorixonalar ishini, dori vositalarning retseptsiz savdosini tashkil qilish, dorixonalarda retseptlarni qabul qilish va ular asosida dori vositalarini berish, dori vositalarini tayyorlash va sifatini nazorat qilish ishlarini tashkillashtirish, dorixonada amlamalar b limi ishini tashkil qilish. laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish, farmatsevtik tovarlarning sifatini nazorat qilish tizimi, davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi, farmakoiqtisodiyotning ilmiy asoslari, ehtiyq istiqbolini asosiy negizlari va dori vositalarga b lgan talabni aniqlash, farmatsevtika bozorida ulgurji savdo faoliyatini tashkillashtirish masalalari qamrab olingan.

Darslikdan dorixona amaliyoti xodimlari, malaka oshirish fakultetlarida tahsil olayotgan tinglovchilari, farmatsevtika institutlari talabalari, maristrantlari va aspirantlari foydalanishlari mumkin.

BBK 5.66H73

S z boshi

Aholi va davolash - profilaktika muassasalarini sifatli dori vositalari bilan z vaqtida ta'minlashni tashkil qilish so liqni saqlash tizimi va boshqa dorishunos mutaxassislar oldida turgan dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Ma'lumki, zbekiston Respublikasida dorixona muassasalari Hamd stlik davlatlarida birinchilar qatorida davlat tasarrufidan chiqarildi. Natijada farmatsevtika ishini tashkil qilish b yicha mavjud b lgan asosiy darsliklar dori vositalari muomalasining k p masalalari b yicha z amaliy ahamiyatini y qotdi.

Bozor munosabatlariga tish jarayonida farmatsevtika faoliyati sohasining mustaqil rivojlanishini xalqaro tajribalarga suyangan holda tashkil qilish, soha mutaxassislari tashabbuslarini q llash hamda iste'molchilar xuquqlarini himoya qilish maqsadida hukumatimiz tomonidan bir qator xuquqiy va me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. z navbatida, k plab yangi dori vositalarining yaratilishi, farmatsevtik yordamning takomillashgan usullarining amaliyotga kirib kelishi bilan farmatsevtika ishini tashkil qilishning asosiy y nalishlari yoritilgan darslik yaratish vazifasi yana ham dolzarb b lib qoldi. Q lingizdagi darslikda aholi va davolash - profilaktika muassasalarini dori vositalari bilan ta'minlashni tashkil etishda hozirgi kun nuqtai nazaridan dorixona muassasalari mutaxassislari uchun zarur b lgan masalalar 11 bobda keltirilgan. Amaliy ahamiyati ortib borayotgan retseptsiz dori vositalari savdosini tashkil qilish va farmatsevtik xizmatni sifatli ta'minlashga qaratilgan mavzular mumkin qadar kengroq yoritildi.

Dori vositalari muomalasiga taalluqli ayrim atama va terminlar darslikda birinchi marta bayon qilinganligi munosabati bilan ularni farmatsevtika sohasi nuqtai nazaridan sharhlab, umumiy tushunchalar ham berildi.

Amaldagi dastur b yicha tayyorlangan ushbu darslikda farmatsevtika ishini tashkil qilishga oid, talabalar uchun kerakli b lgan asosiy masalalar yoritilib, q shimcha ma'lumotlar va tegishli me'yoriy hujjatlardan mustaqil foydalanish uchun k rsatmalar berilgan.

Darslik farmatsevtika instituti talabalari va farmatsevtika ishi bilan shu ullanayotgan keng mutaxassislar ommasi uchun m ljalangan.

Birinchi bor chop etilayotgan ushbu darslik ayrim kamchiliklardan holi b Imasligi mumkin. Uni takomillashtirish borasidagi maslahat va takliflarni mamnuniyat bilan qabul qilamiz.

Mualliflar darslikni tayyorlash uchun kerakli ma'lumotlarni tuzishda qatnashgan Farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedresi xodimlari: M.A.Saidov, AXNuritdinova, G.E.Sodiqova, A.M.T xtaeva, D.T.Saipova, Z.Sh.Hidoyatova va M.Ya.Saidovaga hamda taqrizchilarga katta minnatdorchilik bildiradilar.

•

AHOLI VA DAVOLASH-PROFILAKTIKA MUASSASALARINIDORI VOSITALARI BILAN TA'MINLASHNI TASHKIL ETISH

1-bob. ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SO LIQNI SAQLASH ISHLARI VA FARMATSEVTIKA XIZMATINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI

1.1. So Iqni saqlash ishlarini tashkil qilish prinsiplari

zbekiston Respublikasida so liqni saqlashni himoya qilishda qonunchilikning konstitutsion asoslari.

zbekiston Respublikasi So Iqni saqlash vazirligi (SSV)ning asosiy vazifasi Respublika aholisi so liqni muhofaza qilish, davolash ishlarini tashkil qilish, yuqori malakali tibbiy yordam ko'rsatish asoslarini yaratish, davolash-profilaktika muassasalari uchun moddiy-texnika bazasini yaratish, tibbiy va farmatsevt kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish, aholi orasida sanitariya- epidemiologiya holatini tegishli tartibda barqaror holatda saqlash va ta'minlashni tashkil qilishdan iborat.

zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ko'rsatilgan fuqarolarning muhim ijtimoiy huquqlaridan biri so Iqni saqlash huquqidir. "Har bir inson malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqiga ega".

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirishda SSVning Bosh boshqarmalari, tegishli ilmiy tekshirish institutlari faoliyat ko'rsatmoqda, tibbiyot va farmatsevt kadrlar tayyorlash ishlari esa tegishli institutlar va tibbiyot kollejlari tomonidan amalga oshiriladi.

Malakali tibbiy xizmatni maxsus tibbiy va farmatsevtika bilimlariga ega, Gippokrat qasamyodini qabul qilgan va yordamga muhtoj har qanday bemorga sidqidildan xizmat qiladigan tibbiyot mutaxassislari amalga oshiradilar. Qonunchilik asosida yetarli malakaga ega boshqaruvchi mutaxassislarning tibbiy va farmatsevtika faoliyati bilan shu muvofiq ruxsat etilmaydi.

Davlat tomonidan vakolatlangan organlar xususiy so Iqni saqlash muassasalarini ochish hamda ularning faoliyati, tibbiy xizmat ko'rsatish darajasi sifati ustidan belgilangan tartibda nazorat olib boradi.

Tibbiyot va farmatsevtika faoliyatini olib boruvchi subyektlar faoliyatlarini mavjud standartlar talablariga javob bermasa, faoliyat olib borish huquqini beruvchi ruxsatnoma (litsenziya)dan sud hukmi asosida mahrum qilinadi.

Malakali tibbiy va farmatsevtik xizmat ko'rsatishni ta'minlash ishlari quyidagi shart-sharoitlar bilan muntazam ravishda ta'minlanib turishini ko'rsatgan holda tuziladi:

- davlat davolash va sanitariya, dam olish muassasalari tarmoqining mavjudligi va hozirgi kunlarda ham muntazam faoliyat ko'rsatib turishi;

- nodavlat va idoraviy tibbiy muassasalarni rivojlantirish va rivojlantirish. Ko'plab ishlab chiqarish tarmoqlari, muassasalar va tashkilotlarning poliklinikalari, ambulatoriya, sanatoriya, kunduzgi davolovchi stasionar, dam olish maskanlari, shifoxona, qishloq vrachlik punktlari, ona va bola shifoxonalari va sog'lomlashtirish markazlarini yanada ko'rsatish;

- aholining barcha qatlamlarini e'tiborga olgan holda, ular o'rtasida keng qamrovli dispanserizatsiya va emlash ishlarini tegishli tartibda olib borish hamda kasalliklarni oldindan aniqlash va ularning oldini olish, tegishli tashhis qo'yish;

- tibbiy va farmatsevt kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish, ular faoliyatlarini samaradorligi va malakasi ustidan davlat nazoratini o'rnatish;

- tibbiy sog'lum tizimini yaratish, mehnat qobiliyatini yiqitgan, ishga yaroqsiz yoki nogiron bo'lib qolgan fuqarolarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash va ularga davlat tomonidan qonun asosida belgilangan tadbirlar ajratish;

- aholining ma'lum ijtimoiy himoyaga niuhtoj toifasiga tibbiy muassasalar tomonidan bepul tibbiy xizmat ko'rsatish. Nogironlar va boquvchisidan mahrum bo'lgan hamda ahvoli o'zgarib ketgan bemorlarga (Jaziriston Respublikasi SSV ning 1999-yil 5-martdagi 134-sonli buyruqi asosida Tasdiqlangan) dorixonalardan bepul dori vositalari olishga yordam berish;

- tibbiyot va farmatsevtika muassasalarini zamonaviy asbob-anjomlar, texnika vositalari bilan jihozlash va ularga qulay sharoitlar yaratish;

- respublikaning hamma viloyat markazlarida va iloji boricha aholi zich yashaydigan mintaqalarida va Toshkent shahridagi Respublika tez tibbiy va shoshiliinch tez tibbiy yordam ko'rsatish muassasalarining faoliyatini takomillishtirish.

Hozir davlat tomonidan kafolatlangan malakali tibbiy yordam ko'rsatish SSV tasarrufidagi tashkilotlar orqali amalga oshirilmoqda. Shuningdek "Sog'lom avlod uchun" respublika fondi tomonidan hamonalar va bolalar sog'lumini saqlash yulida samarali ishlar olib bormoqda.

Mamlakatimiz demokratik huquqiy davlat va insonparvar fuqarolik jamiyati - mulk shakllarining yangi tizimi, qudratli ishlab chiqarish kuchlari va

vositalari, il or fan va texnologiyalarni barpo etish, xalq farovonligini oshirish, erkin shaxsni har tomonlama kamol toptirishga qulay shart-sharoitlar yaratilayotgan jamiyatdir. Shuning uchun so liqni saqlash va farmatsevtika tizimida ham mulkdorlar toifasiga keng y l ochildi, ular orqali aholiga va davolash-profilaktika muassasalariga yuqori malakali tibbiy va farmatsevtik yordam k rsatilib, ular jamiyatimizda so liqni saqlash tizimida yetakchi harakatlantiruvchi kuchga ega b lgan jamiyatning mas'ul shaxsiga aylandi.

«Fuqarolar so li ini saqlash t risida» gi zbekiston Respublikasining (1996-yil 29-avgustdagi va 1999-yil 15-apreldagi zgartirish va q shimchalari bilan) qonuniga asosan, zbekiston Respublikasining SSV quyidagi vakolatlarga egadir:

- so liqni saqlash va tibbiy su urtaning, so liqni saqlash sifati davlat standartlarining me'yoriy bazasini ishlab chiqadi hamda barcha tibbiyot muassasalarining ularga rioya etilishi ustidan nazorat qiladi;

- fuqarolar sog-li ini saqlash sohasida tarmoq davlat dasturlarini amalga oshiradi;

- davlat tomonidan kafolatlangan hajm doirasida aholiga birinchi tibbiy-sanitariya yordami k rsatishni byudjet mabla lari hisobidan tashkillashtiradi;

- davolash-profilaktika va dorixona muassasalarining sertifikatsiyasi va akkreditatsiyasini amalga oshiradi;

- shifokorlarga tibbiyot amaliyoti bilan shu ulJanish uchun, farmatsevtlarga farmatsevtika faoliyati bilan shu ullanish uchun litsenziyalar beradi;

- tibbiy xizmat tariflari darajasini boshqarib boradi;

- zbekiston Respublikasi hududida q llanishga ruxsat etilgan dori vositalarini standartlashtirish va r yxatga olishni amalga oshiradi.

Shunday qilib, so liqni saqlash ishlarining asosiy prinsiplari Respublika Vazirlar Mahkamasining bir qator qarorlari, farmoyish va k rsatmalari bilan belgilanib, asosan aholi so li ini saqlash va har taraflama yuqori malakali tibbiy yordam k rsatishni tashkil qilishdan iborat.

Bu borada zbekiston Respublikasining "Fuqarolar so li ini saqlash t risida"gi qonunida aholining malakali tibbiy xizmatdan foydalanish va ijtimoiy himoyaga doir konstitutsiyaviy huquqlarini ta'miniash, shuningdek, tibbiy xizmatlarning sifatini yaxshilash uchun tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy sharoitlarni yaratish, so lom avlodni tarbiyalash choralari belgilandi. So liqni saqlash tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga muvofiq holga keltirish maqsadida zbekiston Respublikasida so liqni saqlash tizimini 1998-2005 yillarda isloh qilish Davlat dasturi

tasdiqlandi va uning konsepsiyasi berildi. Bunga muvofiq bepui tibbiy yordam k rsatiladigan va byudjetdan ta'minlanadigan davolash-profilaktika muassasalari, shuningdek, ularni bosqichma-bosqich pulli xizmatlarga tkazish muddatlari belgilandi va dasturni amalga oshirishga doir asosiy chora-tadbirlar tasdiqlandi.

Hozirgi kunda esa, ushbu belgilangan vazifalarni bajarish borasida Respublika SSV tomonidan keng qamrovli va yuqori malakali tibbiy xizmat k rsatishga qaratilgan qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. Toshkent shahrida Respublika shoshilinch tez tibbiy yordam k rsatish markazining ochilishi, viloyatlarda esa, bu markaz filiallarining ochilib, ularni yuqori malakali tibbiy va farmatsevt kadrlar bilan ta'minlanishi bunga misol boia oladi.

1.2. Q'zbekiston respublikasida tibbiyot va farmatsevtika faoliyatini boshqarish

Boshqarish ilmi har qanday xalq x jaiigi faoliyatini boshqarish asoslarida zini ma'lum bir xususiyatlari bilan ishtirok etgani kabi so liqni saqlash tizimi ham zining ma'lum bir boshqarish jarayoniga egadir.

zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida aholi so li ini saqlash, muhofaza qilish va davolash davlat tomonidan kafolatlanganligi qayd etiladi. Buning uchun Oiiy Majlis tomonidan qabul qilingan qonun, Prezidentning farmon va qarorlari hamda Vazirlar Mahkamasining qaror va k rsatmalari SSVga yuboriladi. Vaziriik tomonidan bu me'yoriy xujjatlar so liqni saqlash tashkilotlariga tegishli boshqarma va b limlar orqali quyi korxonalarga, ya'ni sogiiqni saqlash boshqarmalariga, Toshkent shahar sogiiqni saqlash bosh boshqarmasiga, Qoraqalpo iston Respublikasi SSV ga va viloyat so liqni saqlash boimlariga etkaziladi, ular esa bu vazifalarni z tasarrufidagi hamma davolash-profilaktika muassasalariga yetkazadilar.

Boshqarish ilmi, boshqarishning ilmiy asoslariga suyanib, boshqarish ishlarini yanada takomillashtirishi, unda boshqarishni tashkiliy, tarbiyaviy tomoniarini e'tiborga olgan holda rahbarni zamonaviy boshqarish usullari bilan qurollantirishi, aholi bilan ishlash, uni ishchanlik faoliyatini yaxshilash, aholi sogiigini yaxshilash va tiklash borasida eng zamonaviy usullami q llab, inson omilini va tafakkurini e'zozlagan holda, har taraflama inson sogiigini muhofaza qilishi zarur.

zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 14-yanvardagi 18-sonli "zbekiston Respublikasi so liqni saqlash tizimida boshqarishni takomillashtirish t risida" gi qarorida zbekiston Respublikasi Prezidentining "zbekiston Respublikasi So liqni saqlash tizimini isloh qilish davlat dasturi t risida" 1998-yil 10-noyabrdagi PF 2107 - sonli farmonida aholi so ligini saqlash ishlari ustidan davlat nazoratini ta'minlash choralari qayd etilgan.

Ushbu farmonda so liqni saqlash sohasida davlat siyosatini amalga oshirish, aholiga bepul tibbiy-sanitariya yordami k rsatish, boshqarishning barcha darajasida aholiga tibbiy yordamni yaxshilash bilan bir qatorda, tizimni mabla bilan ta'minlash, jahon standartlariga javob beradigan zamonaviy klinikalarni tashkil etish, davolash-profilaktika hamda sanitariya - epidemiologiya muassasalari tomonidan aholi salomatligini muhofaza qilishga doir qonunchilik va boshqa me'yoriy xujjatlarga rioya etilishi, boshqaruv organlarining mansabdor shaxslari, so liqni saqlash xodimlarining noqonuniy xatti- harakati yuzasidan shikoyatlar va arizalar, qoida buzishlar va suiiste'molchiliklarning oldini olish masalalari k rsatilgan. Farmonda zbekiston Respublikasi SSV t risidagi nizom, vazirlikning ma'muriy boshqaruv xodimlarining soni, zbekiston Respublikasi SSV ning Nazorat inspeksiyasi t risidagi, vazirning rinbosarlari, shu bilan birga, boshqarish jarayoni, Toshkent shahar so liqni saqlash bosh boshqarmasi boshli i lavozimiga k ra zbekiston Respublikasi SSV ning rinbosari hisoblanishi k rsatilgan. Ushbu farmon va amaldagi qarorlarga k ra zbekiston Respublikasida tibbiyot va farmatsiya so liqni saqlash tizimining ajralmas qismi ekanligi qayd etilgan. Ta'kidlash lozimki, respublikada farmatsevtika faoliyatini muvofiqlashtirishda, zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 11-martdagi 132-sonli Qarori muhim rol ynaydi. Shu qarorga asosan, zbekiston Respublikasi Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni q llab-quwatlash davlat q mitasi tomonidan "Farmatsiya" ishlab chiqarish birlashmasi "Dori-darmon" davlat aksionerlik uyushmasi (DAU)ga aylantirildi. Uyushma faoliyatini muvofiqlashtirish zbekiston Respublikasi SSV zimmasida saqlab qolindi.

"Dori-darmon" DAU va uning hududiy birlashmalari dori vositalari va tibbiyot buyumlari buyurtmalarining asosiy turlari, ya'ni davlat buyurtmalari b yicha so liqni saqlash organlari tomonidan tasdiqlangan hayotiy zarur (asosiy) dori vositalari va tibbiy ashyolar bilan ta'minlashni bajarilishi aniq k rsatildi.

Shu qarorga asosan DAU va hududiy "Dori- darmon" davlat aktsiyadorlik birlashmalari zining ishlab chiqarish - x jalik va

moliyaviy faoiyati istiqboini mustaqil belgilaydi, bozor konyukturasini tashkii etgan holda, marketing xizmatini k rsatadi, davlat va boshqa organlarda z ta'sisichilarining manfaatlarini ifodalaydi.

"Dori - darmon" DAU faoliyatini takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 20-may 131-sonli qarori bilan DAU "Dori -dannon" aktsiyadorlik kompaniyasiga aylantirildi. Ushbu qarorga k ra "Dori-darmon" AK ning asosiy vazifalari va faoliyati y nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

- zbekiston Respubiikasi aholisini sifatli dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlash;

- marketing tadqiqotlari tkazish hamda hayotiy muhim b lgan asosiy dori -darmonlar va tibbiyot buyumlariga, shu jumladan, giyohvand va hisobda turadigan psixotrop preparatlarga buyurtmalarni shakllantirish hamda tuziladigan shartnomaiar asosida respublika so liqni saqlash tizimi muassasaiarining ularga b lgan ehtiyojini ta'minlash;

- zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadigan r yxat b yicha davlat rezervining dori vositalari va tibbiyot buyumlariga ehtiyojlarini qondirishni ta'minlash;

- "Dori -darmon" AK tarkibiga kiradigan dorixona muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish, mavjud farmatsevtika mahsulotlari resurslari t risidagi yagona respublika axborotlar tizimini yaratish;

- dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlashni tashkil etishga investitsiyalarni jaib qilish, il or texnologiyaiarni joriy etish.

Ushbu qarorga muvofiq "Dori - darmon" AK tarkibiga kirgan korxonalar va tashkilotlar r yxati va tashkiliy tuzilmasi tasdiqlandi.

1.3. So liqni saqlash va farmatsevtika faoliyati xizmatini boshqaruvchi tashkiiotiarning asosiy vazifaiari va funksiyaiari

zbekiston Respublikasi SSV va farmatsevtika faoliyatini amalga oshirish ishlari zining ma'lum tartibdagi ziga xos boshqarilish tizimiga ega b lib, bu tizim aholiga tibbiy yordam k rsatishda va dori vositalari bilan aholini tegishli tartibda taminlashda muhim rin egallaydi.

Respublikada so liqni saqlash tizimiga rahbarlik qilish SSV ga yuklatilgan b lib, vazirlik, asosan, quyidagi masalalarni hal etadi:

- aholi so ligini va unga bo liq ravishda xalq x jaligini, uning mudofaa faoliyatini yaxshilash va so liqni saqlash ishlarini rivojlantirish;

- aholiga yuqori malakali va uning hamma qatlami uchun muqobil tibbiy yordamni tashkil etish;

- aholi sog'ligini muhofaza qilish, kasalliklarning oldini olish chora-tadbirlarini rivojlantirish;

- onalik va bolalikni muhofaza qilish;

- respublika sanitariya-epidemiologiya holatining yaxshi bo'lishini ta'minlash;

- aholini va davolash-profilaktika muassasalarini dori vositalari, virusga qarshi va tashhis vositalari, tibbiyotda ishlatiladigan hamda boshqa buyumlar bilan ta'minlash;

- davlat rejaloriga asoslanib, davolash-profilaktika muassasari va dorixona tizimini rivojlantirish chora-tadbirlarini ko'rish;

- tibbiy va farmatsiya sohasidagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirib, uning samaradiligini oshirib, ularni sog'liqni saqlash va farmatsiya amaliyotida qo'llash chora-tadbirlarini ko'rish;

- tibbiyot va farmatsevt kadrlar tayyorlashni, ular malakasini oshirish borasidagi nazariy va amaliy bilimlarni yuqori saviyaga ko'tarish;

- mehnatni ilmiy asosda tashkil etilgan, boshqarish asosida sog'liqni saqlash muassasalarini tegishli yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlab, aholi sog'ligini tiklashda yuqori natijalarga erishish;

- hukumat tomonidan sog'liqni saqlash ishlariga ajratilgan byudjet mablag'laridan samarali foydalanib, sog'liqni saqlash binolarini ta'mirlash va yangidan quriladiganlarini zarur vaqtida ishga tushirish ishlarini amalga oshirish.

Bu ishlarni amalga oshirish uchun ma'lum bir boshqaruv tizimi shakllangan bo'lib, u ma'lum boshqarma, bo'lim va tashkilotlar orqali amalga oshiriladi.

Vazirlik qoshida hay'at (kollegiya) tashkil etilgan bo'lib, unga sog'liqni saqlash tizimidagi dolzarb muammolarni vazirlikning kollegiya a'zolari bilan birgalikda hal qilish vazifasi yuklatilgan. Ilmiy, amaliy, klinik va epidemiologik muammolarni muhokama qilish, ularni reja asosida amalga oshirish, tibbiyot va farmatsiyadagi ilmiy va amaliy ish natijalarini respublika tibbiyotida qo'llash va shu yil bilan sog'liqni saqlash sohasidagi amaliy va ilmiy yutuqlarini rivojlantirish uchun vazirlik qoshida Olimlar tibbiyot ilmiy kengashi tashkil qilingan. Bu kengash tarkibiga jamoatchilik asosida respublikaning kengashiga kiritilgan bo'lib, ular tibbiyotga va farmatsiyaga oid ilmiy yutuqlarini rivojlantirish bilan birga uni sog'liqni saqlash va farmatsiya amaliyotida qo'llash ishlari bilan shug'ullanadilar.

Bundan tashqari, Davolash-profilaktika yordami ko'rsatish bosh boshqarmasi, Onalik va bolalikni muhofaza qilish bosh boshqarmasi, Davlat

sanitariya-epidemiologiya nazorati departamenti, Iqtisodiyot va mabla bilan ta'minlash bosh boshqarmasi, Kadrlar va quv yurtlari bosh boshqarmasi, Ma'muriy xalq boshqarmasi, Nazorat inspeksiyasi, Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi, Dori vositalari siyosati markazi va boshqa boshqarmalar so'ngi yilni saqlash ishlarini respublika miqyosida boshqarishda muhim vazifalarni bajaradilar.

z'bekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi 181-sonli Qaroriga va z'bekiston Respublikasi SSVning 1995-yil 2-iyundagi 250-sonli buyruqiga asosan vazirlik qoshida Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tashkil etildi.

SSV ning Dori vositalarini va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasida Dori vositalari ekspertizasi va standartizatsiyasi Davlat markazi, Farmakopeya, Farmakologiya, Yangi tibbiy texnikalar kabi qurilmalar, Giyohvandlar nazorati qurilmasi, Dori vositalari va tibbiy texnikani qayd etish boshqarmasi hamda nazorat qilish boshqarmasi y'chida Farmatsevtik inspeksiyasi mavjud.

Dori vositalari ekspertizasi va standartizatsiyasi Davlat markazi qoshida:

- vaksina, zardob vositalari va mikrobiologik tadqiqotlar o'tkazish laboratoriyasi;
- dori vositalari sifatini nazorat qilish va standartlash laboratoriyasi;
- tibbiy texnika sifatini nazorat qilish laboratoriyasi;
- farmako-toksikologik tadqiqotlar laboratoriyasi;
- ilmiy uslubiy va axborot boshqarmasi tashkil etilgan.

Bosh boshqarmaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- z'bekiston Respublikasi korxonalarida ishlab chiqarilayotgan va import qilinayotgan dori vositalari sifatini nazorat qiladi;
- isfemolchilar va ta'minotchilar o'rtasida dori vositalari sifati masalasida anglashilmovchilik, kelishmovchilik va baxs boshqarmasi qolgan taqdirda, dori vositalari sifatini arbitraj analizi o'tkazib oxirgi yakunlovchi xulosa beradi;
- z'bekiston Respublikasiga chet eldan sotib olib keltirilayotgan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini Davlat r'yxatidan o'tkazishdan avval ularning sifatini har taraflama nazorat qiladi;
- yangi dori vositalariga ishlab chiqilgan me'yoriy texnik hujjatlar loyihasiga xulosalar beradi;
- dori vositalari sifatini nazorat qilishning amalda q'ullanilayotgan usullarini takomillashtiradi va yangi usulni ishlab chiqish boshqarmasi y'chida ilmiy izlanishlar olib boradi;

- yangi dori vositalarini yaratish b yicha ilmiy ishlar bilan shu ullanadi; zbekiston Respublikasi hududida ishlab chiqarilayotgan, saqlanayotgan, q llanilayotgan dori vositalari va tibbiy buyumlari sifatini dastlabki davlat nazoratidan tkazadi;
- eskirib qolgan dori vositalarini Davlat reestridan chiqarish t risida tavsiyanomalar tayyorlaydi.

Bosh boshqarmaga yuklatilgan vazifalarni amalga oshirish uchun unda ekspertlar kengashi tashkil qilingan.

ZBEKISTON FARMATSEVTIKA SANOATI DAVLAT AKTSIONERLIK (ZFARM SANOAT) KONSERNI

Respublika aholisining dori vositalariga b lgan ehtiyojini yaxshiroq qondirish va farmatsevtika sanoatini yanada rivojlantirish maqsadida zbekiston Respublikasi Prezidentining 1993-yil 2-iyundagi PF 290 - sonli farmoni asosida zfarmnsanoat Davlat aksionerlik konserni tashkil etilib, uning tarkibiga bir qator ilmiy tekshirish institutlari va zkimyofarm ishlab chiqarish birlashmasi kiritilishiga qaror qilindi.

zfarmnsanoat konsernining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- dori vositalari yaratish va ularni ishlab chiqarishni tashkil etish, aholining, davolash-profilaktika muassasalarining dori vositalariga, biologik faol moddalarga, boshqa tibbiy va sanitariya - gigiena mahsulotlariga b lgan ehtiyojini qondirishga oid tadbirlarni amalga oshirish;
- farmatsevtika sanoatini kompleks rivojlantirish, ushbu tarmoq korxonalarini hududiy jihatdan joylashtirishni takomillashtirish, tabiatni muhofaza qilish siyosatini tkazish masalalari yuzasidan davlat hokimiyati va boshqaruvining respublika hamda mahalliy organlari bilan hamkorlikda ishlash;
- dori vositalari va ularni ishlab chiqarish texnologiyalarini yaratish sohasida zbekiston Respublikasida SSV ning boshqa vazirliklar va idoralar biian birgalikda yagona ilmiy-texnika siyosatini tkazish;
- respublikada dori vositalari ishlab chiqarishni k paytirish, xorijiy sheriklar bilan ilmiy-texnikaviy va iqtisodiy hamkorlikni takomillashtirish va kengaytirish hisobiga ularni chetdan harid qilishni qisqartirish dasturini ishlab chiqish va izchil amalga oshirish.

2-bob. DORIXONALAR ISHINI TASHKIL QILISH

2.1. Dori vositalari bilan chakana savdo qilish qoidalari

zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarini keng joriy etish va chuqurlashtirish, tashabbuskorlik va tadbirkorlikni rivojlantirish, respublika aholisini dori vositalari bilan ta'minlashni yaxshilash maqsadida, yuqorida qayd etilganidek, Respublika "Dori-darmon" aksionerlik kompaniyasining viloyatlar, Toshkent shahrida va Qoraqalpo iston Respublikasida uning hududiy birlashmalari tashkil etildi.

Dori vositalari bilan chakana savdo qilish huquqi, asosan, mulkchilik shaklining aksioner, jamoa va xususiy dorixonalariga ruxsat etildi. Bu dorixonalariga dori vositalarini sotishda tegishli tartib - qoidalarga amal qilish, ular bilan savdo qilish qoidalarini ta'minlash mas'uliyati yuklatilgan.

Dori vositalarini sotish zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati t g'risida"gi 1997-yil 25-aprelda qabul qilingan Qonun asosida dorixona muassasalari tomonidan olib boriladi va dori vositalari faqat dorixona muassasalari orqali sotiladi.

Dorixona ishi dorixona amaliyoti uchun xos b lgan standartlarga muvofiq amalga oshiriladi. Dorixonalar ishini boshqarish shu qonunga asosan oliy farmatsevtika maMumotiga ega b lgan shaxslargagina ruxsat etilishi ta'kidlangan. Dorixona dori vositalarini tayyorlash, qadoqiash, ularning sifatini nazorat qilish hamda davolash, kasallikning oldini oiishga m ljallangan dori vositalari, tibbiy buyumlarni, sanitariya va gigiena ashyolarini, shifobaxsh oziq-ovqatlarni, ma'danli suvlarni, davolash-kosmetika mahsulotlarini harid qilish, saqlash va sotishni amalga oshiruvchi tibbiyot muassasasi hisoblanadi. Dorixona muassasalari jumlasiga dorixonalar va ularning shaxobchalari, davolash va kasallikning oldini olish muassasalarining dorixonalari kiradi.

zbekiston Respublikasi Prezidentining "Respublikada dori vositalari sotishni tartibga solish t g'risida"gi 1994-yil 14-iyuldagi PF - 916 farmonini ijro etish hamda Respublika aholisini dori vositalari, vaksinalar va tibbiy buyumlar bilan ta'minlashni yaxshilash maqsadida zbekiston Respublikasi Vazidar Mahkamasining 1994-yil 6-avgustdagi 404-sonli qarori e'lon qilindi, bunga asosan Respublika dorixona muassasalarida dori vositalari va tibbiy buyumlar sotish qoidalari, cheklangan chakana narxlarda sotiladigan va barcha dorixona muassasalarida mavjudligi majburiy b lgan eng zarur dori vositalari r yxati tasdiqlangan.

zbekiston Respublikasida dori vositalari bilan chakana savdo qilish huquqi "Dori-darmon" AK dorixona muassasalariga, shuningdek, mulkchilik shakllaridan qafiy nazar, zbekiston Respublikasi SSV ning maxsus ruxsatnomasi (litsenziyasi) ga ega b lgan boshqa dorixonalariga fUXSa etiladi. Dorixona muassasalarida dori vositalarini sotishga faqat inaxsus farmatsevtik maMumotga ega b lgan shaxslarga ruxsat beriladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlarning dorixona muassasalaridan lashqarida - bozorlarda, k chada, jamoat joylarida va uyda sotilishi qafiyani taqiqlanadi.

Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 18-iyul 276-sonli qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasida r yxatdan tkazilmagan va vakolatli laboratoriyada sifat b yicha nazoratdan tmgan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini sotish mumkin emas.

Dori vositalarini aholiga vrach retsepti bilan va retseptsiz berish shuningdek, davolash-profilaktika muassasalariga beriladigan dori vositalari r yxati va ularni berish qoidalari zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadi. SSV tomonidan vrachning retseptsiz berishga ruxsat etilgan dori vositalaridan tashqari, barcha dori vositalari dorixonalardan faqat belgilangan shakllardagi retseptlarga k ra berilishi kerak.

Tayyor dori vositalari, berish vitrinasiga vrach retseptsiz beriladigan dori vositalari va tibbiy buyumlar ularning narxi k rsatilgan holda q yiladi.

Davolash-profilaktika muassasalari vrachlariga shifoxonada kerakli dori vositalari b lmaganda statsionar davolanishda b lgan bemorlarga retsept yozib berishga ruxsat etiladi. Bunda dori naqd pulga sotib olinganligi haqidagi maMumot kasallik tarixiga yozib q yilishi shart.

Maxsus ijtimoiy himoyaga muxtoj bemorlarga bepul retseptlar b yicha dori vositalari, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, barcha dorixona muassasalaridan beriladi. Dorixona muassasalari tomonidan retseptlar b yicha bepul berilgan dori vositalari Vazirlar Mahkamasining "Davolash-profilaktika muassasalarini mabla bilan ta'minlash tizimini takomillash-tirish t risida"gi 1997-yildagi 532-sonli qarorida ambulatoriyada davolashda dori vositalari bepul beriladigan kasalliklar va shaxslar r yxatiga muvofiq amalga oshiriladi. Ularga haq t lash esa, so liqni saqlash muassasaiari biian tegishli tartibda tuzilgan shartnoma asosida amalga oshiriladi.

zbekiston Respubliikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 14-yanvardagi 19-sonli va 2000-yil 5-avgustdagi 307-sonli qarorlariga asoslanib, chakana dorixona tarmo ida dori vositalari va tibbiyot buyumlariga narx belgilashning yagona tartibi joriy etildi. Shunga asoslanib,

dori vositalari va tibbiyot buyumlari zbekiston Respublikasiga import b yicha yetkazib berishda qatnashuvchi vositachilar sonidan qaf iy nazar, baza narxiga 20 foizdan ortiq b lmagan, qolgan dori vositalari uchun ulgurji savdoda 20 foiz, chakana savdo uchun 25 foizdan ortiq b lmagan miqdorda cheklangan savdo ustamali q llanilgan holda shartnomaviy narxlar b yicha ulgurji va chakana savdo tarmo i orqali sotilishi belgilab q yildi.

Ana shu qarorga asoslanib mulkchilik shaklining hamma turidagi dorixonalarda, dorixona filiallarida va qishloq vrachlik punktlari qoshidagi dorixonalarda dori vositalarini, tibbiyot buyumlarini va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolarini aholiga sotish ushbu belgiangan chakana narxlarda amalga oshiriladi.

2.2. zbekiston respublikasida dorixonalarni ochish tartibi

Dorixona so liqni saqlash tizimining ajralmas tarkibiy qismidagi tibbiyot muassasasi b iib, u aholini, davolash-profilaktika muassasalarini (DPM) va boshqa tashkilotlarni uzluksiz ravishda dori vositalari, sanitariya-gigiena buyumlari, bo iov materiallari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan ashyolar bilan ta'minlash bilan shu ullanadi.

Dorixonalar, asosan, dori tayyorlash, ta'minot, savdo, moliya va x jalik ishlari bilan shu ullanib, Lilami ishlab chiqarish faoliyati vrachlar tomonidan yozib berilgan retseptlar asosida va DPM ni talabnomalari asosida dori vositalaiini tayyorlab beradi. Katta miqdordagi ayrim dori vositalarini laboratoriya-qadoqlash ishlari bilan shu uilanadilar, ular sifatini nazorat qiladilar va tayyor dori vositalarini aholiga va DPM iga sotadilar.

zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan s ng, respubiika Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 11-martdagi 132-sonli qarori asosida - respublika "Dori-darmon" davlat aksionerlik uyushmasi tashkil etildi, shu qaror asosida mulkchilikning xususiy, jamoa hamda aksioner dorixonalar uyushmasi tashkil etildi. Xuddi, shuningdek, zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati t risida" i qonuniga asosan farmatsevtika faoliyati bilan shug*ullanish - dorixona ishini boshqarish oliy ma'lumotli farmatsevtlargagina ruxsat etildi.

Yuqorida qayd etilgan faoliyatlarini amalga oshirish va qonun asosida dorixona ochish va tegishli farmatsevtika faoliyati bilan shu ullanish uchun esa maxsus litsenziya olish zarur b ladi. Bu litsenziya zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 31-oktyabrdagi 477-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Tibbiy faoliyatni va farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash t risidagi Nizom asosida" maxstis ruxsatnoma, litsenziya

berish tartibi zbekiston Respublikasi SSV da tashkil etilgan maxsus hay'at lomonidan beriladigan ruxsatnoma (litsenziya) asosida olib boriladi.

Litsenziya hay'ati tarkibiga zbekiston Respublikasi SSV va Kespublika hududida farmatsevtika faoliyati bilan shu ullanuvchi boshqa mas'ul yuridik shaxslarning vakillari kiradi.

Litsenziya hay'ati - hay'at raisi, a'zolari va texnik guruhidan iborat. Litsenziya hay'ati raisi SSV ining buyru iga asosan tayinlanadi. Hay'at tarkibi va strukturasi, hay'at raisi taqdim etadi va bunga asosan So liqni saqlash vaziri chiqargan buyruqga binoan faoliyat k rsatadi.

Yuqorida keltirilgan qaror va tegishli qonunlarga asosan jitsenziya berish tartibi va shartlari haqida "Nizom" ishlab chiqilgan b lib, ushbu nizomga asosan zbekiston Respublikasi hududida farmatsevtika faoliyatini k rsatish uchun litsenziya berishning umumiy tartiblari va shartlari belgilanadi. Ushbu tartiblar mulkchilik turidan, qaysi vazirlik yoki tarmoqqa b ysinishidan, qayd etilgan manzilidan qatMy nazar, barcha jismoniy va yuridik shaxslar uchun majbur ekanligi bel-gilab q yilgan.

Farmatsevtika faoliyati bilan shu ullanayotgan barcha yuridik shaxslar, shu jumladan, zbekiston Respublikasi hududida farmatsevtika faoliyati k rsatayotgan chet el vakolatxonalarining ham litsenziyalari b lishi k zda tutiladi.

' Litsenziya - bu maxsus hisobdagi hujjat b lib, zining takrorlanmas tartib raqamiga ega.

Litsenziya aniq yuridik yoki jismoniy shaxsga beriladi, litsenziyani boshqa yuridik yoki jismoniy shaxsga berish man etiladi.

Tashkiliy-huquqiy shaklidan, qaysi vazirlik va tarmoqqa tegishligidan, mulkchilik turidan qatMy nazar, litsenziyasiz faoliyat k rsatish taqiqlanadi.

zbekiston Respublikasi SSV litsenziya hay'ati tomonidan farmatsevtika faoliyatining quyidagi turlari uchun litsenziyalar beriladi:

-tayyor dori vositalari va tibbiy buyumlar sotib olish va sotish huquqiga ega b ladigan dorixonalarga;

-vrach retsepti b yicha dori vositalari va steril eritmalar tayyorlab sotish, shuningdek, tayyor dori vositalari va tibbiy ashyolarni sotib olish va sotish huquqiga ega b lgan korxonalariga;

- zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tomonidan qoMlashga ruxsat etilgan dori vositalari va tibbiy buyumlarni korxonada sharoitida ishlab chiqarish va sotish huquqini beradigan yuridik shaxslarga;

- zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tomonidan qayd etilgan giyohvand va psixotrop moddalar saqlagan vositalarni sotib olish va sotish huquqiga ega bo'lgan dorixonalariga.

Litsenziya berish tashkilotlaridagi hujjatlarni ko'rib chiqish, ularning muddatlarini uzaytirish, ular yuzasidan xulosalar tayyorlash uchun litsenziyalovchi organda ekspert komissiya tuziladi. Bu komissiya tarkibi va komissiya tashkilotidagi nizom litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlanadi. Bunda ekspert komissiya tarkibiga majburiy tarzda tegishli ixtisosliklar bo'yicha mutaxassislar kiritiladi.

Ekspert komissiya yig'ilishi kamida oyiga ikki marta o'tkaziladi.

Farmatsevtika faoliyatining mazkur nizomga muvofiq litsenziyalanadigan turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- a) dori vositalari va tibbiyot buyumlari ishlab chiqarish;
- b) dori vositalari va tibbiyot buyumlari tayyorlash;
- v) dori vositalari va tibbiyot buyumlari yaratish bo'yicha ilmiy - tadqiqot ishlari;
- g) dori vositalari va tibbiyot buyumlari sifatini nazorat qilish;
- d) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini chakana sotish;
- e) dori vositalarini ulgurji sotish;
- yo) tibbiyot buyumlarini ulgurji sotish;
- j) dorivor simliklar, hayvonot va mineral asosga ega bo'lgan xom ashyoni yetishtirish, yig'ilish, tayyorlash, qadoqlash va ulgurji sotish.

Yuqorida qayd etilgan faoliyat turlarini "a" - "yo" kichik bandlarida ko'rsatilgan farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishga litsenziyalar faqat yuridik shaxslarga berilishi mumkin, bunda "b" - "d" kichik bandlarida ko'rsatilgan faoliyat turlarini amalga oshirishga litsenziya faqat dorixona muassasalariga beriladi.

Mazkur Nizom 3-bandining "a" - "yo" kichik bandlarida ko'rsatilgan farmatsevtika faoliyati turlarini amalga oshirish uchun olingan litsenziya, litsenziyalarga ular ishlab chiqargan va tayyorlagan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini sotish huquqini beradi. Yuridik yoki jismoniy shaxs tomonidan farmatsevtika faoliyati faqat litsenziyada belgilangan faoliyat turi (uning bir qismi) bo'yicha amalga oshirilishi mumkin.

Litsenziyatda tegishli faoliyatni amalga oshirish uchun foydalaniladigan filiallar (alohida hududlardagi bo'linmalar va obyektlar) mavjud bo'lgan taqdirda, litsenziya berish vaqtida ko'rsatib berilgan filiallar (alohida hududlardagi bo'linmalar va obyektlar) soniga qarab

Illfirdan har birining joylashgan joyi k rsatilgan holda litsenziyalovchi Organ tomonidan tasdiqlangan litsenziya nusxalari beriladi.

Litsenziya talablari va shartlari:

Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishda litsenziat quyidagi qoidalarga rioya qilishga majbur:

- faoliyatni farmatsevtika faoliyati t risidagi qonun hujjatlariga qnfiy rioya etish;

- faoliyatni litsenziyada k rsatilgan faoliyat doirasida, shuningdek, litsenziya bitimiga muvofiq k rsatilgan manzil (manzillar) b yicha amalga oshirish;

- litsenziya talabgori litsenziyalanayotgan faoliyatni amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish, shu jumladan, tegishli moddiy -texnik bazadan, asbob -uskunalardan va boshqa texnik vositalardan foydalanish;

- dori vositalari va tibbiyot buyumlari ishlab chiqarish, tayyorlash, sotish yuzasidan zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlangan me'yoriy hujjatlar talablariga rioya qilish;

- ekologiya va sanitariya -gigiena normalari va qoidalariga rioya etish;

- dori vositalarini tayyorlashda litsenziat dori vositalarini analiz qilish uchun vakolatli nazorat -tahlil laboratoriyasi bilan shartnoma tuzishi.

Farmatsevtika faoliyatining tegishli turini amalga oshirish uchun zarur b lgan moddiy -texnik bazaga, asbob -uskunalarga, boshqa texnika vositalariga va xodimlarga talablar belgilangan tartibda zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadi.

Litsenziya maxsus blankalarda rasmiylashtiriladi. Litsenziya blankalari qafiy hisobda turadigan hujjatlar hisoblanadi, hisobga olish seriyasiga, tartib raqamiga va himoyalanganlik darajasiga ega b lishi kerak. Litsenziya blankasi namunasi zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 20-dekabrdagi 488-sonli qaroriga muvofiq litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlanadi.

Farmatsevtika faoliyati b yicha tegishli boshqaruv va me'yoriy-texnik hujjatlar talablari dori vositalari va tibbiy buyumlarni ishlab chiqarish, tayyorlash, sifatini nazorat qilish va sotish tartiblari buzilganda, litsenziya hay'ati tavsiyasi b yicha belgilangan tartibda dorixona egasi litsenziyadan mahrum qilinadi yoki uning faoliyati vaqtincha t xtatib q yiladi.

Hay'at a'zolari zbekiston Respublikasi SSV buyru iga, hay'at raisi k rsatmalariga va hay'at qaroriga muvofiq tahlil ishlarini olib boradi. Hay'at majlislariga qatnashadi, hay'at raisi tomonidan amaldagi qonun va SSV buyruq va y riqnomalarga zid b lmagani va vazifalarni bajaradi.

zbekiston Respublikasi SSV ning litsenziyasi hozir hay'ii tomonidan farmatsevtika faoliyati bilan shu ullanuvchi tashkilotlarga cheksiz muddatga beriladi.

Dorixona muassasalari zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlangan tegishli San PiN me'yorlariga rioya qilgan holda faoliyat k rsatadi.

2.3. Dorixona muassasalarining nomlanishi, turlari va ularni joylashtirish tartiblari

zbekiston Respublikasida dorixonalar dori vositalarini tayyorlash, qadoqlash, ular sifatini nazorat qilish, shuningdek, davolash hamda kasallikning oldini olishga m ljallangan dori vositalari, tibbiy buyumlarni, sanitariya va gigiena ashyolarini, shifobaxsh oziq - ovqatlarni, ma'danli suvlarni, davolash - kosmetika mahsulotlarini xarid qilish, saqlash va sotishni amalga oshiruvchi tibbiyot muassasasidir. Dorixona muassasalari jumlasiga dorixonalar va ularning flliallari, davolash va kasallikning oldini olish muassasalarining dorixonalari kiradi. Dorixona shaxobchalari, qishloq vrachlik punktlari qoshidagi dorixonalar, shuningdek, shifoxonalararo dorixonalar ham shu dorixona muassasalari tartibiga kiradi.

Ayrim holatlarda dorixonalar maxsuslashtirilgan b ladi, chunki bunday dorixonalar aholini va DPM ning yuqori sifatli faoliyatni ta'minlash xizmatiga ega b ladi, maxsuslashtirilgan dorixonalar quyidagi sifat k rsatgichlari bilan farq qiladi:

-tayyor dori vositalarini oldi-sotdi savdosi bilan shu ullanadigan maxsus tayyor dorilar bilan savdo qiluvchi dorixonalar;

-ta'minoti, faoliyati, xususiyati bilan farq qiladigan mayda uigurji savdo va shifoxonalararo dorixonalar;

-alohida kontingentii bemorlarga xizmat qiladigan bolalar va yoshi ulu qariyalarga xizmat qiladigan geriatric dorixonalar;

-sotilayotgan dorilarni maxsus guruhlariga xos dori vositalari, dorivor simliklar bilan savdo qiladigan dorixonalar, gomeopatik dorixonalar va maxsus kasallarni davolashga ixtisoslashtirilgan (teri-tanosil, ruhiy va diabet kasallari uchun) dorixonalar.

Xuddi shuningdek quv - ishlab chiqarish dorixonalari ham b lishi mumkin. Aksionerlik dorixonalari, tuman, shahar, qishloq va shahar tipidagi posyolkalar hududida joylashib, aholiga dori vositalari va boshqa tibbiyot buyumlari savdosi bilan xizmat qiladi.

Tayyor dori vositalari savdosi bilan xizmat qiladigan dorixonalar in shaharlarda, qishloqlarda, poliklinikalar qoshida va boshqa joylarda ifllhkil qilinib, ular aholini retsept asosida yoki retseptsiz berishga ruxsat Itllgon dori vositalari, tibbiy buyumlar, sanitariya-gigiena buyumlari, bOgMov materiallari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan Rlhoylar bilan uzluksiz ta'minlab turadilar.

Bolalarga xizmat qiladigan maxsus dorixonalar, asosan, katta .li.illarlarida yoki viloyat markazlarida tashkil etilib, bolalar uchun ishlab i hlqarilgan kichik dozada tayyorlangan dori vositalari yoki ektemporal ruvishda retsept asosida tayyorlanadigan dori vositalari savdosini amalga oshiradi. Dorixonada dori tayyorlash uchun zarur dori xom ashyolari (substansiyalar) va yordamchi materiallar zahirasi b lishi zarur. Shuningdek, bolalar uchun tayyorlanadigan dori vositalari boshqa layyotianadigan dori vositalaridan ta'mi, rangi va tashqi k rinishi bilan larq qilishi k zda tutiladi.

Geriatrik dorixonalar, asosan, yoshi ulu kishilarga xizmat qilish uchun maxsuslashtirilgan b lib, ushbu dorixonalar qariyalaming yoshi, ruhiy fiziologik holatlarini hisobga olib, tegishli tartibda vrachlar tomonidan yozib berilgan retseptlar asosida dori vositalarini berishlari k zda tutilgan. Shuningdek, bu dorixonalar dorilarni saqlash, ichish tartib-qoidalarini ularga aniq tushuntirib, dori vositalari qabul qilish b yicha maslahat beruvchi markaz hisoblanadi.

Geriatrik dorixonalar shu toifadagi aholining dori vositasi bilan ta'minlanayotganligini har taraflama tahlil **qilib**, ular uchun zarur dori vositalari va tibbiy buyumlar ehtiyojini doimo rganib boradi va shularni dorixonada uzluksiz ravishda b lishini ta'minlaydi.

Dorivor simliklar dorixonasi, odatda, yirik shaharlarda va viloyat markazlarida aholini dorivor simliklardan tayyorlangan dori vositalarini damlama, qaynatma holida vrachlar retsepti bilan va retseptsiz har xil choylar holida, sharbatlar shaklida fitobarlarda tayyorlab aholi uchun foydali va nisbatan bezarar b lgan dori vositalari bilan ta'minlash uchun tashkil qilinadi.

Bu dorixonalar retsepturasining ziga xos murakkablik tomonlari **ham** mavjud, chunki ayrim yigmalar tarkibiga nlab dorivor simliklar xom ashyosi kiritiladi, shuning uchun bu yi malarni tayyorlash belgilangan tartib asosida amalga oshirilib, farmatsevtidan ziga xos bilim va mahoratni talab etadi.

Dorivor simliklardan dori vositalariga aholi ehtiyojini qondirish uchun ayrim hollarda farmatsevtlar va vrachlar hamkorligida dori vositasi

choy, qaynatma, damlama yoki kokteyl shaklida dorixonani zida alohida b limiarda va fitobarlarda tashkil qilinishi ham mumkin.

Hozir Respublika SSV qoshidagi litsenziya hay'ati tomonidan bunday dorixona yoki b limlar ochishga ruxsatnoma berilib bormoqda, chunki bunday dorixonalar aholi uchun foydali va ularda tayorlanadigan dori shakllari iqtisodiy jihatdan arzon dori shakli b lib, aholi ehtiyojini bunday dori vositalariga qondirishda muhim rol ynaydi.

Gomeopatik vositalar muomalasini amalga oshiruvchi dorixonalar ham maxsuslashtirilgan dorixonalar turkumiga kirib, ular ma'lum darajada aholini ziga xos gomeopatik retseptlar asosida tayyorlangan dori vositalari bilan ta'minlashga yordam beradi. Ushbu dorixonalar iioji boricha geriatrik bemorlarni davolash uchun tashkil qilingan maxsus davolash va davolash-profilaktika muassasalari yaqinida b lishi maqsadga muvofiqdir.

Gomeopatik dorixonalarda dori vositalari, asosan, tayyor dori vositalari shaklida beriladi, lekin bu xildagi dorixonalarda ham ekstremtemporal holda ayrim dori vositalarini tayyorlash ishlarini y Iga q yish mumkin. Hozirgi kunda alohida maqomga ega b lgan gomeopatik dorixonalar respublikamizda tashkil etilgan emas, lekin ma'lum dorixonalarda alohida gomeopatiya b limi sifatida mavjud. Ta'kidlash Iozimki, Toshkent farmatsevtika institutining dori turlari texnologiyasi kafedrasida k plab gomeopatik dori shakllari texnologiyasi, ayniqsa, respublikamizda mavjud b lgan xom ashyolardan asos sifatida foydalanib amaliyotda q llash uchun tayyorlab q yilgan texnologik jarayonlar yaratilgan.

quv-ishlab chiqarish dorixonalari, asosan, yosh mutaxassislarini yoki yuqori kurs studentlarini. ishlab chiqarish yoki magistratura amaliyoti mash ulotlarini tkazish yoki farmatsevtlar malakasini oshirish uchun baza sifatida tashkil qiiinib, shu bilan birga, aholini va DPM ni dori vositalari va boshqa tibbiy ashyolar bilan ta'minlab turish ishlarini amalga oshiradi.

Ushbu dorixonalarda quv va amaliy mash ulotlarni tkazishga m ljalangan q shimcha xonalar b lib, ular quv va amaliy mash uiotlar uchun zarur b lgan asboblar, priborlar va boshqa anjomlar bilan jihozlanadi.

quv -kompyuter xonalari zamonaviy pedagogik texnologiyalarga oid masofali qitishga m ljalangan texnika vositalari, quv adabiyotlar va tegishli me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlanishi maqsadga muvofiq.

quv-ishlab chiqarish dorixonalari ilmiy izlanishlar yoki ilmiy izlanishlar samarasini dorixona amaliyotiga tatbiq etishga ham m ljalangan holda qurilib tashkil etiladi. Ular talabalarni va magistrantlarni malakaviy bitiruv (diplom) ishlarini bajarish uchun baza b lishi ham mumkin.

2. 4. Dorixonalarning vazifalari va funksiyalari

Mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, dorixonalarning asosiy vazifasi nholini, DPM ni va boshqa tashkilotlar, maktab, bolalar bo chalari va ityrim ishlab chiqarish korxonalarining tibbiy-sanitariya qismlarini dori vositalari, sanitariya-gigiena buyumlari, dezinfektsiya vositalari va hcmorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan tibbiy buyumlar bilan uzluksiz ravishda ta'minlab turishdan iborat.

Tibbiy buyumlar jumlasiga kasallikning oldini olish, tashhis q yish va davolash uchun tibbiyotda q llanadigan buyumlar -bo lash va tikish materiallari, shprintslar, qon va infuzion eritmalar quyishga m ljallangan sistemalar, bemorlarni parvarishlashda q llanadigan ashyolar va materiallar kiradi.

Dorixonalar bajargan ishlari, mulkchilik shakllari e'tiborga olingan holda ishlab chiqarish, ta'minlash, savdo va x jalik faoliyatlarini bilan shu ullanadi.

Ularning ishlab chiqarish faoliyati shundan iboratki, ular dorixonada vrachlar yozib bergan retsept asosida va DPM talabnomalari hamda boshqa lashkilotlarning buyurtmalari asosida dori vositalari tayyorlab beradilar yoki tayyor dori vositasini beradilar, laboratoriya-qadoqlash ishlarini bajaradilar, aholiga tayyorlab berilayotgan ekstemporal dori vositalari va tayyor dori vositalari sifatini nazorat qiladilar va tegishli tartibda ularni rasmiylashtirgan holda tashqi tomondan bezalishiga e'tibor beradilar.

Shuningdek, dorixonalar zlariga yuklatilgan vazifalarga mos ravishda quyidagi funksiyalarni bajaradilar:

- tibbiyot xodimlari rtasida tegishli tartibda axborot berish ishlarini tkazish, unda dorixonadagi mavjud va yangi dori vositalari t risida maMumot berish, birorta dori vositasi b lmay qolganda uning rmini bosuvchi boshqa dori vositasini taklif qilish, bu dorilarni ishlatish tartibi, dozasi va saqlash qoidalari t risida obyektiv va mukammal ravishda axborot ishlarini tkazadilar;
- ayrim hollarda zlarida vaqtincha y q dori vositalarining boshqa dorixonalarda mavjud ekanligi aytilib, uning manzili bemorga tushuntirib beriladi;
- dorivor simliklar xom ashyosini terish, tayyorlash, saqlash ishlarini amalga oshiradilar, xuddi shunday ishlarga ularga birlashtirilgan dorixonalar filiallarini ham jalb etadilar;
- dorixonalarda sanitariya-gigiena talablari asosida tegishli boshqaruv ishlarini amalga oshiradilar;

- zarur bo'lib qolgan taqdirda bemorlarga birinchi tez tibbiy yordam ko'rsatishlari zarur;

Xuddi shuningdek, dorixonalar mulkchilik shaklidan qafiy nazar, zarur bo'lib qolganda aholiga dori vositalari bilan ko'rsatiladigan tibbiy xizmatni yaqinlashtirish maqsadida ularning dorixona shaxobchalarini ochishi mumkin.

Dorixonalar iqtisodiy ko'rsatkichlari mulkchilik shakli, ishlab chiqarish va savdo faoliyatiga qarab, yuqorida qayd etganimizdek, aksionerlik, jamoa va yakka tartibda faoliyat ko'rsatuvchi xususiy dorixonalar hamda shifoxona dorixonalariga bo'linadi. Bu dorixonalarning faoliyat turlari esa, dorixona ochish tartib-qoidalari tashkilotidagi SSVning buyurilishi asosidagi litsenziya berish hay'ati tomonidan Respublika Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari asosida muvofiqlashtirib turiladi.

2.5. Dorixona xonalarining tarkibi, ularning faoliyat turiga qarab jihozlanishi

Dorixonalarni ochish tartibiga oid Respublika SSV tomonidan tasdiqlangan Sanitariya qoidalari va ularning gigienik me'yorlarida (San PiN JYs 0078-98 va San PiN KQ 0162-04) dorixonaning faoliyat ko'rsatish turiga qarab, unda belgilangan xonalarga qo'yiladigan asosiy talablar keltirilgan. Unda ko'rsatilgan umumiy nizomga asosan har qanday dorixona San PiN tartib qoidalari asosida tashkil etiladi va undagi xonalar hamda jihozlarga va ularni joylashtirishga ma'lum talablar qo'yiladi.

San PiN N» 0162-04 ga asosan tayyor dorilar bilan savdo qiladigan dorixonalar ko'p qavatli binolarning birinchi qavatida yoki alohida binolarda tashkil etishga ruxsat etiladi.

Ko'p qavatli binolarda dorixonaning alohida kirish yo'li binoning orqa tomonidan bo'lib, har xil tovarlar qabul qilish yoki berish idishlarni chiqarish va ayrim kishilarni qabul qilish uchun xizmat qiladi.

Tayyor dori vositalari dorixonalari uchun eng kam tarkibdagi xonalar maydonining hajmi

Xonalari nomi	Xonalar maydoni m ² dan kam b lmasligi
1.Savdo zali, shundan: 1) Ishchi rinlari zonasi 2) Aholiga xizmat qilish zonasi	16 8 8
2. Tayyor dori vositalarini ochish va saqlash uchun	8
3, Termolabil (issiqqa chidamsiz) dorilarni saqlash uchun	4
4. Yordamchi xonalar, xodimlarni shaxsiy kiyim yoki halatni echib kiyinish yoki ovqatlanish uchun	4
5.Xojatxona (q Ini yuvish uchun rakovina bilan)	4
Jami	34

Xonalar poli, devorlari dezinfektsiyalovchi vositalar bilan hoi lattada artib tozalanishi, oynalar esa yoz kunlari alohida parda yoki uning rni bosuvchi quyoshdan himoyalovchi buyumlar bilan jihozlanishi, oynalardagi ochilib yopiladigan darchalarga mayda k zli setka tutilgan b lishi kerak.

Dorixonada isitish tizimi b lishi, k p qavatli binolarda joylashganda esa markazlashtirilgan isitish sistemasidan isitilishi kerak. Isituvchi radiatorlar iloji boisa, ustki qismi silliq va tez artib tozalanadigan b lishi kerak.

San PiN N°0078-98 esa umumiy tipdagi dorixonalar va shifoxona dorixonalari uchun ishlab chiqilgan boiib, unda dorixonada xodimlarining shaxsiy gigiena qoidalariga, dorixonadagi asbob-anjomlar va dorixonada priborlariga q yiladigan talablar ham k rsatilgan. Respublika hududida joylashgan hamma dorixonalar, ularning mulkchilik shakli va kimga tegishlilikidan qafiy nazar, bu talablarga rioya qilishlari shart.

Umumiy va shifoxona dorixonalarini xonalarining va ularni xajm me'yorlari va jihozlanishi San PiN N° 0078-98 b yicha b ladi.

2.6. Dorixonalarning tashkiliy tuzilishi

Bajarayotgan ish hajmiga qarab, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, dorixonada z imkoniyatlarini va mahalliy sharoitlarni hisobga olgan holda belgilangan me'yorlar doirasida b limlar tashkil etiladi.

Tayyor dorilar bilan savdo qiladigan dorixonalarda, odatda, alohida b Imlartashkil qilinmaydi.

Boshqa k pchilik dorixonalarda ikkita b lim: retseptura-ishlab chiqarish va retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dori vositalari b Imlari b ladi.

Hozir eng katta dorixonalarda 4 ta b lim b lishi tavsiya etiladi. Sobiq ittifoq davrida va hozirgi kunda Rossiya Federatsiyasida bu dorixonalar 1-gunih dorixonalari deb yuritiladi va yuqorida qayd etilgan b limlardan tashqari, ularda yana bir necha b limlar b lishi mumkin deyiladi.

Bizning respublikamizda ham yuqorida qayd etilgan 4 ta b limdan, ya'ni retseptura ishlab-chiqarish b limi, retsept bilan beriladigan tayyor dorilar b limi, amlamalar b limi va retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dorilar b limlari mavjud bo'lgan dorixonalar faoliyat k rsatmoqda. Lekin bu b limlar soni cheklanadi degan gap emas, dorixonada yana boshqa b limlar ham ochish mumkin. Masalan, sanitariya-gigiena b limi, k zoynaklar b limi, gomeopatik dorilar b limi, fitobar va boshqalar.

Bu b limlarni b lim boshliqlari va ularning yordamchilari boshqaradi. B lim boshliqlari va uning yordamchilari, asosan, oliy ma'lumotli farmatsevtlar b ladi. Lekin sanitariya-gigiena b limi, k zoynaklar b limi, fitobarlarda b lim boshliqlari va ularning yordamchilari lavozimlarida rta maxsus ma'lumotli farmatsevt assistentlar ishlashlariga ruxsat etiladi.

Har bir b lim zining tegishli vazifalarini bajaradi.

Retseptura-ishlab chiqarish b limi yakka tartibdagi ambulatoriya retseptlari va davolash-profilaktika muassasalarining talabnomalari asosida ektemporal yoki tayyor dori vositalarini aholiga tayyorlab berish, sifatini nazorat qilib, ichish va saqlash taitib qoidalarini ularga tushuntirib berish bilan shu ullanadi. Zarur b lib qolgan taqdirda dorixona mutaxassislari aholiga birinchi tibbiy yordam k rsatishadi.

amlamalar b limi dori vositalariga, tibbiy va boshqa bemorlarni parvarish qilish buyumlariga buyurtma-talabnomalar yozib dorixona ta'minotchilariga: farmatsevtika zavodlariga yoki ulgurji dorixona muassasalariga, firma va ishlab chiqarish korxonalariga j natadi. Shuningdek, b iim mutaxassislari doimiy ravishda dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarga b lgan ehtiyojni rganib, aniqlab boradilar. B limda dori vositalarini tegishli tartibda saqlash, boshqa b limlariga dori vositalarini berish, shuningdek, shu b limda tez-tez takrorlanib turadigan retseptlar asosida yarim fabrikat va standartlarni tayyorlash bilan ham shu ullanib, tegishli tartibda ularsifatini nazorat qilish, laboratoriya-qadoqlash ishlari amalga oshiriladi.

Tayyor dorilar b limi esa aholidan va davolash-profilaktika muassasalaridan tayyor dorilarga kelib tushgan retseptlar asosida farmatsevtika-ishlab chiqarish korxonalaridan keltirilgan dori vositalarini berish bilan shu ullanadi. Bu b limda, asosan, oliy ma'lumotli farmatsevtlar faoliyat k rsatadilar.

Retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dorilar b limida zbekiston Respublikasi SSV tomonidan retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dori . iialari sanitariya-gigiena buymlari va tibbiy buyumlar, yosh bolalarning BUS ovqatlari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatadigan boshqa Imyiimlar sotish bilan ham shu ullanadilar. Ayrim dorixonalarda shu boMimdan bemorlarga kislorod yostiqlari ham beriladi.

2.7. Dorixona xodimlari lavozimlarining nomlanishi

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin aholini sifatli dori-darmon bilan ta'minlashga katta e'tibor berildi. tgan davr mobaynida dorixona tizimida tub zgarishlar yuz berdi, dori-darmon ta'minotini lakomillashtirishga oid qator qarorlar, dorixona muassasalari faoliyatini lartibga solish b yicha me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi va qabul qilindi. Jadal sur'atlar bilan rivojlanib kelayotgan farmatsiya sohasida yangi y nalishtar tashkil qilindi, bu esa z navbatida, yangi lavozimlar tashkil qilinishini taqozo etadi.

Bugungi kunda farmatsevt kadrlar quyidagi soha muassasalarida faoliyat k rsatmoqdalar:

- turli mulkchilikdagi dorixonalar;
- dorixona omborlari;
- dorixona filiallari;
- dorixona korxonalari;
- nazorattahlil laboratoriyalari;
- boshqa muassasalar.

Farmatsevt kadrlar lavozim nomenklaturasi va lavozim nizomlari zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadi. Quyidagi jadvalda oliy ma'lumotli va rta maxsus ma'lumotga ega b lgan farmatsevt kadrlarning lavozim nomenklaturasi keltirildi:

Dorixona xodimlarining lavozim nomenklaturasi

Jfe	Oliy ma'lumotli farmatsevt	rta maxsus maMumotli farmatsevt assistenti
1	Dorixona mudiri - farmatsevt	-
2	Mudir muovini - farmatsevt	-
3	B limi mudiri-farmatsevt (oliy maMumot talab etiladigan boiimlarda)	B lim mudiri- farmatsevt assistenti (retseptsiz savdo b limi, dorivor simliklar, sanitariya - gigiena buyumlari b limi)
4	B lim mudiri muovini - farmatsevt	B lim mudiri muovuni

5	Farmatsevt-texnolog	Farmatsevt assistenti
6	Farmatsevt-analitik	-
7	Dorixona filiallari mudiri - <i>farmatsevt</i>	Filial mudiri - farmatsevt assistenti
<i>Dorixona ombori (ulgurji savdo muassasalari) korpus</i>		
1	Mudir - farmatsevt	-
2	Mudir muovini - farmatsevt	-
3	Bilimli mudiri - farmatsevt (qabul birlimi, zaharli va giyohvandlik vositalari bo'yicha)	Bilimli mudiri - farmatsevt assistenti (oliy ma'mumotli farmatsevt talab etilmaydigan bo'yicha)
4	-	Bo'yicha mudirining muovini - farmatsevt assistenti
5	Farmatsevt - texnolog	-
6	Farmatsevt - analitik	-
7	-	Farmatsevt assistenti
Dori vositalari, kosmetik vositalar va parafarmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar		
1	Oliy ma'mumotli farmatsevt	rtal maxsus ma'mumotli farmatsevt assistenti
2	Rahbar - farmatsevt	-
3	Rahbar muovini - farmatsevt	-
4	Farmatsevt muhandisi	-
5	Agroekolog	-
6	Biotexnolog	-
7	Farmatsevt-kosmetsevt	-
Nazorat tahlil laboratoriyalari		
1	Oliy ma'mumotli farmatsevt	rtal maxsus ma'mumotli farmatsevt assistenti
2	Mudir - farmatsevt	-
3	Mudir muovini - farmatsevt	-
4	Farmatsevt-analitik	
5		Laborant - farmatsevt assistenti
Farmatsevt kadrlar talab etiladigan boshqa muassasalarda		
1	Oliy ma'mumotli farmatsevt	rtal maxsus ma'mumotli farmatsevt assistenti
2	Klinik farmatsevt	-
3	Farmatsevt nazoratchi	-
4	Farmatsevt marketofog	-

3-bob. DORI VOSITALARINING RETSEPTSIZ SAVDOSINI TASHKIL QILISH

3.1 Xalqaro amaliyotda dori vositalari turkumlanishining asosiy prinsiplari. turkumlash shakllari

Dori vositalari turli ichovlar b yicha turkumlanishi mumkin. Masalan, farmakoterapevtik xususiyati b yicha, ta'sir etish mexanizmi, liorixonaJardan muomalaga chiqarish xususiyatlari, ishJab *chiqaruvchi* Itrmalar, dori shakllari b yicha va hokazo. Klassifikatsiyalash xili, q yilgan maqsad va ma'lumotlar iste'mol xususiyatlariga ham bo liq. (Imiy izlanish jarayonida olimlar dori vositalarini turkumlashda ta'sir *mexanizmi*, q shimcha reaksiyalar, ta'sir etuvchi vositaning kimyoviy tuzilishi va boshqalar bo'yicha foydalanishadi. Bunday turkumlashlar amaliy so liqni saqlashda foydalaniladigan uslublariga qaraganda k proq ahamiyatga ega. Farmatsevt marketologlar, vrachlar farmakoterapevtik k rsatkichiar b yicha (yurak-qon tomirlar, yalli ianishga qarshi, qandli diabet va boshqaiar) hamda *dorixonadan dorilaming retsept* b yicha yoki retseptsiz sotilishi b yicha turkumlashdan foydalanishadi.

zbekiston Respublikasi va boshqa hamd stlik mamlakatlarida uzoq vaqt akademik M.D.Mashkovskiy tomonidan tavsiya etilgan dori *vositalarini* turkumlashdan foydalanilgan. U z dolzarbligini hozirgi kunda ham y qotmagan. Bu turkumlashda vositalar farmakoterapevtik guruhlariga b linadi.

Quyida klinik-farmakologik k rsatkichlar b yicha va ta'sir mexanizmi b yicha dori vositalarini turkumlashga misol keltirilgan (I - rasm). Bu turkumlashda dori vositasini *patentlanmagan xalqaro nomi* hamda ma'lum firmaga tegishli savdo nomi k rsatilgan.

Qator Yevropa davlatlarida dori vositalari dorixonadan beriladigan dorilar tartibiga muvofiq - retsept bilan va retseptsiz beriladigan dori vositaiariga b linadi. Bu "Odam uchun dori vosita/ari kategoriyasini aniqlash haqida"gi Yevropa Ittifoqi tomonidan 1992-yiJ 31-martda qabul qilingan Kengash dasturida aniqlangan. Dasturda dorixonalardan faqat maxsus retsept b yicha berilishi kerak b lgan vositalar ham ajratib k rsatilgan.

Pulmonologiya

Bronxolitik vositalar	p-aApeHOMHMeTHKAap
	P i-p2-adrenomimetiklar
Mukolitik va bal am k chiruvchi vositalar	
	Izoprenalin
Y talga qarshi vositalar	Ortsiprenalin
Shamoliashda q llanadigan vositalar	p2-adrenomimetiklar
	<u>eKcoripeHajiHH</u>
Nafas olish y llari shamollaganda qollanadigan turli xil vositalar	<u>Salbutamol</u>
	Terbutalin
Ingibitorlar fosfoesterazlar	Fcnoterol
Aminofillin	Klcnbuterol
	va boshqalar
Xolinteofillinat	Salmeterol
Teojlllin	Formaterol

1 - rasm. Klinik-farmakologik k rsatkichlar va ta'sir mexanizimiga muvofiq turkumlash misoli (dori vositasining xalqaro nomi; *dori vositaning savdo nomi).

3.2. ATS (anatomical therapeutic chemical classification system) turkumlanish tizimi

Jahon so liqni saqlash tashkiloti (JSST) turli davlatlar vrachlariga va farmatsevtlarga amaliy faoliyat uchun dori vositalarining ATS turkumlanish tizimini tavsiya etadi.

Ushbu tizim bozorning marketingli izlanishida, dori vositalari ehtiyoji va iste'moli tahlilida, reklama va boshqa jarayonlarda q ilanilishi mumkin. ATS turkumlanish tizimini JSST tomonidan 1996-yilda tavsiya qilingan xalqaro standart deb qarash mumkin .

ATS turkumlanish tizimi - bu dori vositalarini ma'um anatomik organ yoki sistemaga hamda ularning kimyoviy, farmakologik va terapevtik xususiyatlariga qarab guruhlarga bo'lishga asoslangan. Shunday qilib, ushbu turkumlanish bir nechta darajaga ega bo'lib, har bir dori vositasiga ATS ning ma'um guruhiga mansublik kodi beriladi.

Vositalar 5 ta turli darajali guruhlarga turkumlanadi.

1 - daraja - lotin harflari bilan belgilangan 14 ta asosiv anatomik guruhlar. Dori vositasi kodida quyidagi harf birinchi bo'lib joylashgan:

A - Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizm jarayoniga ta'sir qiluvchi vositalar.

V - Qon sistemasi va gemopoezga ta'sir etuvchi vositalar.

S - Yurak-qon tomirlarga ta'sir etuvchi vositalar va boshqalar.

2 - daraja - asosiv terapevtik (farmakologik) guruh, bunda vositalar asosiy terapevtik natija yoki farmakologik xususiyatiga qarab b linadi. Kodda ikkita arab sonlari bilan belgilanadi, 01 dan boshlab:

A - Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

AOj - Stomatologiyada foydalaniladigan vositalar.

A02 - Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar va boshqalar.

3 - daraja - kichik terapevtik (farmakologik) guruh, kodda bitta lotin harfi bilan belgilanadi.

A - Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

A02 - Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar.

A02A - Antatsidlar.

4 - daraja - terapevtik (farmakologik) kimyoviy kichik guruhni ifodalaydi. Kodda bitta lotin harfi bilan belgilanadi.

A - Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

A02 - Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar.

A02A - Antatsidlar.

A02AV -•Alyuminiy birikmalari.

5 - daraja - kimyoviy substantsiya (terapevtik faol vositaning xalqaro patentlanmagan nomi). Kodda 01 dan boshlangan ikkita arab sonlari bilan belgilanadi.

A - Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

A02 - Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar.

A02A - Antatsidlar.

A02AV - Alyuminiy birikmalari.

A02AV02-Algeldratum.

RIVO Alyuminiy gidroksid - 500

"Rivopharm".

A02AV04 - Carbaldratum .

Alyugastrin "Polfa" va boshqalar.

ATS KODI QUYIDAGI VOSITALARGA BERILMAYDI:

- kombinatsiyalashtirilgan vositalarga (belgilangan kombinatsiyali faol moddalar; turli davlatlarda keng q llaniladiganlari bundan istisno; masalan, diuretiklar va (3 - adrenoretseptorli bloqatorlar);
- litsenziyalashga s rov berilgunga qadar (rasmiy r yxatga olinmagan) yangi substantsiyalarga;
- yordamchi vositalarga va xalq tabobati vositalariga.

ATS turkumlanish tizimida, agar vosita turli dori shakllarida chiqarilmasa va turli ta'sir kuchiga ega b lmasa hamda turli tarkibli va iste'mol qilish uchun k rsatmalar har xil b lmasa bitta koddan ortiq kodga ega b lishi mumkin. Masalan, bir joyga yoki tizimga bir dori vositasi ATS ning bir nechta kodiga ega.

ATS tizimi JSST tomonidan dori vositalarining milliy reestrlarini tuzish uchun tavsiya etiladi. ATS ning xalqaro kodlari yilda 2 marta qayta k rib chiqiladi va tasdiqlanadi. Ularni: www whocc. umd. mo. saytida topish mumkin. Bundan tashqari, ular "Who Drug", "Information" va "Who Pharmacruticai News letter" ham nashr qilinadi.

ATS kodlarining t liq turkumlanish indeksi dori vositalarini statistik izlanish metodologiyasida hamkorlik b yicha JSST markazi tomonidan har yili qayta nashr qilinadi.

3.3. OTS - vositalar tizimi. retseptsiz sotiladigan vositalarga q yilgan asosiy talablar, ishlab chiqaruvchi firmalar va rivojlanish istiqbollari

OTS vositalar (Over the counter drugs) vrach retseptsiz sotiladigan dori vositalar guruhidir. Buyuk Britaniyada bunday dorilar ikki kategoriyaga b linadi - faqat dorixona orqali sotiladigan ("ROM" guruhi - Pharmacy only medicines) va umumiy savdo tarmo i orqali sotiladigan ("GLS" guruhi - General sales list, ing)

Retseptsiz sotiladigan vositalar bozori 1970-yillarda AQSh, Buyuk Britaniya va boshqa arbiy Yevropa davlatlarida faol rivojlana boshlagan edi. OTS vositalar bozori vujudga kelishining quyidagi asosiy sabablarini aytib tish lozim:

- umumterapevtik tajribada ishlatiladigan vositalarning chiqarilish shakilari va assortimentlari kengayishi (giyohvand b limgan analgetiklar, yalli lanishga qarshi nosteroid vositalar, vitaminlar, metabolizm stimulyatorlari, antatsid vositalar va boshqalar);
- tibbiy xizmatlar, vrachga tashrifni qimmatlashishi, diagnostika, retseptlarni yozib berishga t lovlar va boshqalar;
- ijtimoiy umumta'lim darajasining sishi va aholini bandligi hamda shaxsiy so liqqa b lgan mas'uliyatning oshishi.

Turli davlatlarda retseptsiz sotiladigan dorilarga talablar turlicha, ammo ular orasida quyidagi farmakoterapevtik, ma'lumot, iqtisodiy va informatsion talablarni ajratish mumkin (2 - rasm).

OTS - VOSITALARGA UMUMIY TALABLAR

Farmako-terapevtik T	<i>rl</i> Ma'lumot **_____	Iqtisodiy _____ I	Informatsion
<ul style="list-style-type: none"> • Vosita yoki uning ingredientlari so liqqa t ri yoki bevosita zarar etkazmasligi kerak. • Faqat ambula-toriya sharoitida ishlatilishi kerak. • Keyingi izlanish talab qilmaydigan faol ingredientlar, noj ya ta'sirga ega b lmasligi kerak. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bozorda juda yaxshi maium va k proq ishlatiladi. • Qoilanilis hda qulay. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bahosi nisbatan arzon 	<ul style="list-style-type: none"> • Iste'moIchiga tushunarli tilda yozilgan k rsatmasi boiishi kerak. • rov materialida faol ingredientlar k rsatilgan boiishi kerak.

2 - rasm. OTS - vositalarga q yiladigan talablar.

OTS - vositalar statusi, odatda, qayd etish guvohnomasi (sertifikati) berilayotganda t la huquqli miiliy tashkilotlar tomonidan belgilanadi. Biror vositani q llashda yangi q shimcha maMumotlarlar paydo b Iganda bu status qayta k rib chiqiladi.

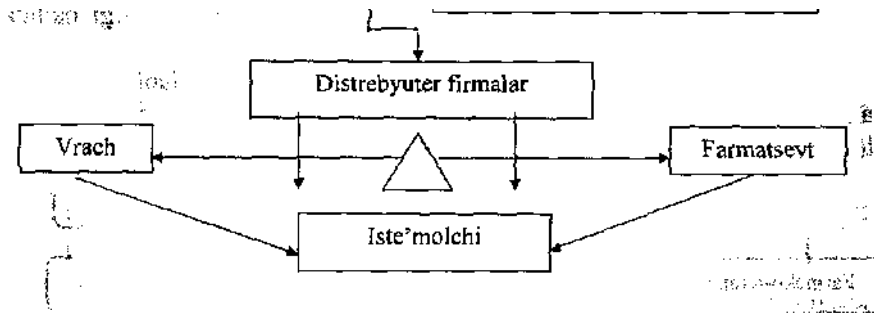
OTS - vositasining EJ doirasidagi *statusi* "Odam uchun dori vositalar kategoriyasini aniqlash haqida" 1992-yil 31-martdan ET Kengash Direktivasi tomonidan aniqlanadi.

OTS - vositalarining bozori quyidagi k rinishda olib boriladi (3 - rasm):

Ishlab chiqaruvchi finnalari

Vositaning qayd qilinishi
va sotiljsbiga *ruxsat*

Ishlab chiqaruvchi firmalarning
regional vakillari

3 - rasm. Retseptsiz sotiladigan dori vositalarining bozor muomalasi.

OTS - vositalari bozor tizimida iste'molchiga alohida e'tibor beriladi. Retseptsiz sotiladigan dori vositalari muomalasi quyidagilarga asoslanib b linadi:

- shaxsiy sabablarga va afzalliklarga k ra;
- farmatsevt maslahatlariga k ra;
- yaqinlar, d stlar maslahatlariga k ra;
- ommaviy axborot vositalari va reklamaga k ra;
- vosita bahosiga k ra;
- rov materiallarini sifatli bezalganligiga k ra va boshqalar.

OTS - vositalari bozori rivojlanishining asosiy shartlariga ishlab | Ilqoruvchi firmalar va distrebyuterlarning ustalik bilan olib borgan liiiiiisevtik marketingi kiradi.

OTS - vositalarini ishlatishda ratsional foydalanish iavobgarligi iisosan iste'molchi zimmasida. Bunda farmatsevt qiziqtirilayotgan dori voMiasi haqida albatta t liq va obyektiv ma'lumot berishi kerak. Bu lulbiida farmatsevtlarning asosiy vazifalari sifatida quyidagilar keltirilgan:

- retseptsiz sotiladigan dori b yicha t liq maTumot berish, ishlatilishi, xususiyatlari, b lishi mumkin b lgan noj ya ta'sirlar, dori vositalari va oziq-ovqatlaming zaro ta'sirlari va boshqalar;
- ma'lumot beruvchi varaqa (y riqnoma) mavjudligini tekshirish, saqlash, ishlatish muddati, vosita, rov materiallarini butunligi;
- mijoz talabi b yicha dori vositasi xususiyatlari t risida chuqurroq maMumot berish;
- ratsional ishlatish va saqlash sharoitlarini k rsatish;
- iste'molchilarni reklama bukletlari, prospektlari, broshyura, lifletlar bilan tanishtirish va obyektiv xulosa berish.

MUSTAQIL DAVOLANISHNING KONSEPTSIYA MOHIYATI VA PAYDO B LISHNING IQTISODIY SHART-SHAROITLARI

K p yillar davomida turli davlatlarda aholi so li ini saqlash harajatlarining asosiy qismi majburiy tibbiy su urta tizimi orqali moliyalashtirilgan. tgan asrning 90-yillariga kelib bir qator davlatlarda tibbiy su urtani milliy tizimlari resurslarning jiddiy yetishmasligini boshdan kechira boshladi.

Bunga, asosan, quyidagi omillar sabab b lgan:

- inson rtacha umrining uzayishi natijasida aholi orasida yoshi ulu odamlarning k payishi (ularda surunkali kasalliklar k p uchraydi va tibbiy yordam xarajatlari katta hajmda ishlatiladi);
- tibbiyot va texnika sohasidagi katta muvaffaqiyatlar natijasida amaliy tibbiyotda tibbiy xizmatlar spektri kengaydi;
- insonlarning hayot tarzi yaxshilanishi va ularning umumta'lim darajasi oshganligi natijasida iste'molchilar z so li iga faol ta'sir k rsata boshladilar, profilaktik tadbirlar va vositalarga qiziqish oshib bordi;
- dori vositalari bozorining jadal rivojlanishi.

Sogiiqni saqlash resursini ikki y l bilan k paytirish mumkin: sotsial ta'minot byudjetini kengaytirish va z - zini davolashni

ra batlantirish. Birinchi holatda, fuqaro harajatlari, soliqlarni k payishi egiluvchan tizim y li bilan kompensatsiya qilinishi mumkin. Ikkinchisida, fuqarolar so liqni saqlash b yicha harajatlarning aksariyat qismini t ridan-t ri z hisobidan t laydi va bunda so liqning ozgina buzilishini, davolash mas'uliyati va javobgarlikni z zimmasiga oladi.

Yevropa Ittifoqiga kirgan davlatlarda muammoning birinchi holati, odatda, kuzatilmaydi, chunki bu davlatlar byudjet harajati normalari muvofiqlashtirilgan (Yevropa Ittifoqi haqidagi Bitim, Maastrixt bitimi). Aksariyat davlatlar so liqni saqlash resurslar muomalasi ikkinchi holatga b ysunadi. Javobgar mustaqil davolanish konseptsiyani qabul qilinishi So liqni saqlash harajatlarini ijtimoiy muhofaza darajasida ushlab turishga va insonlarni zso li i haqida zlari qay urishi imkonini beradi.

Javobgar mustaqil z- zini davolashda - oson aniqlanadigan simptom va zgarishlarni davolash uchun iste'molchi arzon dori vositalarini ishlatadi. Masalan, shamollash, bosh yoki mushak o ri i, ovqat hazm qiiishning buzilishi, yengil holsizlanish va boshqalar. Amalda z- zini davolashni oila a'zolariga, tanishlariga keng tarqatishi mumkin.

z- zini davolash vrach davolashiga alternativ b la olmaydi, u z chegaralariga ega.

Erkin sotuvda b lmagan dori vositalarini malakali maslahat va nazoratsiz iste'mol qilishda shaxsiy javobgarlikni olish z- zini davolashga kirmaydi.

Javobgar z- zini davolashni tkazishda quyidagilarga rioya qilishi kerak:

- retseptsiz sotiladigan dori vositalarini amaliyotga joriy etib tasdiqlangan buyruq va Davlat reestrda mavjudligi;
- retseptsiz sotiladigan dorilar bozori yuqori darajada rivojlangan b lishi: assortimentning xilma-xilligi, vositalar t risidagi obyektiv maiumotlardan erkin foydalanish;
- ziga diagnoz q yish qobiliyatiga ega b lish;
- aholi katta qismining yuqori t lovga qobiliyatligi.

Javobgar z- zini davolash konseptsiyasi asoslari "Mustaqil davolanish uchun tibbiy mahsulotlar bahosi q Ilanmasi"da t liq yoritilgan.

Bu konseptsiyada xususan quyidagilar aytilgan:

- Insonlar individual yoki kollektiv holda z so li ini saqlash huquqiga ega va bunda shaxsiy so liqni saqlash qoidalariga rioya qilib qatnashishga majburdirlar;

- tibbiy konsultatsiyalar talab qilinmaydigan kasalliklar simptomlarini tez va samarali bartaraf etish uchun iste'molchiga barcha sharoitlar yaratib berilishi zarur;
- malakali tibbiy yordam olish qiyin bo'lgan qishloq joylarda va ma'lum regionlarda aholiga javobgar z- zini davolashda amaliy davolanish yordamini kuchaytirishi kerak.

Retseptsiz sotiladigan dorilar bozori umumiy farmatsevtik bozorning larkibiy qismi hisoblanadi.

Yirik farmatsevtik kompaniyalar tgan asrning 80 - yillarida retseptsiz dorilarni ishlab chiqarishga va savdosiga katta ahamiyat berishmagan, chunki ularning rentabelligi, original va retseptga muvofiq beriladigan dorilar bilan solishtirilganda juda past edi, ammo 90 - yillar boshiga kelib birlamchilik huquqi zgardi va k pgina farmatsevtik firmalar retseptsiz sotiladigan dorilarni ishlab chiqarish va sotish b yicha maxsus konseptsiyalar ishlab chiqdi. Bunga quyidagi omillar asosiy sabab b ldi:

- Jahon so liqni saqlash tashkiloti tomonidan javobgar z- zini davolashni ra batlantirgani uchun retseptsiz sotiladigan dorilar iste'molining k payishi;
- retsept bilan sotiladigan dori vositalarini retseptsiz sotish kategoriyasiga aylantirish imkoni sganligi;
- retseptsiz sotiladigan dorilar bahosining qattiq nazorati b Imaganligi (chunki ular bahosi meditsina su urta tizimlari tomonidan qoplanmaydi);
- original dori vositalarining rentabellik darajasi pasayishi;
- original dori vositasi patentli muhofaza muddati tugagandan s ng hayotiylik tsiklining uzayish imkoniyati.

Retseptsiz sotiladigan dori vositalari bozori hajmi turli davlatlarda anchagina farq qiladi. Masalan, 1992-yilda u butun dori vositalar savdo hajmini 8% dan 17% gacha tashkil etgan. Ammo 1995-yilda katta uchlik davlatlarida retseptsiz sotiladigan dorilar bozori quyidagicha hajmga ega edi:

Yevropa ittifoqiga kirgan davlatlarda - 10 mlrd. doll. (retseptli dorilar bozorining 11% hajmi)

AQSh - 15 mlrd. dol. (retseptli dorilar bozorining 25% hajmi)

Yaponiya - 7 mlrd. dol. (retseptli dorilar bozorining 15% hajmi).

1987-yildan 1993-yilgacha bozorning bu sektori sishda yuqori darajaga ega b lib, 9,9% ni tashkil qilgan. 1993-yildan 2000-yilgacha retseptsiz sektor bozorining sish darajasi ancha pasaydi . Shuning uchun

hozir k p gina farmatsevtik kompaniyalar bozorning bu sektori uchun yangi vositalar ustida tadqiqot ishlari olib bormoqdalar va rivojlanishning marketing strategiyalari qayta k rib chiqilmoqda. Bu tadbirlar iste'molchilarni jalb etish uchun samarali va jadal ta'sir etuvchi omillarga kiradi. Chet el mutaxassislari tomonidan tkazilgan k p gina brend va savdo markalarini r ganish shuni k rsatdiki, 70% ga yaqin brendlar 10 yildan ortiq, 35% esa - 20 yildan ortiq yoshga ega. Marketing nuqtai nazardan muvaffaqiyatli retseptsiz sotiladigan dorilar brendlari 50 dan va undan ortiq yoshga ega b lishi mumkin. Masalan, "Aspirin", "Vauer" (Germaniya) yoshi 100 yildan ortiq "Smith Kline Beecham" (Buyuk Britaniya) firmasining "Panadol" savdo markasi 50 yilga yaqin.

Retseptsiz dorilarni asosiy ishlab chiqaruvchilar orasida zbekiston farmatsevtika bozorida taqdim etilganlardan quyidagilarni aytib tish mumkin: "Bayer" (Germaniya), "Smith Kline Beacham" (Buyuk Britaniya), "Lek" (Slovakiya), "Berlin - Chemie" (Germaniya), "KRKA" (Sloveniya), "Gedeon Richter" (Vengriya), "Egis" (Vengriya), "Rivopharm" (Shveytsariya), "UPSA" (Frantsiya), "Zentiva" (Slovakiya), "Ajanta" (Hindiston), "Chinoin" (Vengriya), "Poffa" (Polsha), "Pharmachin" (Bolgariya), "Unigue" (Hindiston), "Galena" (Chexiya), "Richard Bittner" (Avstriya), "Ratiopharm" (Germaniya) va boshqalar.

2000-yildan boshlab retseptsiz sotiladigan dorilarning dunyo bozori barqarorlashdi va savdo hajmining sishiga ega b ldi.

3.4. Dori vositalarini retseptsiz berish va dorixona assortimenti

Vrach retseptsiz beriladigan dori vositalari dorixona chakana savdosining asosi hisoblanadi. Masalan, retseptsiz sotiladigan dori va boshqa mahsulotlar dorixona oborotining 50 - 60%ini tashkil etadi. Boshqa davlatlar kabi zbekiston Respublikasida keyingi yillarda retseptsiz dori vositalarini sotish hajmi tobora ortib bormoqda. Bunga quyidagi omillar ta'sir qilmoqda:

- dori vositalari assortimenti oshib borishi;
- aholi bilim darajasi va saviyasining sishi;
- zi va oila a'zolarining so li iga e'tiborli b lish;
- so lom turmush tarziga intilish.

Retseptsiz dorilar berish (dunyo b yicha termin qabul qilingan over the counter drug - OTC-drug) dorixona asosini tashkil etadi. So liqni saqlash tizimida davlatning olib borgan siyosati, har bir odamning dori vositalarini tanlab olish huquqi, so li iga b lgan javobgarligi

dorixonadagi bu y n alishni ahamiyatini tobora oshirmoqda. Rivojlangan dnvlatlarda kasallikka chalingan odamlar zamonaviy dori vositalari, biologik aktiv moddalar va boshqa usullar yordamida z- zini davolash bilan shu ullanib, shu omillar ta'sirida bir qator mamlakatlarda z- zini davolash "javobgarligi" konseptsiyasi so liqni saqlash ishlarini davlat siyosati miqyosida olib bormoqda.

Yevropa Ittifoqiga kirgan davlatlarda zini davolash deganda z lari belgilagan simptomlar va xatoliklarni dori vositalari yordamida davolash tushuniladi. Amaliyotda esa bu bir oila a'zosi tomonidan ikkinchi a'zosini davolashdir.

Retseptsiz beriladigan dori vositalarini ratsional q ilanishi z- zini davolash javobgarligida quyidagi asosiy y n alishlarni z ichiga oladi:

- vrach retsepti talab etilmaydigan dori vositasini olish tartibini aniqlash;

- iste'molchining k proq ma'lumot olishi uchun zgacha usullarni ishlab chiqish;

- retseptsiz beriladigan dori vositalari reklamasiga b lgan talablarni ishlab chiqish;

- mustaqil ta'lim olish;

- qayd qilish tartibi.

Dunyo amaliyotida vrach retseptisiz olingan, noj ya ta'siri juda kam b lgan dori vositalarining hammasi "Uy aptekasi" nomini olgan. Dorixona shaxobchalarida faqat retseptsiz sotiladigan dorilar va ayrim parafarmatsevtik turdagi mahsulotlar savdosini amalga oshirish k zda tutiladi.

Retseptsiz dori vositalari savdosi, odatda, dorixonada alohida boiim tashkil etib olib boriladi. Bu b lim savdo zalida joylashadi va jihozlanishi sanitariya hamda texnik me'yorlarga mos b lishi kerak. Dorixona assortimentini yaqqol k rsatish va reklama qilish uchun savdo zalida alohida vitrinali stol ochish mumkin.

B limni farmatsevt boshqaradi, boiimda oliy va rta maxsus maiumotli farmatsevtlar ishlaydi.

Tibbiy buyumlar ham dorixona assortimentida muhim rin tutadi:

Bogiov materiallari. Bo lov materiallarining asosiy funksional ahamiyati yarani ikkilamchi infeksiyadan himoya qilish, tezroq bitib ketishi uchun sharoit yaratishdir. Asosiy bo lov materiallariga doka, dokali bint va paxta kiradi.

Tibbiyot dokasi - noyob setkasimon gazlama boiib, ikki **turi** chiqariladi: gigroskopik va tarang oqartirilgan. Doka toza paxta, qo oz tolali va sir aluvchi tolali (50% yoki 30%) b ladi.

Dokali tibbiyot binti - fiksatsiya va q yish uchun, yana bo lov materiallarini tayyorlash uchun ishlatiladi. Bintlar steril va nosteril b ladi. Steril bintlar eni 5, 7, 10, 14 va 16 sm li va uzunligi 2, 5, 7 va 10 m, nosteril bintlar eni 3 dan 16 sm gacha va uzunligi 2 dan 10 m gacha boiadi. Bintlarda chok b lmasligi kerak.

Bint qado idagi markirovkasi: ishlab chiqargan muassasa nomi, bint turi va hajmlari, standart k rsatkichlari (GOST), steril yoki nosterilligi, chiqarilgan vaqti. Steril bintlarda sterilizatsiya muddati (yaroqlilik muddati) va qadoqni ochish tartibi k rsatiladi.

Tibbiyot paxtasi - maqsadga k ra gigroskopik va kompressli b ladi. Kompressli paxtaga suv kam singadi, u shinalarni q yishda, isitiladigan kompresslarda ishlatiladi. Gigroskopik tibbiyot paxtasi 3 turga b linadi: k z, xirurgik va gigienik. Gigroskopik paxta bogiovlar uchun ishlatiladi. Paxta steril yoki nosteril b ladi, rulonlarda 25, 50, 100 va 250 g dan va KIP holida 20, 30, 40, 50 kg dan chiqariladi. Nosteril paxta ruloni oddiy qo oz yoki polietilen bilan qoplanadi. Steril paxta ruloni 2 qavat - ichki va tashqi b ladi.

Har bir ramdagi paxtaning markirovkasi boiishi shart. Unda ishlab chiqaruvchi nomi, tovar belgisi, paxta turi, massasi, steril yoki nosterilligi, ishlangan yili, standart k rsatkichi (GOST) k rsatiladi.

Doka, dokali bint va paxta asosida: tibbiyot bogiovlar paketlari, steril tibbiyot bo lovlari, salfetkalar, tibbiyot dokali boiaklar va boshqalar ishlatiladi.

Tibbiyot naychasimon dokasi trikotaj b lib, tarang sir aluvchi boylamdan iborat. Elastik naychasimon tibbiyot dokalari - setkali tuzilishga ega va elastomerli ipdan ishlanadi. Eniga qarab 7 xil lchami bor: 10, 20, 25, 30, 35, 40, 75 mm.

Kasallarni parvarish qilishda ishlatiladigan buyumlar.

Ularga quyidagi vositalar kiradi:

1. Rezinali grelkalar, Esmarx krujkasi, kompressli klyonkalar, belbo lar, bandajlar, tibbiyot bankalari, k zni yuvish uchun vannalar va boshqalar.

2. Yotib qolgan kasallarning xojati uchun zarur buyumlar.

3. Kasalning shaxsiy gigienasi uchun zarur buyumlar (matraslar, prostinalar, rezina matoli buyumlar).

4. Dori vositasini qabul qilish uchun idishlar.

Parafarmatsevtik vositalar

Gigiena va kosmetika vositalari. Bu guruhga: atir sovun, pasta va tish poroshoklari, suyuq parfyumeriya vositalari, kosmetik kremlar va boshqa tovarlar kiradi.

Atir sovun - yo kislotalarining natriyli tuzlariga b yovchi moddalar q shilgan, oqartiriladigan va hid beruvchi moddalar, plastifikator, antioksidantlar va boshqa komponentdan iborat. Sovunlarning ekstra, bolalar uchun, I, II turlari bor. Atir sovun qobiq yoki qobiqsiz 300 g gacha fasofka qilinadi. 300 g gacha b lgan sovunga faqat ishlab chiqargan muassasa tovar belgisi q yiladi. Atir sovun quruq, yopiq va yaxshi shamollaydigan, 20°S dan past va 75% havo namligidan yuqori b lman joylarda saqlanadi.

Tish pastalari va poroshoklari. Tish pastasi deb gel hosil qiluvchi va sirt faol moddalaming suv-glitserin eritmasidagi suspenziyasiga aytiladi. Gigienik va davolovchi - profilaktik turlari bor. Pastalar tagi yopishgan plastmassa qopqoq bilan yopiladigan idishlarda qadoqlanadi. K rsatilgan tartibda tasdiqlangan forma, hajm va ustki tomoni namuna va chizmalarga mos b lishi kerak. Pastalar futlyarda va futlyarsiz chiqariladi.

Tish poroshogi deb faol q shimchalar yoki q shimchasiz b lgan kimyoviy ch ktirilgan ch kmaga aytiladi. Yoqimli ta'm beruvchi aromatizatorlari bor (masalan: yalpiz yoki anis, mentol ta'mi). Tish pastasi va poroshogi qadoqlangan idishda: turi, tovar belgisi, ishlab chiqargan korxon nomi va joylashgan joyi, ishlab chiqargan vaqti, standart k rsatkichi, standart belgisi (GOST) k rsatilgan b lishi kerak.

Saqlanadigan joyda havo namligi 70% dan oshmasligi, temperatura 0° S dan past, +25°S dan yuqori b lmasligi kerak. Tish poroshogiga quyosh nuri tushmasligi kerak, odatda, ularning saqlanish muddati chiqarilgan kundan boshlab 12 oy belgilanadi.

Suyuq parfyumeriya vositalariga odekolon, atir, spirtli yoki suv - spirtli eritmalar bilan parfyumer - kompozitsiyadan iborat. Flakon yoki probirkalarda chiqariladi. Ularni qadoqlash jarayonida etiketkasida tovar belgisi, ishlab chiqargan korxon nomi va joylashgan joyi, mahsulot turi, hajmi, standart k rsatkichi k rsatiladi.

Atirlar yaxshi shamollatuvchi uskunalari b lgan joylarda saqlanadi. Saqlanish muddati chiqarilgan kundan boshlab odekalon, atir, tualet suvlari uchun 12 oy.

Kosmetik kremlar - terini parvarishlash uchun q llanadi, ular yo li yoki emulsion b ladi. Emulsion kremlar suv/yo , yo /suv tipda yoki aralashgan tipda b lib, q yilishiga qarab: suyuq va quyuk b ladi.

Saqlanish sharoiti: namlik 70% dan kam, temperaturasi $+5^{\circ}\text{S}$ dan past va $+20^{\circ}\text{S}$ dan yuqori bo'lmayligi kerak. Suv/yoqim tipidagi emulsion kremlar saqlanish jarayonida tabiiy yoqimlar 50% dan ko'prog'i Irganligi sababli ustida yuqqa kislotali qatlam paydo bo'lishi mumkin. Kosmetik kremlarning saqlanish muddati - 12 oy, suyuq kremlar va biokremlar uchun - 6 oy.

Mineral suvlar. Tarkibida noorganik mineral tuzlar va ionlar bo'lgan odam organizmiga shifobaxsh ta'sir ko'rsatadi, ular gaz bilan boyitilgan, biologik faol, spetsifik xususiyatlarga ega bo'ladi. Minerallashtirish darajasiga qarab (I dan 10 g/l) va (10 dan 15 g/l) bo'linadi. Faol komponentlar saqlanishiga qarab suvlar: uglerod saqlovchi ("Borjomi", "Narzan", "Yessentuki"), temir moddali ("Arman"), mishyakli ("Vayxir"), borli ("Lazarevskaya"), kremniyli ("Djava"), bromli ("Yurmala"), organik moddalar saqlovchi ("Naftusya") turlari mavjud.

Mineral suv idishlarining markirovkasida: ishlab chiqargan korxonaning nomi, uning tovar belgisi, suv turi, uning guruhi, buloq nomi yoki nomlanishi, mineralizatsiyasi (g/l), ishlatilishi, quyilgan vaqti, saqlanish muddati, standart ko'rsatkichi ko'rsatiladi.

Mineral suv idishi gorizontal yoki vertikal ravishda saqlanadi. Saqlanish tartibi probkaga tagidagi materialga nisbatan olinadi. Agar aniq kesilgan probkadan iborat bo'lsa, yashiklarda gorizontal holda 18 qator balandlikdan ko'prog'i Irgan holda, vertikal sharoitda ishlab chiqarilgan korxonada 5 kundan ortiq saqlanmaydi.

Kronen probkali idishlarda ham gorizontal, ham vertikal ravishda saqlanadi. Mineral suvlar shishalarda yaxshi shamollaydigan, namlik saqlanmaydigan joylarda, temperatura $+5^{\circ}\text{S}$ dan 20°S gacha. Quyilgan kundan boshlab yaroqlik muddati temirli mineral suvlarga 4 oy, boshqa suvlar uchun **1 yil**.

K zoynakli optika buyumlari. Asosiy ko'z korreksiyasi va himoyasi uchun quyilgan vositalar ko'z zoynaklar hisoblanadi. Davlat standartiga binoan 4 ta asosiy ko'z zoynakli linzalar mavjud: A - afokal, O - bir fokalli, B - bifokal, T - trifokal.

Afokal linzalar tasvirni ikkilamchi tarzda ko'rsatmaydi. Ilaylik, asoratlar mavjud holda foydalaniladi.

Bir fokalli linzalar miopiyada, gipermetropiyada, astigmatizmida, anizotropiyada ko'z refraksiyasi buzilganda ishlatiladi. Konkar nomli qaytaruvchi linzalar miopiyada quyilganadi. Gipermetropiyada musbat yoqimuvchi konvenks nomli linzalardan foydalaniladi.

Bifokal linzalar deb yuqori qismi boshqa, pastki qismi boshqa refraksiyaga ega bo'lgan linzalarga aytiladi. Yuqori qismi (asosiy linza)

uzoqni ko'rish uchun, pastki qismi (qo'shimcha linza) yaqinni ko'rish va qo'rish uchun mo'ljallangan.

Trifokal linzalar kuchli presbiopiyada (qarilikdagi uzoqni ko'rish qiyinchilik) ishlatiladi.

Kontakt linzalar turli qirrasiz shaklda ishlanadi. Har bir linzada optik markazi chiqib ketadigan qora nuqta bilan belgilanadi va belgisi, refraksiya kattaligi etiketkada yopishtirilgan bo'ladi.

Amaliyotda quyidagi turdagi kontakt linzalar bor:

- gaz o'tkazuvchi va o'tkazmaydigan qattiq linzalar;
- gaz o'tkazuvchi gidrofil, elastik yumshoq linzalar;
- yuqoridagi 2 turdagi linzalarning ortasidagi egiluvchan linzalar;
- ultrabinafsha nurlanishdan saqlovchi yumshoq linzalar.

Kontakt linzalar bevosita ko'zga taqilgani uchun alohida talab va parvarishga ega. Quyidagi guruh vositalari parvarishlash uchun qo'llaniladi:

- linzalarni tozalash eritmalar;
- dezinfeksiya sistemasi (issiqlik ta'siri, peroksidli, kimyoviy);
- kontakt linzalar taquvchilar uchun ko'z tomchilari;
- saqlanish muddati 2 yil bo'lgan linzalarni xona haroratida saqlash uchun eritmalar.

3.5. Xalqaro amaliyotda farmatsevtik vasiylik

Jahon sog'iqlikni saqlash tashkiloti 90-yillar boshida sog'iqlikni saqlashning milliy tizimini rivojlantirishda yangi strategik yo'nalishni aniqladi. Bu har bir bemorga sifatli tibbiy va farmatsevtik vasiylik (yordam, muhofaza) ko'rsatish.

Farmatsevtik vasiylik - aholi kasalligining oldini olish va sog'iqligini ta'minlash bo'yicha farmatsevtikni va vrachni faol ishgajalib qilishdir. U aniq bemor oldida dori vositasining sotilishidan boshlab to'g'ri uning oxirgi ta'sirigacha davolanish natijalarida farmatsevtning faol ishtiroki va nazoratini ta'minlaydi.

Sifatli farmatsevtik vasiylikni ta'kidlash uchun quyidagi sharoitlar zarur:

Birinchidan, farmatsevtlar farmakologiya, patofiziologiya, biokimyxo, farmakokinetika va keng tarqalgan kasalliklarni davolash sxemasi farmakodinamikasidan yetarli bilimga ega bo'lishlari kerak.

Ikkinchidan, farmatsevtik bozorga tushadigan mahsulotlarni ta'minotini nazorat qilish tizimi mavjudligi.

Uchinchidan dori vositalari va uning noj ya ta'siri b yicha t liq hajmda va professional bilimga ega b lish kerak.

T rtinchidan, kompaniya vakiilari, vrachlar, dorixonaga keluvchi bemorlar bilan muloqotda farmatsevt professional axloq va etika, deontologiya me'yorlariga rioya qilishi zarur.

Farmatsevtik vasiylik z ichiga quyidagilarni oladi:

- optimal dori shakllarini va dori vositalaridan foydalanish y llarini tanlash;
- turli dori vositalarini bir vaqtda ishlatish qoidalarini tushuntirish;
- individual dozalash xususiyatlarini aniqlash;
- dori vositasi va oziq-ovqatning zaro ta'sirini tushuntirish;
- dori vositani qabul qilishda kerakli vaqtni t ri aniqlash;
- inson organlari funksiyasiga dorilarning noj ya ta'sirini k rsatish;
- vositalarni saqlash b yicha tegishli amaliy yordam k rsatish;
- retseptsiz sotiladigan dorilar mavjud b limganda xshash dorilar bilan almashtirish;
- iste'mo!chilarga retseptsiz sotiladigan dorilarning zamonaviy r yxati, narxi, ishlab chiqaruvchi firma va boshqalar haqida ma'lumotlar berish.

Farmatsevtik vasiylik milliy so liqni saqlash tizimini takomillash-tirishda javobgar mustaqil z- zini davolash konseptsiyasi-ning normal rivojlanishida muhim sharoitlardan hisoblanadi.

3.6. Farmatsevtik tovarlarni shtrixli kodlash tizimi

K pchilik rivojlangan davlatlarda dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlar uchun k pincha shtrixli identifikatsiyalarning milliy tizimlari joriy qilingan, ammo farmatsevtik tovarlarning shtrixli kodlanishi umuman ishlatilmaydigan yoki tavsiyaviy harakterga ega davlatlar salmo i ham yetarli.

Shtrixli kodlash tovarning narxi, saqlash muddati va boshqa zarur maMumotlarni olish uchun q llanadi. Shtrixli kodlashdan savdoning avtomatlashtirilgan tizimlarida foydalaniladi. Dori vositasi haqida ma'lumot va saqlash uchun elektron holatda kod q yiladi. *Berilgan kod* b yicha zarur paramettiar (narxi, soni, yetkazib beruvchi, qadoqlash turi, saqlash muddati va boshqalar) haqida kerakli ma'lumot olinadi. Odatda, bu kodlar maxsus qoidalar b yicha dori ishlab chiqaruvchi tomonidan q yiladi va mas'ul organ tomonidan r yxatga olinadi. Bu qoidalar mahsulotlarni tovarli nomerlashning Xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan tasdiqlangan.

EAN qoidalariga k ra kodlash maMumotlari turli shakldagi shtrixlar va oq y llarni tushirish y li bilan amalga oshiriladi. Shtrix kod 4-rasmda k rsatilgan. Tovar kodi haqidagi maMumotlar savdo tarmo iga avtomatlashtirish y li bilan kiritiladi. SSD skaner tomonidan qiladi.

Ishlab chiqaruvchi firmalardan tashqari, ayrim hollarda tovarlarni shtrixli kodlar bilan distribyuterlar, dorixonalar ham markalaydilar.

Dorixonalar faoliyatida shtrixli kodlash tizimi joriy etilishi dori vositalari va tibbiy buyumlarni qalbakilashtirish hollarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ba'zi davlar mahsulotlarining shtrixli kodlari

M	Kod	Davlat	<i>Ko</i>	Kod	Davlat
1.	93	Avstraliya	21.	87	Niderlandiya
2.	90-91	Avstriya	22.	70	Norvegiya
3.	54	Belgiya	23.	560	Portugaliva
4.	789	Braziliya	24.	590	Polsha
5.	50	Buyuk Britaniya	25.	888	Sinz:rur
6.	380	Bolgariya	26.	383	Slovaniva
7.	599	Vengriya	27.	858	Slovaskiva
8.	400-440	Germaniya	28.	460-485	MDH davlatlari
9.	489	Gonkong^	29.	00-09	AQSh, Kanada
10.	520	Gretsiya	30.	729	Tailand
11.	57	Daniya	31.	869	Turkiya
12.	690	Xitoy	32.	471	Tayvan
13.	385	Xorvatiya	33.	64	Finlandiya
14.	539	Irlandiya	34.	30-37	Fransiya
15.3	729	Isroil	35.	859	Chexiya
16.	569	Islandiya	36.	76	Shveytsariya
17.	84	Ispaniya	37.	73	Shvetsiya
18.	80-83	Italiya	38.	600; 601	YuAR
19.	890	Hindiston	39.	860	Yugoslaviya
20.	880	Koreya	40.	45;49	Yaponiya

Shtrixli kod EAN - 13

482	3540	1		4	7	9	7	>
Davlat kodi -	Korxonasi	Tovar nomi	Tovar nomining ar xususiyatlari	Dori nassasi	Ingredientlar	Etilim	Nazorat soni	Litsenziya berilgan yil yorilgan tovar
			<small><Si</small>			1		B

4-rasni. Shtrix kodlarning struktura va misollari.

Farmatsevtika mahsulotlarini markalash.

Farmatsevtika mahsulotlarini markalash qoidalarini SSV tizimidagi vakolatli organi-dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi belgilaydi. Yevropa Ittifoqiga kirgan davlatlarda esa markalash qoidalari 1992-yilda qabul qilingan 92/27/EES Direktiva tomonidan aniqlanadi. U har bir vositada barcha zarur ma'lumotlar berilgan annotatsiya - qo'shimcha qo'yilgan varaqa berilishini belgilaydi. Bu ma'lumot ustki etiketkada berilsa, bunday holda annotatsiya zarur emas. Annotatsiya iste'molchi uchun tushunarli tilda vositaning qisqacha xarakteristikasi asosida tuziladi. U quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak:

- vositaning savdo va xalqaro nomi;
- ishlab chiqaruvchi firma nomi;
- tarkibi, ishlab chiqarish shakli, dori vositaning dozasi (yordamchi moddalar nomi ham yoziladi);
- qo'yilgan belgi yoki rasm;
- qo'yilgan usuli, dozasi;
- tashqi kelmaslik shartlari;
- qo'yilgan ogoh berilishlik;
- ovqat, spirtli ichimliklar va boshqa dorilar bilan zaro ta'siri;
- dozasi oshib ketganda bajarilishi lozim bo'lgan harakatlar.
- vositani saqlash qoidasi va yaroqsizligini aniqlash.

Ikkilamchi ramda u yozilgan bo'lsa, birlamchi ramda quyidagilar aniq va ravshan yozilgan bo'lishi kerak:

- vositaning savdo va xalqaro nomi;

—

- tarkibi, dozasi, faol ingredientlar va yordamchi moddalar b yicha ma'lumot bilan vositaning chiqarilish shakli;
- q llashusuli;
- maxsus k rsatkichlari;
- q llash muddati (oy, yil);
- maxsus saqlash sharoitlari;
- dori vositasining savdo litsenziyasi egasi, adresi va nomi;
- savdo litsenziyasi nomeri;
- dori vositasini ishlab chiqarish seriyasi, nomeri.

Bunda OTS vositalari uchun ishlatish k rsatmalari ham b lishi kerak.

4-bob. DORIXONALARDA RETSEPTLARNI QABUL QILISH VA ULAR ASOSIDA DORI VOSITALARINI BERISH

4.1. Retsept va uning funksiyalari, retsept turlari

Yevropa Ittifoqi direktiva maslahatiga muvofiq 1992-yil 31-martdan "Odam uchun dori vositalari kategoriyasini aniqlash haqida" (92/26/ES) da "Retsept" - dori vositasiga yozma buyruq, uni huquqli mutaxassis yozib beradi, degan aniqlik kiritilgan .

Faqat retsept b yicha q yiladigan dori vositalari uchun alohida kichik guruhlar belgilanadi:

- bir martalik yoki k p martalik retseptlar b yicha q yiladigan dori vositalari;
- mahsus retsept b yicha sotiladigan dori vositalari;
- retsept b yicha va ishlatishda cheklanishga ega b lgan dori vositalari.

Faqat retsept b yicha dori vositalari quyidagi hollarda sotilishi mumkin:

- agar iste'molchining so li iga xavf yetadigan b lsa (dorini t ri ishlatsa ham) va tibbiy k rigi b lmaganda;
  - agar k pchilik iste'molchilar dori vositasini not ri iste'mol qilishi natijasida ular sogii iga zarar yetadigan b lgan;
  - dori vositasida keyinchalik izlanishni talab qiluvchi moddalar, zararli ta'sirlar b lgan;
- vosita parenteral q llash uchun b lgan.

Maxsus retsept b yicha sotiladigan dori vositalari:

- xalqaro konvensiya va vakolatli milliy tizim tomonidan psixotrop yoki giyohvandlik vositasi sifatida aniqlanadigan moddalar;
- not ri ishlatilganda (suiste'mol qilish, rganish, noqonuniy maqsadlarda q llash) xavf-xatar tu diradigan dori vositalari;
- yangiligi natijasida yoki farmakologik xususiyatlari tufayli ehtiyotlik yuzasidan bu guruhga ajratish mumkin b lgan moddalar.

Retsept b yicha sotiladigan va cheklangan doirada ishlatiladigan dori vositalari:

- farmakologik xususiyatlari, yangiligi uchun va aholi so li ini saqlash maqsadida faqat statsionar sharoitida ishlatiladi;

- stasionar sharoitda q yilgan diagnozni davolash uchun foydalaniladi, Iekin boshqa sharoitlarda ham nazorat ostida bu dori vositasini qabul qilish mumkin;
- ambulatoriya sharoitida davolanish uchun m ljallangan, lekin uni ishlatishda jiddiy q shimcha ta'sirlarga olib kelish ehtimoli b lgani uchun retsept mutaxassis tomonidan yozilib, doimiy tibbiy nazoratda b Iishi kerak.

Retsept funksiyalari:

- Tibbiyot - tibbiyot nuqtai nazaridan - retsept - bemorning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda doza va tarkibi vrach tomonidan belgilangan dori vositalarini sotib olish va q llash uchun ishlatiladigan asosiy hujjatdir.
- Yuridik - yuridik hujjat b lib, yozilish sanasi k rsatiladi, bemor va vrach familiyasi, dorining farmakologik xususiyatlarini hisobga olgan holda retsept blankasi ishlatiladi, bunda retsept yozadigan va u b yicha dori tayyorlaydigan shaxslar yuridik javobgarlikka ega;
- Texnologik -texnologik nuqtai nazardan retsept - farmatsevtga dori tayyorlashda k rsatma va asos b Iib xizmat qiladi, qanday dori vositalaridan foydalanish va qanday dori shaklga keltirishni k rsatadi.
- Iqtisodiy- iqtisodiy hujjat b lib, dori va yordamchi moddalarni sarflash uchun, tarif va narxni aniqlash uchun hujjat hisoblanadi.
- Ijtimoiy - turli ijtimoiy-iqtisodiy imtiyoz maqomiga ega insonlarga malakali dori vositalari yordami k rsatish uchun kafolat beradi.

RETSEPT YOZISHNING UMUMIY QOIDALARI

Davolash - profilaktika muassasasi vrachlari mavjud k rsatmalarga muvofiq bemorga dori vositalariga retsept yozib, uni shaxsiy muhr bilan tasdiqlashlari kerak. Retsept blankalari shakli ilovalarda berilgan.

Retseptlar bosmaxonada chop etilgan retsept blankasiga yozilib, unda dori vositasini q llash shakli, bemorning yoshi k rsatiladi. Retseptlar -aniq va ravshan t idirilishi lozim. Ularda tuzatishlar mumkin emas. Dori vositasining tarkibi, dori shakli, dorini tayyorlash usuli, bemorga sotish uchun vrach farmatsevtga k rsatmasi lotin tilida yoziladi. Faqat tibbiyotda va farmatsevtikada umumiy qabul qilingan Iotincha qisqartmalar q llash mumkin. Ingredientlarga yaqin b Iish mumkin

tlins, chunki ular qanday dori vositasi yozilganligini aniqlashda idnshtiradi. Zaharli ta'sir etuvchi dorilar va giyohvandlik vositalari retsept boflhida yoziladi. Dorini qabul qilish y li, dozasi k rsatilgan, ichish vaqti (ovqatdan oldin yoki keyin) va muddati davlat tilida yoziladi. Umumiy k rsatmalar bilan cheklanish man etiladi.

Ambulatoriya sharoitida davolanishga muhtoj, shuningdek, statsionar sharoitda davolanib, ambulatoriya sharoitida davolashni davom ettiradigan bemorlarga zarur dori vositalariga retseptyozi b beriladi.

Quyidagi holatlarda retsept yozib berish taqiqlanadi:

- zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tibbiyotda ishlatishga ruxsat etilmagan dori vositalariga;
- kasallik belgilari mavjud b lmaganda;
- faqat davolash-profilaktika muassasasida ishlatiladigan dori vositalari (narkoz uchun efir, xloretil, fentanil, sombrevin, kalipsol, ftorotan, ketamin va boshqalar).

Agar retseptda zaharli, narkotik va boshqa ingredientlar q shilmasidagi kuchli ta'sir qiluvchi vositalar yozib berilgan b lsa, ularni tayyorlangan dori tarkibiga kiritmay, alohida berish taqiqlanadi.

Pushti rangdagi maxsus retseptura blanklariga yozib berilgan narkotik dori-darmon vositalari hududiy davolash-proflaktika muassasalariga faqat shu maqsadlar uchun b iriktirib q yilgan dorixonalaridan beriladi. Zaharli va narkotik dori vositalari berish huquqiga ega b lgan dorixona va davolash-profilaktika muassasalarining r yxati joylardagi so liqni saqlash organlari va "Dori-darmon" hududiy birlashmalari tomonidan belgilanadi.

Etilmorfin gidroklorid, kodein, kodein fosfat va natriy etaminalning boshqa dori-darmon vositalari bilan aralashmasi shahar (shahar yoki qishloq ma'muriy tuman) doirasida barcha dorixonalarda tomonidan zlari joylashgan hududdagi davolash-profilaktika muassasalarining retseptlari b yicha beriladi.

Bemorga dori zaruriyat b yicha tez berish kerak b lsa, retseptning yuqori burchagiga "sito" (tez) yoki "statim" (darhol) belgilari q yiladi.

Ekstemporal, ya'ni yakka tartibda tayyorlanadigan dorilarga retsept yozilganda suyuq dorilar miqdori millilitrlarda, tomchilarda, qolganlari - grammlarda yoziladi.

- Retsept yozilganda vrach "surunkali bemorga" deb yozib, retseptni ishlatish muddati va unga dorini sotish vaqti (har hafta, har oy va b.) k rsatilishi kerak, k rsatma vrach imzosi va shaxsiy muhri bilan tasdiqlanishi kerak.

Tuzatilgan va bir-biriga tiri kelmaydigan dori vositalari bilan yozilgan retsept haqiqiy emas deb hisoblanadi va unga dori berilmaydi. Retsept "Retsept haqiqiy emas" yozuvi bilan bekor qilinadi.

Retseptdagi muhim qisqartmalar

Qisqartmasi	T liq yozilishi	Tarjimasi
1	2	3
Aa ac. acid amp. aq. aq. destill. but. comp., cps. D.	Ana Acidum Ampula Aqua Aqua destillata Butyrum Compositus (a, um) Da (Detur, Dentur)	teng kislota ampula suv distillangan suv yo (qattiq) murakkab ber (berilsin)
D.S. D.t.d. dul. div.in p.aed extr. f. gtt. inf. in amp. in tabl. lin. liq. M.pil. M. N. ol. past. pil. p.aeq. ppt., praec. Pulv. q.s. r., rad.	Da, Singa Detur, Signetur Da (Dentur) tales doses dilutus divide in partes aequales extractum fiat (fiant) gutta, guttae infusum in ampullis in tab(u)lletis linimentum liquor massa pilularum Misce, Misceatur numero oleum pasta pilula partes aequales praecipitatus pulvis quantum satis radix	ber belgila berilsin (belgilansin) ber (berilsin) shunday doza suyultirilgan teng qismlarga ajrat ekstrat ajratma hosil bo'lsin tomchi, tomchilar nastoy ampulada tabletkada suyuq surtma suyuqlik pilyula massasi aralastir, aralastirilsin dona yo (suyuq) pasta pilyula teng qismlar chiktirilgan kukun dori kerakli miqdori ildiz

Rp.:	Recipe	bering
Kcp.	Repete, Repetatur	qaytar (qaytarilsin)
iiii.	rhizoma	ildizpoya
&	Signa, Signetur	belgila, belgilansin
scm.	semen	uru
simpl.	simplex	oddiy
lir.	sirupus	sirup
lol.	solutio	eritma
supp.	suppositorium	shamcha
tabl.	tab(u)letta	tabletka
t-ra, tinct.	tintura	nastoyka
ung.	unguentum	surtma dori
vit.	vitrum	shisha idish

4.2. Retsept qabul qilish va dori vositasini berish ishlarini tashkil qilish tartibi

Dorixona ishida mas'uliyatli vazifalardan biri retseptlarni qabul qilish va ular b yicha dori vositalarini berish hisoblanadi. Bu ishni bajarishda farmatsevt retsept yozgan vrachning xatolarini aniqlash va farmatsevtik deontologiya negizlari asosida retseptni bajarish maqsadida juda e'tiborli b lishi kerak.

Farmatsevt tayyor doriga retsept qabul qilayotganda tegishli barcha maMumotlar borligini tekshirgan holda qabul qilib, bemorga saqlashni va uy sharoitida qabul qilish qoidalarini eslatadi.

Ekstemporal dorilarga retsept qabul qilayotganda farmatsevt bemorning yoshini aniqlab, retsept yozilgan sanaga, yozilgan ingredientlar dozasi va t ri kelishiga alohida e'tibor berishi kerak. Bolalarga dori tayyorlayotganda zaharli va maxsus hisobda turuvchi dorilarga katta e'tibor beriladi.

Zaharli, giyohvand va etil spirt saqlovchi dori tayyorlayotganda farmatsevt diqqatini jalb etish uchun qizil qalam bilan chiziladi. Agar vrach yozgan zaharli, giyohvand yoki kuchli ta'sir etuvchi dori dozasi yuqori birlamchi dozadan ohsa, lekin retsept tegishli tarzda yozilmagan boMsa, farmatsevt dozirovkani 1/2 dozada t rilab yuqori birlamchi deb belgilashi kerak.

Giyohvandlik yoki unga teng moddalari boMgan retsept qabul qilinayotganda farmatsevt bir martalik sotilishi, bitta retsept b yicha beriladigan me'yorni tekshirishi kerak.

Retsept hatolar bilan yozilganda yoki dori vositalari bir-biriga tiri kelmaganda va boshqa xatolari bo'lganda, "retsept bekor qilinadi" degan yozuv bilan bekor qilinib, maxsus jurnalda ruxsatga olinadi.

Agar vrach retseptda qilgan xatosi yoki shubhali ma'mumot bo'lsa, farmatsevt vrach bilan telefon orqali bo'lanib vosita nomini aniqlab, uning dozasi, farmakologik kirishishligini aniqlab, shuning dorini sotishi mumkin.

Retsept qabul qilish bo'yicha farmatsevt ish joyi, bajarilayotgan ishiga muvofiq moslashgan bo'lishi kerak. Retsept bo'yicha tez ishlash uchun stolda turli xil informatsion-ma'lumotli jadvallar bo'lishi kerak: zaharli, maxsus hisobda turuvchi va kuchli ta'sir etuvchi dorivor moddalarni bir martalik va sutkalik dozalari, ingredientlarning bir-biriga mosligi, vrachlar tomonidan tez-tez yoziladigan individual tayyorlanadigan dorilar narxi va boshqalar.

Dorixona muassasalarining asosiy maqsadi aholini *sifatli* dori vositalari bilan ta'minlashdir. Retseptlarni qabul qilish, shifokor retsepti asosida dori tayyorlash, ularni ichki dorixona nazorati va dorixona muassasalaridan dori vositalarini berish qoidalari mavjud. Retseptlarni qabul qilish, shifokor retsepti va davolash-profilaktika muassasasi talabnomasi asosida dori tayyorlash, ular sifatini nazorat qilish va tayyorlangan dorilarni dorixonalarda sotish uchun retseptura ishlab chiqarish bo'limlari tashkil qilinadi, Bo'limlarga bo'lim mudiri va uning rimbosarlari rahbarlik qiladi. Retseptura ishlab chiqarish bo'limlarida farmatsevt va farmatsevt assistenti lavozimlari mavjuddir.

Farmatsevt lavozimiga quyidagi vazifalari yuklatiladi:

- qabul qilingan retseptlar asosida individual usulda tayyorlangan dori vositalar sifatini nazorat qilish, dorilarni sotish va dorixona ichida tayyorlov ishlari bilan shu ulanish;
- retseptlarni qabul qilish va tayyor dori vositalarini sotish, ichki dorixona uchun tayyorlangan dori vositalari va dorixona uchun tayyorlangan dori vositalari sifatini tiliq nazorat qilish;
- dorixona rahbariyati dorixonada tushuntirish ishlarini olib borish farmatsevtlar ishini nazorat qilish, tungi paytlardan ishlash uchun farmatsevt lavozimini ajratish mumkin.

Farmatsevt ish joyida quyidagi tegishli ma'mumotli adabiyotlar bo'mishi kerak: Davlat farmakopeyasi, bir martalik va sutkalik dozalar jadvallari, maxsus adabiyotlar, alohida SSV buyruqlari, dori vositalariga ma'mumotnomalar, dori vositalari sinonimlari, narx jadvali, ishlab

thiqarish tariflari, hisob hujjati (kvitansiya, jurnai, not ri yoziigan retseptni hisoblash uchun jurnal, signaturalar va h.k.).

Ish joyida retsept qabul qilish va dori berish jarayonida farmatsevt rioya qilishi shart bo'lgan vazifalar:

- "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati t...risida", "Giyohvandlik vositasi va psixotrop moddalar t...risida" va boshqa dori vositalari muomalasi, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish haqidagi qonunlar va h.k;
- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar r...yxati va ularning prekursorlari;
- SSV ning tegishli buyruq va y...riqnomalari;
- farmatsevtlar etikasi va deontologiya qoidalari.

Hozir so...liqni saqlash tizimining muhim muammolaridan biri b...lib dori vositalaridan ratsional foydalanish hisoblanadi, uning zaruriyati k...p tomonlardan aniqlanadi:

- chegaralangan byudjet mabla...i hisobiga dori vositalari sotib olish;
- dori vositalarining noratsional tayyorlanishi va foydalanilishi;
- nostandart, qalbaki dori vositalarining bozorda mavjudligi.

Farmatsevt ish joyini asbob-uskunalar bilan ta'minlayotganda quyidagi qoidalarga rioya qilinishi kerak:

- ish joyida nokerak narsalar b...lmasligi;
- har bir predmet doimiy joyiga ega b...lishi;
- tez-tez ishlatiladigan predmetlar q...l ostida b...lishi.

Farmatsevt charchamasligi uchun quyidagi sanitariya-gigiena qoidalarga rioya qilish lozim: temperatura, ish joyining yoritilishi va ventilyatsiyasi.

Giyohvandlik vositalari - misol uchun etilmorfm gidroxlorid, kodein, kodein fosfat, natriy etaminal, barbamil, fepranon va boshqalar toza holda va indifferent moddalar bilan aralashmasida maxsus retsept biankaiariga yoziladi. Bunday retseptga muassasa boshli...i (yoki yordamchisi) q...shimcha imzo q...yadi va muassasa muhri bilan tasdiqlanadi. Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar toza holda yoki indifferent q...shimchalar bilan birga faqat davlat so...liqni saqlash muassasasida ishlaydigan vrach tomonidan yozishga ruxsat etiladi.

Agar dori vositalar tarkibiga boshqa dori vositalari bilan birga zaharli moddalar ham q...shilsa, uyqu, neyroleptik, antidepressiv, anabolik vositalar, steroid gormonlar, trankvilizatorlar b...lsa t...liq narxiga beriladigan formadagi retsept blankasida yoziladi va q...shimcha so...liqni saqlash muassasasining "Retseptlar uchun" muhri bilan tasdiqlanadi.

Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar faqat bir martalik retsept b yicha beriladi va uni tuzatishga mxsat etilmaydi. Bu vositalar r yxati va bir retsept uchun dozasi, berish tartibi, saqlash, hisobini olib borish SSV ning 2001-yil 28-noyabr 527 -sonli buyru i bilan tasdiqlangan.

Zaharli yoki kuchli ta'sir etuvchi dorilar uchun retsept yozilganda vrach dori dozasini yozma ravishda yozishi va undov belgisi q yishi kerak.

Retsept tarkibida zaharli, giyohvand, psixotrop moddalar va prekursorlar b lsa, bunday dorilar retsepti dorixonada qoladi, bemorga signatura beriladi.

Har bir retseptda dori vositalari tarkibiga qaramay, asosiy majburiy rekvizitiar b iishi shart:

- davolash-profilaktika muassasasi shtampi (nomi, manzili va telefon raqami k rsatilishi);
- retsept yozib berilgan sana;
- kasalning familiyasi, ismi va yoshi;
- shifokor familiyasi, ismi;
- dori vositasining nomlari va soni;
- dori vositasidan foydalanishning aniq usuli;
- shifokorning shaxsiy muhri va imzosi.

Q shimcha retsept rekvizitlari dori vositasining tarkibidan va retseptura blanki formasidan iborat b ladi.

Retsept blankasi 3 xil b ladi.

- Bolalar va kattalar uchun t liq narxga dori vositasini olish uchun yoziladigan (birinchi shakl). 1- ilova
- Bepul dorilar yozish uchun va psixotrop hususiyatga ega b lgan dori vositalari uchun (ikkinchi shakl). 2-ilova
- Faqat giyohvandlik vositalari yozish uchun tavsiya etilgan pushti rangli retsept blankisi (uchinchi shakl). 3-ilova

Birinchi formadagi retsept blankasiga zaharli dori vositalari, uxlatuvchi dorilar, neyroleptiklar, antidepressiv, steroid gormonlar, trankvilizatorlar, astmaga qarshi vositalar, zamanixa nastoykasi, etil spirti saqlagan dori vositalari, kuchli ta'sir etuvchi moddalar, antibiotiklar, sulfanilamid va boshqa vositalar yoziladi.

Ikkinchi formadagi blankaga gangituvchi dori vositalaridan faqat 1 ta dori vositasi yoziladi.

Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 2-dekabr 532-sonli qarori asosida quyidagi toifa bemorlarga bepul dori vositalari beriladi.

- Sil kasalligi.

- Moxov kasalligi.
- Onkologik kasalliklar.
- OITS (orttirilgan immun tanqislik sindromi).
- Endokrinologik kasalliklar.
- Ruhiy kasalliklar.
- Yasama yurak qopqoqchalarini q yish operatsiyasi tkazilgandan keyin va a'zolari k chirib q yilgan bemorlar.
- Hech kimi y q, muhtojlar.
- II jahon urushi qatnashchilari, nogironlari, so li iga k ra ularga tenglashtirilganlar.
- 1941 -1945 yil mehnat front qatnashchilari.
- Chernobil AES falokati oqibatlarini tugatishda qatnashib nogiron b Iganlar.
- Baynalminimal harbiy xizmatchilar.

Vazirlar Mahkamasining 2002-yiI 31-may 188-sonli qarori asosida

- Yadro poligonlari va unga tenglashtirilgan korxonalarda ishlagan nafaqadagi fuqarolarga bepul dori vositalar beriladi.

Maxsus retseptura blankasida majburiy retseptlardan tashqari q shimcha rekvizitlar b lishi kerak.

- seriya nomeri va himoya darajasi (pushti rangli qo ozi himoya yozuv belgilari bilan);
- bosh shifokor yoki uning rinbosari imzosi yoki b lim rahbarining imzosi va rangli muhr bilan tasdiqlanadi.
- kasallik tarixi nomeri.

Bitta blankada faqat bitta dori vositasi nomini yozish mumkin. 2 - shakldagi retseptura blankasida majburiy va q shimcha rekvizitlar b lishi kerak:

- seriya nomeri va manzil yoki bemor tibbiy kartasining nomeri;
- "Retsept uchun" davolash-profilaktika muassasasi muhri;
- shifokor va kasalning t liq familiyasi va ismi;

Bepul va imtiyozli dori vositalari berish uchun retsept 2 nusxada yoziladi.

1-shakldagi blankalarda zaharli va kuchli ta'sir etuvchi dori vositalari, etil spirti, apomorfin gidroxlorid, atropin sulfat, gomotropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, pilokarpin gidroxlorid, adrenalin gidroxlorid, galazolin va boshqalar yoziladi.

Farmatsevt retseptning t ri yozilganligini va dori vositasidan foydalanish usulini tekshirish kerak. Dori vositasi tarkibi, dori shakli,

belgilashi va farmatsevtga shifokor murojaati, dori vositasi ishlab chiqarish va berish lotin tilida yoziladi.

I-ilova

zbekiston Respublikasi SSV Tibbiyot xujjatlari Forma
jVal
O¹zR SSV tomonidan 2002
davolash muassasasining nomi (muassasa shtampi) «___» ___jV° ___ tasdiqlangan

R E T S E P T
(kattaga, bolaga - keraksizi chirilsin)

Seriyasi 000000

JV°000000

20 _ yil

(retsept yozilgan sana)

Bemorning F.I.SH.

Yoshi

Shifokorning F.I.SH.

S m	Tiyin	Rp.
S m	Tiyin	Rp.

Shifokorning imzosi va shaxsiy muhri
Retsept 10 kun, 1 oy davomida haqiqiy hisoblanadi
(keraksizi o 'chirilsin)

RETSEPT BLANKASI FORMASINI T LDIRISH B YICHA SHIFOKORGA ESLATMA

davolash-profilaktika muassasasi kodi bosmaxonada bosiladi yoki shtamp q yiladi;

yakka tartibdagi mehnat faoliyati bilan shu ullanadigan shifokorlar retseptlari tepa qismining ng tomoniga bosmaxonada ularning manzili, litsenziyasining tartib raqami, berilgan sanasi, amal qilish muddati va litsenziya bergan tashkilotning nomi bosiladi yoki shtamp q yiladi;

retseptda dori nomi Iotin tilida, aniq, ravshan qilib, siyohda yoki sharikli ruchka bilan yoziladi, tuzatishlar kiritish taqiqlanadi;

bitta retseptura blankasida ikkitadan ortiq b lmagan oddiy dori vositalari yoziladi;

etil spirti, tarkibida zaharli moddalar hamda miqdoriy hisobda turuvchi psixotrop dori vositalari va prekursorlar b lgan dori-darmonlar alohida retsept blankasida yoziladi va retsept blankasi q shimcha davolash-profilaktika muassasasining "Retseptlar uchun" muhri bilan tasdiqlanadi;

belgilarni faqat qoidalarda belgilanganidek qisqartirib yozishga ruxsat beriladi;

qattiq va sochiluvchi moddalar - grammlar (0,001; 0,5; 1,0) suyuqlari - millilitr, gramm va tomchilar hisobida k rsatiladi;

"Ichiladi", "Ishlatilishi ma'lum" va hokazo degan umumiy k rsatmalar bilan cheklanish taqiqlanadi;

bemorning familiyasi, ismi-sharifi, yoshi, shifokorning familiyasi, ismi-sharifi k rsatiladi;

shifokorning imzosi uning shaxsiy muhri bilan tasdiqlangan b iishi lozim;

"Kattaga", "bolaga" deb k rsatilgan belgilardan keraksizi chiriladi.

Yakka tartibda tayyorlangan dori JYS		Dorixona shtampi	
Qabul qildi	Tayyorlandi	Tekshirdi	Topshirdi

2-ilova

zbekiston Respublikasi SSV davolash muassasasining nomi (muassasa shtampi) « » N°. , tasdiqlangan		Tibbiyot xujjatlari Forma N°2 zR SSV tomonidan 2002	
Retsept		Seriya ..... Ne	
		« .. »	
		(retsept yozilgan sana)	
T liq qiymati	Bepul	Imtiyozli	
Bemorning F.I.SH. (t liq)			
Urushi nogironi	Bolalar	Boshqalar	

Yoshi

Ambulator bemorning tibbiy karta nomen yoki manzil		
Shifokorning F.I.SH (t liq)		
S m	Tiyin	Rp.

Shifokorning imzosi va shaxsiy **muhri**

*Retsept 10 kun, 1 oy davomida haqiqiy hisoblanadi
(keraksizi o 'chirilsin)*

RETSEPT BLANKI FORMASINI T LDIRISH B YICHA SHIFOKORGA ESLATMA

davolash-profilaktika muassasasi kodi bosmaxonada bosiladi yoki shtamp q yiladi;

yakka tartibdagi mehnat faoliyati bilan shu ullanadigan shifokorlar retseptlarini tepa qismining ng tomoniga bosmaxona usuli bilan ularning manzili, litsenziyasining tartib raqami, berilgan sanasi, amal qilish muddati va litsenziya bergan tashkilotning nomi bosiladi yoki shtamp q yiladi;

bepul va imtiyozli dori vositalari uchun retsept 2 nusxada, t liq narxiga olinadigan dori vositalari uchun bir nusxada yoziladi;

retseptda dori nomi lotin tilida, aniq, ravshan qilib, siyohda yoki sharikli ruchka bilan yoziladi. Tuzatishlar kiritilganda shifokorning imzosi va shaxsiy muhri bilan tasdiqlanadi;

bitta retseptura blankasida bittadan ortiq b Imagan oddiy dori vositalari yoziladi;

belgilarni faqat qoidalarda belgilanganidek qisqartirib yozishga ruxsat beriladi xolos;

qattiq va sochiluvchi moddalar - grammlar (0,001; 0,5; 1,0) suyuqlari - millilitr, gramm va tomchilar hisobida k rsatiladi;

"Ichiladi", "Ishlatilishi ma'lum" va hokazo degan umumiy k rsatmalar bilan cheklanish taqiqlanadi;

t Iov shakli tagiga chiziladi, keraksizi chiriladi;

bemorning familiyasi, ismi-sharifi, yoshi, manzili yoki tibbiyot kartasi nomeri k rsatiladi;

shifokorning familiyasi, ismi-sharifi k rsatiladi. Shifokorning imzosi uning shaxsiy muhri bilan tasdiqlangan b iishi lozim;

bu retsept blankasi psixotrop vositalar, kuchli ta'sir qiluvchi, zaharli dori vositalari, apomorfin gidroklorid, atropin sulfat, gomotropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormonlar va bepul dori vositalari olish uchun yoziladi.

**narkotik dori vositalari uchun maxsus retsept blank
FORMASI**

**NARKOTIK DORI VOSITASI SAQLAYDIGAN DORI OLISH
UCHUN RETSEPT
ZZ JVoXXXXXX**

(davolash-profilaktika muassasasi shtampi)

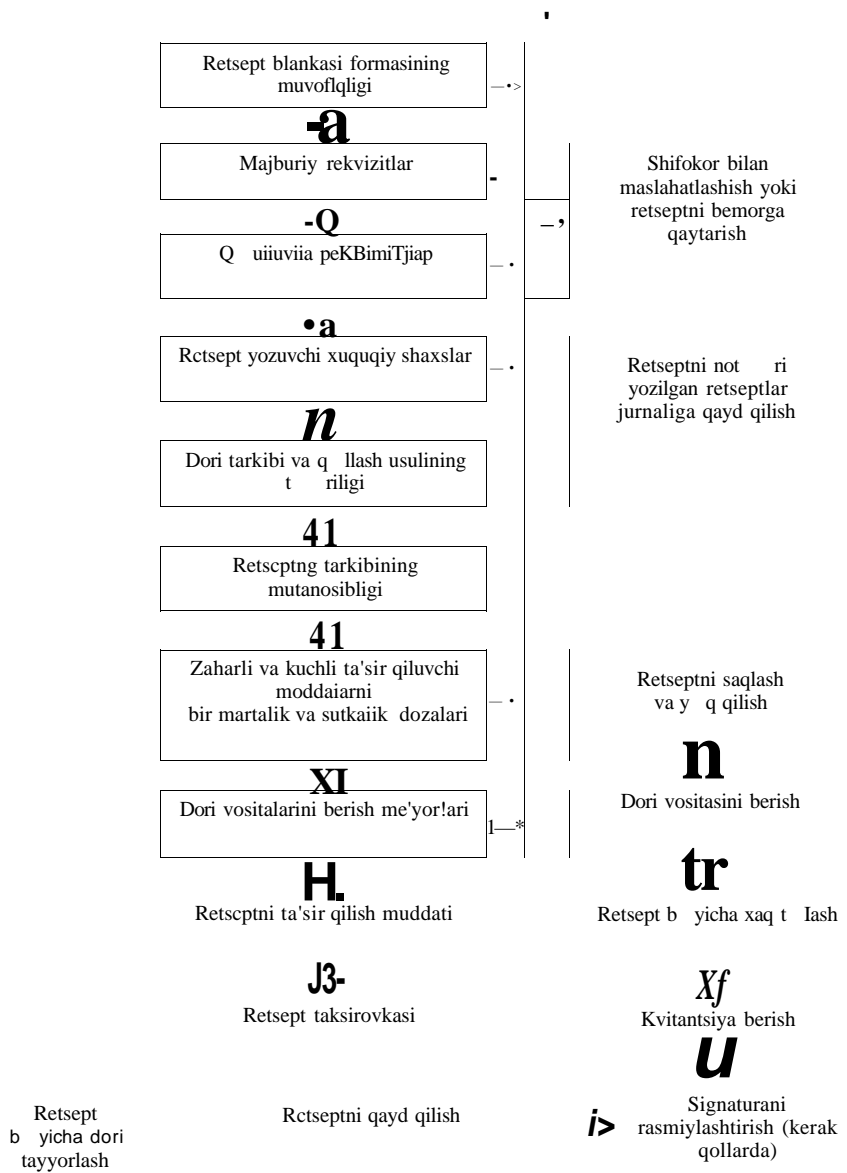
_____200_ y.

ARp.	D
L	0
0	R
H	I
I	X
D	0
A	N
Qabul qilish	
H	A
I Bemorning F.I.SH. (t liq)	D
S kasallik tarixi N°	
0 Shifokorning F.I.SH. (t liq)	0
B	0
D	L
A	A
G	D
I	I

M. .

Siyohli ruchkada yoziladi
Tuzatishlar kiritish taqiqlanadi

Izoh: Blanka pushti rangli b lib, himoya suv belgisi bilan belgilangan.

4-chizma. Dorixonada retsept qabul qilish va dori vositalarini berish tartibi

Cl) —t ri bajarilish mexanizmi

—• — retseptda not ri holatlar mexanizmi

Giyohvandlik vositasi nomlari, psixotrop va zaharli moddalar, retsept boshida yoziladi. Suyuq moddalar miqdori millilitr, gramm va lomchilarda, boshqa moddalar - grammlarda belgilanadi, dori vositasi davolanish usuli, dozasi, qabul qilish vaqti va muddati rus yoki milliy tillarda yoziladi.

Yakka tartibda dori tayyorlash uchun retseptdagi ingredientlar muvofiqligini tekshirish kerak. MaMumki, 2 yoki undan ortiq muvofiq dori vositasi terapevtik samaradorlikni kuchaytiradi (morfin+promedol) yoki pasaytiradi (pilocarpin+atropin).

Etil spirti uchun belgilangan berish normalari:

- toza k rinishda - retsept "kompres q yish uchun" yozuvi bilan 50 gr gacha;

- boshqa ingredient aralashmada - 50 g gacha;

- surunkali kasallarga - "Maxsus tayinlash" retsept b yicha 100 g gacha.

Boshqa dori vositasi retseptda yozilgan miqdorda beriladi, belgilangan retseptlarning ta'sir qilish muddati quyidagicha:

- giyohvandlik vositasi va psixotrop, narkotik moddalar uchun retseptlar 10 kun ichida haqiqiydir:

- (1-shakl) retsept blankalari 10 kungacha haqiqiydir.

- (2-shakl) retsept blankalari 30 kungacha haqiqiydir.

4.3. Retseptlar taksirovkasi, r yxatga olish va berish tartibi

T ri yozilgan retsept taksirovka qilinadi - uning chakana narxi aniqlanadi. Dori vositasining chakana narxi dorining tarkibiga kirgan moddalar narxi, dorixonona idishining narxi, dori tayyorlash uchun belgilangan tariflar asosida shakllanadi.

Qabul qilingan tarif dorixonona yoki aksioner birlashma buyru i asosida tasdiqlangan b ladi.

Tarifkatsiya asosiga quyidagilar kiradi:

- ishlab chiqarish, nazorat, qadoqlash va ekstemporal dori formalari, ichki dorixonani tayyorlash, dori vositasini qadoqlash uchun vaqt harajatlarining me'yorlari.

- bir minimal ish vaqtining qiymati (rtacha ish haqi e'tiborga olinadi, ammo bu qiymat doimiy emas, zgarib *turishi mumkin*).

Misol.

180,0	Rp	Euphyllini 0.01
30,0		Sacchan 0.2
29,0		M., ut fiat pulvis
15,0		D.t.dJVbl5
254,0		

S. 1 poroshokdan 2 mahal.

Dori moddasining narxi (180+30) ga tayyorlash uchun tarif 29 s m, 10 tadan keyingi har bir poroshok uchun 3 s m (3x5) olinadi.

$$180+30+29+15=254$$

Yakka tartibda tayyorlanadigan dori turlari har xil usullar bilan r yxatga olinadi. Kvitantsiya bilan retseptni r yxatga olish usuli - eng k p q llanadigan usuldir. Kvitantsiya 3 qismdan iborat b Iib bir nusxadat ldiriladi.

Birinchi qismda retsept nomeri, kasalning. f.i.sh, dorining qiymati va turi belgilanadi. Bu qism *dovixonada* qoladi. U retsept b yicha ishlab chiqarilgan hisob uchun asosdir. Ularning miqdori b yicha ish kuni oxirida qabul qilingan retseptlar va uning umumiy qiymati hisoblanadi. Koreshoklar dorixonada saqlanadi va ular 50 - 100 ta dan jamlanadi.

Ikkinchi qismda retsept nomeri, dori turining shakli, uning qiymati, kasalning familiyasi, dori ishlab chiqarilgan vaqt belgilanadi. Bu qism *buyurtmachiga beriladi*.

Uchinchi qismda 2 ta bir xil nomerlardan iborat - "tayyorladim", "tekshirdim", "yubordim" yoziladi va uni retseptga yopishtiriladi.

Dorixonalarda yakka tartibda dori tayyorlash uchun retseptlar retseptura jurnalida r yxatga olinadi. Bunda sana, retsept nomeri, kasalning f.i.sh, dori turi, dori narxi yoziladi. Ish kuni boshidan boshlab retsept nomeri yoziladi. Kun oxirida grafalar b yicha jami sanab chiqiladi. Alohida distillangan suv qiymati va dori ishlab chiqarish b yicha tarif hisoblanadi. Dori olish uchun kasalga jeton yoki kvitansiya beriladi.

Ayrim dorixonalarda dorini tayyorlash uchun buyurtma chekli usulda olib boriladi. Dori taksirovka qililib, narxi t Iangandan s ng retsept farmatsevtga tayyorlash uchun beriladi.

Vrach retsepti b yicha dori vositasini berishda dorixonaning mutaxassis xodimi quyidagi qoidalarga qafiy rioya qilishi kerak.

Agar retseptda tayyorlanadigan dori vositasi tarkibida boshqa ingredientlar bilan birga giyohvandlik vositalari, psixotrop, moddalar, zaharli, kuchli ta'sir qiluvchi, apomorfin gidroxlorid, atropin sulfat, gomatropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormonlar b. Is, ularni alohida berish man qilinadi. aholi yashaydigan joylardagi dorixonalarga giyohvandlik va psixotrop moddalar davolash-profilaktika muassasasi retseptlari b. yicha beriladi.

Veterinariya davolash muassasafari retseptlari bilan giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar berish qat'iyan man qilinadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, kuchli ta'sir qiluvchi, zaharli dori vositalari saqlagan yakka tartibda tayyorlangan dori vositasini berishda bemorlarga retsept mda tepasi sariq chizi i b lgan va qora shriftli "Signatura" yozuvi b lgan signatura beriladi.

Ayrim hollarda dorixonada ko⁴rsatilgan dori b lmasa, u holda dori vositalarining sinonimi berilishi mumkin.

Dorixona muassasalariga sotilgan yoki berilgan dori vositalarini qaytarib olish **man** etiladi. Shuningdek, profilaktika va uy sharoitida davolash uchun ishlatiladigan buyumlar, tibbiyot asbob-uskunalari, bolalami parvarishlash buyumlari, shaxsiy gigiena vositalari, parfumeriya-kosmetika vositalari qaytarib olinmaydi va almashtirib berilmaydi. Maxsus blankalarga yozilgan dori vositalari blankalari dorixonada qoldiriladi.

Retseptlarni saqlash. Retseptlar maxsus seyflarda yoki metall shkaflarda saqlanadi. Ishlatilgan giyohvandlik vositalari uchun berilgan retseptlar qayd qilingan, pechatlangan oy va yil b. yicha shnurlangan maxsus seyflarda saqlanishi kerak

Retseptlarning saqlanish muddatlari:

Imtiyozli berilgan dori vositalari - 3 yil.

Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar- 5 yil.

Kuchli ta'sir qiluvchi va zaharli dori vositalari - apomorfin gidroxlorid, atropin sulfat, gomatropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, etil spirti, anabolik gormonlar— 1 yil.

Saqlanish muddat tugagan retseptlar komissiya tomonidan dalolatnoma asosida y. q qilinadi.

Anabolik ta'sirga ega gormonlar, shu jumladan, steroid gormonlar, trankvilizatorlar, antidepressiv moddalar, neyroleptiklar, 8-oksixinolin saqlagan dori vositalari va antigistamin vositalarga berilgan retseptlarga "Dori beriigan" shtampi bosiladi. Ularni qaytadan oiish uchun yangi retsept lozim b. ladi.

Dorixonalardan bepul yoki imtiyozli dori vositalarini retsept asosida ambulatoriya sharoitida davolanuvchi fuqaroga faqat davlat tasarrufidagi davolash-profilaktika muassasasi shifokori berishi mumkin.

Yana imtiyozli dori vositalarini mustaqil berish huquqi quyidagi shifokorlarga berilgan:

- ambulatoriya-poliklinika vrachlariga;
- so liqni saqlash hududiy organ boshqarmasi bilan kelishuvga asosan amaliyotdagi vrachlarga;
- mustaqil qabul qiluvchi feldsher yoki akusherlarga;
- qishloq davolash-profilaktika muassasasida vrach b limganda;
- mustaqil qabul qiluvchi tish vrachlariga.

Imtiyozli retseptlarni davolovchi vrach tomonidan quyidagi dori vositalariga yozib beradi:

- psixotrop, kuchli ta'sir etuvchi, zaharli, anabolik gormonlarga;
- onkologik yoki gematologik kasal b lgan bemorlarga giyohvandlik vositalari.

Miqdoriy hisobda turuvchi yoki imtiyozli dori vositalari retsept blankasida bitta turdagi dori vositalari yoziladi.

Retsept blankasini t idirish vaqtida shifokor dori vositasi uchun t lov turini k rsatishi kerak.

Retseptda davolovchi shifokorning telefon raqami b lishi shart, chunki retseptda k rsatilgan dori vositalari dorixonada b lmasa, u holda dorixona xodimi shifokor bilan telefon orqali maslahatlashib k rsatilgan dori vositasidan boshqa sinonimini taklif qilishi mumkin b ladi.

Agar kerakli imtiyozli dori vositalari yoki ularning sinonimi dorixonada b lmasa, u holda bemorlar (invalidlar va urush qatnashchilari, 80 yoshdan oshgan keksa fuqarolar va qiynalib yuruvchi odamlar)ga telefon orqali yoki pochta orqali xabar beriladi.

Bu haqda imtiyozli dori oladigan bemorning imtiyozli dori berish kartasida belgi q yiladi. Imtiyozli retseptning ta'sir muddati - 30 kun; giyohvand va psixotrop dorilarga - 10 kun, kuchli ta'sir qiluvchi va zaharli moddalar, dori moddalari: apomorfina gidroksid, kumush nitrat, atropin sulfat, gomatropin gidrobromid, dikain, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormonlarga - 10 kun belgilangan.

4.4. Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari - maxsus hujjatlangan alohida assortimentlangan tovarlarning tabiiy lchovlarda belgilangan hisobi (kg, l, dona va boshqalar) da beriladigan dori vositalari guruhidir.

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalariga:

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar K)yxatiga kirgan dori vositalari;
- zaharli moddalar r yxatiga kirgan dori vositalari;
- apomorfin gidroxlorid, atropin sulfat, dikain, gomotropin fjdrobromid, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid substansiyalari;
- etil spirti kiradi.

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalarining miqdoriy tahlil hisobi /arur b lgan giyohvandlik va boshqa dori moddalar hisob-kitobida olib boriladi. Ular nomerlangan, shnurlangan, plombalangan b lib, ularda luidudiy farmatsevtik idoralarning boshqarmasi rahbarining imzosi va nuhri b iishi kerak.

Kitob bir yil muddatga tutiladi. Uning birinchi vara iga dori vositasining nomi yoziladi. Kitob 2 qismdan iborat b lib, birinchi qismida oyning boshiga qoldiq va kirim, ikkinchi qismida sarflangan dori vositalari miqdori va oyning oxiriga qoldiq yoziladi.

Har qanday dori vositasiga - dori shakli, dozasi, qadoqlashiga alohida varaq ajratiladi. Bu varaqda hisob birligi, kirim (har bir kelgan hujjatga alohida nomer va sana q yiladi), chiqim (kundagi yozuvlar) uning har bir turi b yicha (ambulatoriya yoki davolash-profilaktika muassasasi retsepti yoki dorixona b limi va punktlari) k rsatiladi. Agar yozilganda xatoga y l q yilsa, u holda xato t rilab yoziladi va bu ishga mas'ul b lgan shaxsning imzosi q yiladi.

Har oyning 1-sanasi mas'ul b lgan shaxs hisobda turuvchi dori vositalarni kitobda yozilgan qoldi i bilan taqqoslaydi. (Inventarizatsiya tkazguncha kitobdagi qoldiq boshlan ich qoldiq hisoblanadi.) Tayyor dori vositalari b yicha bu qoldiqlar teng b lishi lozim.

Kitob bilan umumiy miqdor rtasida farq b lsa, u holda tabiiy y qotish topiladi. Tabiiy y qotish - bu tabiiy jarayon davrida (masalan, qurib qolish, uchish, oqish va h.k.) modda miqdorining zgarishi demakdir.

Tabiiy y qotish me'yorlari dori vositalari va etil spirti uchun zR SSVning 1999-yil 21-dekabr 576 - sonli "Dorixona muassasalarida dorilarning, etil spirtining, paxta, tibbiy zuluklarning va dorixona shisha idishlarining tabiiy kamayish cheklangan miqdorini va ularni ishlatish q llanmalarini tasdiqlash haqida" buyru ida berilgan.

Aniq tovar turi b yicha tabiiy y qotish chegarasi me'yoriy hujjatlarda hajmiy ravishda k rsatiladi. Dori vositalarini saqiash, tayyorlash va qadoqlashda tabiiy y qotish narxini t ldirish uchun haqiqiy me'yorlari mavjud.

Not ri saqlanish oqibatida yaroqsiz holga kelgan yoki ehtiyotsizlik natijasidagi dori vositalari tabiiy y qotish me'yorlariga *kirmaydi*. K rsati/gan me'yor(ar ishlab chiqarishdagi tayyor dori vosita)Jariga *nisbatan ishlatilmaydi*. Inventarizatstya tkazish jarayonida k rsatilgan qimmatbaho moddiy boyJikJar *yetishmagan* hollarda tabiiy y qotish me'yori q llaniladi. Inventarizatsiyadan s ng qoJgan *moddiy* boyliklar keyingi oy boshiga tkaziladi. Giyohvandlik, psixotrop, zaharli dori vositalari va etil spirti tabiiy y qotish me'yori foiz hisobida *o'rnatilgan* b Jib, uJarning sarflanish turiga qarashlidir.

Sarflanish turi	Giyohvandlik vositaJari, <i>psi-xotrop</i> moddalar va ularning prekursorlari, boshqa miqdo-riy hisobda <i>tmuvchi</i> dori moddalar (foizda)	Etil spirti (foizda)
Yakka tartibda tayyorlangan dori vosiraJari	1	2
Q shimcha texnologik operatsiyalarsiz tortib olish va lchash (araiashtirish, eritish, dozalarga b lish)	0,4	0,7

95 % li etil spirtining tabiiy y qotish hisobi quyidagicha:

Masalan, oy oxiridagi kitob qoldi i - 13,9 kg
hisobiangan qoldiq- 13,8 kg

AmbuJatoriya *retseptlari* b yicha etii spirtining kundalik sarfr. 1,5; 0,5; 1,3; 2,1.

Davolash-profilaktika muassasasi k rsatmasi b yicha etiJ *spirtining* sarfi - 2kg.

Yechim etaloni tabiiy y qotish hisobi t risidagi buyruqqa asosan hisobJanadi:

2% ambulatoriya *retsepturasi* b yicha etil spirti sarfidan $(1,5+0,5+1,3+2,1)*2\%/100=0,108$ kg.

0,7 % massa b yicha (angro) etil spirti sarfidan $2,0 *0,7\%/100\%=0,014$ kg.

Hammasi b lib $0,108+0,014=0,122$ (kg), ya'ni qoldiq 0,1 kg (tabiiy y qotish).

Dorixona tayyorlovidagi boshqa *dori vositalari* uchun tabiiy y qotish me'yorlari sarfining turiga bo liqdir. Bu me'yorlar *sarflangan* miqdorga emas, balki sarflangan moddalar narxiga nisbatan rnatilgan.

5-bob. DORIXONA SHAROITIDA DORI VOSITALARINI TAYYORLASH VA SIFATININAZORAT QILISH ISHLARINI TASHKIL QILISH

5.1. Dorixonada dori tayyorlanadigan ish joylarini tashkil qilish va jihozlash

Bozor iqtisodiyoti siyosati olib borilayotgan dorixonalarning, shi)moqli qismi xususiylashtirilayotgan sharoitda ularning sanitariya->igiena me'yori va qoidalariga rioya qilinishiga alohida e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hammamizga ma'lumki, dorixonalarning asosiy vazifasi dori vositalarini sifatli tayyorlash, aholini, davolash-proflaktika muassasalarini, poliklinika va ambulatoriyalarni dori vositalari bilan ta'minlash, aholining kundalik dori vositalarga bo'lgan ehtiyojini qondirishdir. Aholini va turli davolash-profilaktika muassasalarini sifatli dori vositalari bilan ta'minlash k p jihatdan dori vositalari tayyorlaydigan shaxslarning bilim-saviyasiga, ularning maxsus tartib, qoida va qonunlarni t la-t kis bajarishiga k p jihatdan bo iiqdir.

Dori vositalari tayyorlash bilan shu ullanadigan dorixonalarda, odatda, uch guruh xonalar b ladi:

1. Ishlab chiqarish xonalari:

Dori xarid qilish uchun keladigan shaxslarni kutish xonasi (savdo zali), retseptlarni qabul qilish b limi, dori vositalarni tayyorlash - *assistentlar xonasi, dori vositasi* uchun ishlatiladigan idishlarni yuvish xonasi, dori vositalarini saqlash xonalari, sterilash xonasi, farmatsevt-analitik xonasi, dorilarni qadoqlash xonalari.

2. Xizmat qilish va x jalik ishlari uchun xonalar, dorixona mudirining xonasi, xodimlarning kiyinish xonalari, hojatxona va h.k.

3. Yordamchi x jalikka *oid* xonalar- shisha idishlar saqlanadigan xona, taralar, yoqil i, hidli dori vositalari, dezinfeksiya moddalari uchun xonalar, garaj va boshqa xonalar.

Dorixonalarda dori vositalari, asosan, assistentlar xonastda tayyorlanadi.

Assistentlar xonasi dori vositalarini tayyorlovchi farmatsevt texnolog va farmatsevt assistentlarning mehnatlarini yengillashtirish, mehnat unumdorligini oshirish maqsadida mehnatni ilmiy asosda tashkil etish qoidalariga mos, yetarli ish joyiga m ljallangan assistentlar stollari bilan jihazlanadi. Bunday stollarda tayyorlanadigan dori vositalarining turlariga

(kukunlar, suyuq dorilar va hokazo) k ra alohida ish joylari ajratiladi. Bu stollarda suyuq dori vositalarini, poroshoklarni, surtmalarni tayyorlash, nazorat tkazish, qadoqlash ishlarini bajarish uchun alohida ish joylari b lishi lozim. Ular dori vositalari tayyorlash uchun zaruriy b lgan kichik mexanizatsiya vositalari va boshqa uskunalar bilan jihozlanadi.

zbekiston Respublikasi SSV ning 2004-yil 30-iyunda "Dorixona muassasalarining moddiy-texnika bazasi, asbob-uskunalari, boshqa texnik vositalari va xodimlariga b lgan talablar. Asosiy holatlar tarmoq standartini tasdiqlash haqida"gi 304-sonli buyru i tasdiqlandi.

Ushbu tarmoq standarti "Dori-darmon" aksiyadorlik kompaniyasi, Dori vositalari tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi, Toshkent farmatsevtika instituti tomonidan ishlab chiqilgan.

Ushbu standart, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, chakana, ulgurji savdo bilan shu ullanuvchi barcha dorixonalar uchun majburiydir.

Standartda kirish, termin va atamalar, umumiy holatlar, dorixona muassasalarining xonalari va ularning jihozlanishi, dori vositalari qabul qilishga q yiladigan talablar, dori vositalarini saqlashga q yiladigan talablar, hisob va hisobot ishlari, dorixona xodimlariga b lgan talablar, dorixona faoliyatini tashkil etish, dorixona muassasasini tugatish b yicha ma'lumotlar berilgan.

San PiN JtO 162-04 - bu tayyor dori vositalarini sotishda dorixona qurilishidagi sanitariya qoidalari va me'yorlari aks ettirilgan rasmiy hujjatdir. Ushbu hujjat 5 b limdan iborat.

1-b lim - umumiy holatlar.

2-b lim - dorixonaning joylashishi va qurilishiga q yiladigantalablar

3-b lim - dorixonaning jihozlanishi va xonalariga b lgan talablar

4-b lim - dorixona xonalarining sanitar qurilishi

5-b lim - dorixona xodimlarining shaxsiy gigienasi va xonalarni tozalashda q yiladigan talablar. Hozir San PiN 0162-04 ishlab chiqilgan, undan avval, ya'ni 1998-yilda dorixonalar uchun umumiy San PiN 0078-98 ishlangan edi.

Dorixona z faoliyatini farmatsevtika faoliyatiga berilgan litsenziya asosida olib boradi. Farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash ishlari zR VM ning 2003-yil 31-oktyabr 477 - sonli qarori va boshqa me'yoriy hujjatlar asosida olib boriladi.

5.2. Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlashning ziga xos xususiyatlari

Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlash uchun, asosan, katta dorixonalarda alohida izolyatsiyalangan xonalar ajratiladi.

Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlanadigan xonada optimal sanitariya-gigiena sharoiti yaratish uchun dorilarni sterilizatsiya qiladigan avtoklavlar va boshqa apparatlar q shni xonaga (koktoriyga) joylashtiriladi.

Koktoriy - dorixona xonalaridan biri b lib, unda suv xaydaladi va assistent ishiga bo liq b lgan har xil farmatsevtik jarayonlar: damlama va qaynatmalar tayyorlash, dorilarni sterillash, qaynatish, bu latish ishlari ham bajariladi.

Ba'zi dorixonalarda aseptik sharoitda dori tayyorlash uchun maxsus blok-xonalar quriladi. Bloklar 3 ta seksiyadan iborat b ladi:

- a) aseptik xona
- b) sterilizatsiya xonasi
- g) tambur

Aseptik xonada dori vositalari tayyorlanadi. Sterilizatsiya xonasiga avtoklav, 200°S gacha isitadigan quritgich shkaf va boshqa sterilizatsiya shkaflari rnatiladi. Tambur (boksdan oldingi xona)da farmatsevt sterillangan xalat qalpoqcha, tapochka (baxilla) lami kiyib, s ngra aseptik xonaga kiradi. Bazi dorixonalarda aseptik sharoitda dorilar tayyorlash uchun maxsus xonalar b lmasligi natijasida, dorilarni qisman aseptik sharoitda tayyorlash imkonini bemvchi stol bokslardan foydalaniladi. Aseptik blok havo tortish ventilyatsiyasi bilan jihozlanadi. Bunda mikroblar tarqalishini kamaytirish maqsadida harakatlanuvchi retsirkulyatsion havo tozalagichlar matilishi tavsia etiladi.

Aseptik blokda, tayyorlash, distilyatsiya, sterilizatsiya xonalarida havoni zararsizlantirish maqsadida bakteritsid nurlatgichlar matiladi. Ular 1-2 soatga ish vaqtidan oldin yoqib ishlatiladi. Nurlatgichlarning chirgichlari xonaga kirishda joylashtiriladi. Nurlatgich chirilgandan 15 minut keyin xonaga kirishga ruxsat etiladi.

Xodimlar ishlaydigan xonalarda bakteritsid nurlatgichlar yerdan 1,8-2 m balandlikda rnatiladi.

Aseptik blokga kiritiladigan jihozlar oldindan dezinfektsiya vositalari bilan artiladi. Aseptik blokda ishlatilmaydigan jihozlarni saqlashi qafiyman etiladi. Aseptik blok dorixonaning boshqa xonalaridan shlyuz bilan ajratiladi. Aseptik sharoitda dori tayyorlaydigan xodimlar shlyuzga kirishda steril xalat, 4 qavatli dokali niqob, qalpoqcha, baxillalar kiyadilar. Doka niqoblarni har 4 soatda almashtirish shart. Aseptik blokdan tashqarida nosteril sanitariya kiyimida yurish man etiladi.

Sanitariya kiyimlari bokslarda sterillanadi va berkitilgan bikslarda saqlanadi (saqlash vaqti 3 sutkadan oshmasligi kerak).

Poyafzallar ish boshlashdan oldin va ish kuni tugagach tashqi tomonidan dezinfeksiyalanadi va shkaflarda, yashiklarda saqlanadi.

Dorilarni tayyorlash uchun kerakli moddalar yopiq shkaflarda, shtanglazlarda toza sharoitda saqlanadi. Shtanglazlar t idirishdan oldin yuvib, sterillanadi.

Yordamchi materiallar (paxta, doka, *pergament* qo'zi, filtriya va b.) bikslarda yoki ozi berkitiladigan shisha idishlarda yopiq holda 3 sutka saqlanadi. Ochilgan materiallar 24 soat mobaynida ishlatilishi zarur.

Biks har safar ochilgandan so'ng, yaxshi berkitiladi. Biks ichidan buyumni sterillangan pintset bilan olish mumkin. Yordamchi materiallar (*pergament* va filtr qo'zi, kerakli ichimliklarda kesilgan dokadan tayyorlangan tamponlar) sterillash uchun bikslarga tayyor holatda solinadi.

Idishlar yuvilgandan so'ng sterillanadi, tiqinlanadi va jips berkitiladigan shkaflarda saqlanadi. Shkaflar ichki tomonidan och rang bo'yoq bilan boyaladi yoki plastik bilan qoplanadi.

Aseptik sharoitda dori tayyoriyasi va qadoqlash uchun sterillangan idishlar 24 soatdan ortiq saqlanmaydi.

Kattasizimli ballonlarni yuvilgandan so'ng 30 daqiqa davomida bu ballonlarni zararsizlantirilib, tiqin bilan tiqinlanib yoki steril *pergament* bilan boyalanib toza sharoitda 24 soat davomida saqlanadi.

Kuztomchilarni va iksion eritmalarini tiqinlash uchun tiqinlarni alyumini qalpoqchalar tayyorlanadi va yuviladi. Iksion eritmalar va kuztomchilarini tayyorlashda kichik mexanizatsiya vositalarini qo'llash ularni zararsizlantirish yoki sterillash sharti bilan ruxsat beriladi.

Konsentrlangan eritmalar, yarim fabrikatlar, dorixona ichki mahsulotlarini aseptik sharoitda tayyorlab, ularni fizik-kimyoviy hossaiariga va yaroqlilik muddatiga muvofiq saqlanadi.

Aseptik blokda ishlaydigan xodimlarga ushbu xonalarga kirish man etiladi.

Nosteril dori shakllarini tayyorlashda ishlatiladigan dori vositalari zich berkitilgan shtangiastarda (yoki boshqa idishlarda) saqlanishi kerak.

Nosteril dori shakllarini tayyorlashda ishlatiladigan steril idishlarni saqlash muddati 3 kundan oshmasligi kerak.

Dorixonada tayyorlanadigan va qadoqlangan dorilarni berkitish uchun tiqin vositalar sterillanib saqlanadi.

Dorilarni tayyorlashda va qadoqlashda ishlatiladigan kichik mexanizatsiya vositalari ularni ishlatish qo'llanmasiga muvofiq yuviladi

irarsizlantiriladi. Agar ishlatish q ullanmasida k rsatmalar b lmasa, i(h oxirida kichik mexanizatsiya vositalari ajratiladi, issiq suvda (50-60°S) vnviladi, zararsizlantirilib, sterillanadi. Zararsizlantiruvchi moddalar hiyumlardan issiq suv bilan yuvilgach, distillangan suv bilan chayiladi va loza holatda saqlanadi. Tayyorlangan materiallaming xossalriga binoan Iniyumlardan zararsizlantiruvchi eritmalarni issiq suvda yuvib, distillangan Mivda chayib toza holda saqlaydilar.

Har bir smenaning boshida taroziar, shpateilar, qaychiar va boshqa dorixona kichik jihozlarini 3% li vodorod peroksid eritmasi yoki spirt - clirli aralashmasi bilan ariladi.

Byuretka moslamalari va tomiz ichlar har 10 kunda konsentratlardan b shatilib, issiq suv (50-60°S) va xantal kukuni aralashmasi bilan yoki 3% li vodorod peroksid va 0,5% li yuvish vositasi critmasi bilan yuvilib, distillangan suv bilan chayiladi. Yuvilgandan s ng u yerdagi suvlarda yuvish vositalarining qoldi i aniqlanadi.

- Dori moddani har safar tortib yoki lchab olgandan keyin shtanglazning o iz qismi va tiqini, shuningdek, q l torozilari doka bilan ariladi. Dokali salftkalar faqat bir marta ishlatiladi.

Ish jarayonida ishlatiladigan qo ozli va mumlangan kapsulalar, shpatellar, iplar, assistent (qadoqlash) xonasidagi qutilarda saqlanadi. Yordamchi materiallar yopiq jvonlarda toza holda saqlanadi.

I eksiya uchun ishlatiladigan tozalangan suvni olish, tashish va saqlanishiga q yiladigan sanitariya talablari:

- distillangan suvni olish va saqlash alohida shu maqsadga ajratilgan distillyatsiya xonasida tkaziladi. Ushbu xonada suv haydash bilan bo liq b lmagani boshqa ishlar tkazilmaydi. In'eksiya uchun suv aseptik blokning distillash xonasida olinadi. Bu yerda suv haydash bilan bo liq b lmagani har qanday ishlar qilish man etiladi.

- har kuni suv haydashdan oldin 10-15 daqiqa davomida akvadistillyatordan sovutgichni yoqmasdan bu tkazilishi kerak. Distillangan suvning birinchi tomchilari 15-20 daqiqa davomida t kilib, keyingisi yi iladi.

- toza sterillangan va bu bilan ishlangan suv t plagichlarga olingan distillangan suv va in'eksiya uchun suv yi iladi. Ba'zan shisha ballonlarga yi ish mumkin. Suv t plagichlar ustida "Distillangan suv", "In'eksiya uchun suv" kabi yozuvlar b Hshi kerak. Agar bir nechta suv t plagichlar bir vaqtda ishiatilsa, uigarga tartib raqami q yiladi.

- Shisha suv t plagichlar ikkita teshikli tiqinlar bilan zich berkitilishi kerak, ular ballonlar uchun moslamalarga va tagliklarga matiladi.

- Suv t plagichlar shisha naychalar yordamida akvadistillyatorga biriktiriladi. Rezinali naychalar faqat shisha naychalarni biriktirish uchun ishlatiladi.

- Ish rinlariga suv ballonlarda yoki suv tkazuvchi naycha moslamalar orqali yuboriladi. Suv tkazuvchi naychalar suvning sifatiga ta'sir etmaydigan materiallardan tayyorlanadi, shuningdek, yuvishga va zararsizlantirilishiga moslangan.

- naychalarni yuvilishi va zararsizlantirilishi yi ilishidan oldin kamida 14 kunda I marta tkaziladi.

- shisha va metall naychalarni zararsizlantirish uchun avtoklavdan 30 daqiqa davomida kuchli bu yuboriladi. Polimer materiallardan va shishadan tayyorlangan trubkalarni 6% li vodorod peroksid eritmasi bilan yuvib sterillanadi. Keyin distillangan suv bilan yuviladi. Trubkalarning tozalanganligi maxsus daftarda qayd etiladi.

- pirogen moddalardan shisha naychalarni va idishlarni tozalash uchun ular 1% li kaliy permanganat eritmasi bilan 25-30 daqiqa davomida qayta ishlanadi. Eritmani tayyorlash uchun 10 qism 1% li kaliy permanganat eritmasiga 65 qism 1,5% li sulfat kislota eritmasi q shiladi. Naychalar qayta ishlangandan s ng i eksion suv bilan yuviladi.

- distillangan suvni aseptik sharoitda 3 kundan ortiq saqlab b lmaydi.

- i eksion uchun suvni aseptik sharoitda 24 soat davomida saqlash mumkin.

Kasalxonalarning infeksiyon b limiaridan kelgan idishlar dorixonada 1% li xloramin eritmasi bilan va yangi tayyorlangan vodorod peroksidning 3% li eritmasi va 0,5% li yuvish vositasi eritmasi bilan aralashmasi yordamida zararsizlantiriladi: Xloraminning aktivlangan eritmasini tayyorlash uchun xloramin oddiy suvda eritilib, teng ravishda aktivator q shiladi. Bunda idishlar aktivlangan xloramin bilan 30 daqiqa davomida zararsizlantiriladi (2 kun davomida saqlangan xloramin eritmasi ishlatilganda idishlarni zararsizlantirish 2 soatgacha uzaytiriladi).

Vodorod peroksidi va "Dezmol" eritmasi aralashmasi oddiy suvda tayyorlanadi. Ushbu eritmada idishlar 80 daqiqa davomida zararsizlantiriladi. 3%, li vodorod peroksid eritmasidan 1 litr tayyorlash uchun 120 ml pergidrol olib suv q shiladi. Shu eritmaga 5 g yuvish vositasi q shiladi.

Pergidrol va xloramin bilan ishlashda rezina q lqoplar, himoya k zoynaklari va 4 qavatli doka niqoblardan foydalaniladi.

Yuvish vositalari ramda yoki polietilen qoplarda quruq joyda ftqlanadi.

5.3. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalari sifatini nazorat qilish

Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarining sifati standart lalablariga mos b lishi eng dolzarb masalalardan biridir. Bunga erishish mumkin b lgan y llardan biri tayyorlangan dori vositalari sifatini ta'minlash va nazorat qilishdan iborat.

zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 29-dekabr 583-sonli buyru i "Dorixonada muassasalarida tayyorlangan dori turlarining sifatini baholash b yicha q llanma"ni tasdiqlash t risidadir. Bu q llanma dorixonada muassasalarida tayyorlanadigan, qadoqlanadigan dori turlarining sifatini baholash va y l q yilishi mumkin b lgan o ish me'yorlarini belgilaydi hamda dorixonada muassasalarida k rsatma sifatida foydalaniladi.

Dorixonalarda dori vositalarining sifatini nazorat qilish ishlarini olib borish uchun nazorat - analitik xonalarida tashkil etiladi. Nazorat - analitik xonalarida analitik stollar b lib, ular kerakli tartibda jihozlangan b lishi shart. Stollar oldida aylanma vertushkalar ularda esa shtanglaslar, shtanglaslarda kerakli reaktivlar b ladi. Stollarda byuretkalar va zarur b lgan eritmalar turishi shart. Bundan tashqari, davlat farmakopeyasining oxirgi nashri va boshqa me'yoriy hujjatlar b lishi lozim.

Dorixonada tayyorlangan dori vositalari sifatini nazorat qiluvchi farmatsevt-analitik, farmatsevt-texnologlarning huquq va burchlari:

dorixonada tayyorlangan dorilar sifatini nazorat qilish;

dori vositalaridan b shagan shtanglaslarni z vaqtida toidirib turish;

assistentlar xonasida dori vositalarining amalda belgilangan qoidalarga binoan t ri saqlanishini ta'minlab turish;

qadoqlovchilarning ish jarayonlariga rahbarlik qilish;

qadoqlovchilarning vazifalarini taqsimlab berish.

Dorixonada tayyorlangan dorilar sifatini oshirishni ta'minlaydigan quyidagi omillarga alohida e'tibor berish kerak:

- dori vositalarini qabul qilish jarayonida ularni diqqat bilan tekshirib, sifat yuzasidan shubha tu ilsa nazorat-analitik laboratoriyasiga yuborish;
- amaldagi buyruqlar, talablarga muvofiq dorixonada sanitariya va farmatsevtika tartiblariga rioya qilish;

- ishlab chiqarishda ishlatiladigan apparat, asbob-uskunalarining aniq, tiri ishlashini ta'minlash;
- dorixonada dori vositalarining fizik-kimyoviy xossalarini yaroqlilik muddatini e'tiborga olib, muayyan shart-sharoitlarda saqlash (z'bekiston Respublikasi SSV ning 2000 yil 10 martdagi 109-sonli buyru i "Dori vositalari, tibbiyot buyumlarining yaroqlilik muddati t risida");
- dori moddalari bilan t ldirilgan shtanglaslardagi yorliqlarda tegishli yozuvlarning b lishini nazorat qilish;
- dorixonaga kelgan retseptlar yoki talabnomalarning t ri rasmiylashtirilganini tekshirish va dorilami tayyoiash texnologiyasi qoidalariga amal qilish.

Yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalari, tez buziluvchi va tur un b limgan preparatlar, konsentratlar, yarim fabrikatlarni sifat va miqdorini nazorat qilish z'bekiston Respublikasi SSV ning 2000-yil 21-aprelda tasdiqlangan dorixonada sharoitlarida tayyoiianadigan dori vositalari sifatini yaxshilash t risidagi 195-sonli buyru iga muvofiq dorixonalarda tayyorlanadigan dori vositalarining sifatini nazorat qilishning quyidagi turlari mavjud: yozma, organoleptik, o zaki, fizikaviy va kimyoviy nazorat. Bundan tashqari, qabul qilish nazorati ham mavjud. Qabul qilish nazoratida dorixonaga kelib tushgan dori vositalarining qadoqlanishi, markirovkasi va tashqi k rinishi tekshiriladi. Agar shubha tu ilsa, bu dori vositasi nazorat tahlil laboratoriyasigaj natiladi.

Yozma nazorat. Farmatsevt tomonidan tayyorlangan dori vositasi uchun alohida pasport t ldiriladi. Pasportda sana, retsept yoki talabnomaning nomeri va har bir ingredientning nomi va miqdori, olingan dozalarining soni yoziladi. Pasportda tayyotiagan, qadoqlagan va tekshirgan shaxslarning imzosi b lishi shart.

Ushbu nazorat turidan dorixonada tayyorlanadigan barcha dori shakllari tishi lozim.

Agar dori vositasi yarim fabrikat yoki konsentratlardan tayyorlansa, pasportda olingan miqdor va ularning konsentratsiyasi k rsatiladi. Poroshoklar, shamchalar tayyotiaganda esa har bir ingredientning massasi va ularning miqdori qayd etiladi. Pasport bir oy davomida saqlanadi.

Organoleptik nazorat. Bu nazoratda dori vositasining tashqi k rinishi, rangi, hidi, ta'mi, bir xil aralashganligi, mexanik aralashmalar y qligi tekshiriladi.

Kattalarga ichish uchun tayyorlangan dori vositalarining ba'zi birlari. bolalarga ichish uchun tayyorlangan hamma dori vositalarining ta'mi tekshiriladi.

O zaki nazorat. Bunda farmatsevt-texnolog dori vositasi tarkibiga kiruvchi birinchi ingredientning nomini aytadi. Boshqa murakkab dori aralashmalarida esa farmatsevt ingredientlarining nomi va miqdorini esida qolgani b yicha k rsatadi. Ushbu nazorat turi ayrim dori vositalarida tkaziladi. O zaki nazorat 5 ta dori shakli tayyorlanib b lingach olib boriladi.

Fizikaviy nazorat. Bu nazoratda dori shaklining hajmi va umumiy massasi tekshiriladi. Dorixonada tayyorlanadigan va qadoqlanadigan dori vositasining har bir seriyasi, yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba'zilari, sterilizatsiya talab qiladigan dori shakllari, sterilizatsiyaga qadar qadoqlanganlari fizikaviy nazoratdan tkaziladi.

Kimyoviy nazorat. Bunda dori vositalarining (sifatining tahlili) chinligi va miqdori tekshiriladi.

Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati tekshiriladi:

- dorixonada qadoqlanadigan dori vositalarining har bir seriyalari;
- yakka taitibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba'zi birlari (0,1% farmatsevt analitik lavozimi b Isa, 0,3% farmatsevt-analitik lavozimi b lmasa);
- barcha konsentratlar, yarim fabrikatlarning har bir seriyasi;
- shtanglaslardagi va byuretka qurilmalaridagi dori vositalari;
- omborxonadan dorixonaga keltirilgan dori vositalarining ba'zi birlari;
- tozalangan suv (xloridlar, sulfatlar, kaltsiy tuzlarining y qligi).
- Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati va miqdori tekshiriladi:
- barcha in'eksiya uchun tayyorlanadigan dori vositalari (sterilizatsiyaga qadar va undan s ng);
- tarkibida giyohvand va zaharli moddalar saqlagan va. k z kasalliklarida ishlatiladigan dori vositalari (tomchilar, surtmalar);
- atropin sulfat, kumush nitrat, xlorid kislotasi eritmalari (ichish uchun);
- barcha konsentrat va yarim fabrikatlar;
- dorixonada tayyorlanadigan barcha dori vositalarining har bir seriyasi;
- stabilizatorlar;
- etil spirtining konsentratsiyasi.

Dorixonada tayyorlangan dorilarning sifati nazorat qilib b lingach, ularning natijalari tegishli hujjatlarda qayd etiladi. Qayd etish daftaridan namunalari 1 -5 jadvalda keltirilgan.

5.4. Dorixonada tayyorlangan dori vositalarini rasmiylashtirish

zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 15-apreldagi "Dorixonada muassasalar tomonidan tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarining tashqi bezagiga doir qoidalarni tasdiqlash haqida"gi 177 -sonli buyru iga asosan tayyorlanadigan dori vositalarining yorliqlari b yicha me'yorlar muvofiqlashtirilgan.

Dorixonada muassasalarida tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarini tashqi bezashda tegishli yorliqlardan foydalaniladi, ularni q ilanilishiga qarab quyidagilarga b linadi hamda quyidagi rangli hoshiyalar bilan farqlanadi.

- a) "Sirtqi" - t q sariq rang;
- b) "Ichish uchun" - yashil rang;
- v) "K z tomchisi" - pushti rang;
- g) "K z surtmasi" - pushti rang;
- d) "I eksiya uchun" - k k rang;

Dorixonada muassasalarida tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarini tashqi bezashda ishlatiladigan yorliqlarning barchasida quyidagi shartii belgi va yozuviar b lishi kerak:

- a) emblema (ilon ralgan vaza);
- b) dorixonaning nomi;
- v) dorining nomi;
- g) q llash usuli;
- d) "Bolalardan ehtiyot qiling";
- e) "Salqin va yoru tushmaydigan joyda saqlansin" - degan ogohlantiruvchi yozuvlar;
- yo) "Sirtqi" ishlatiladigan surtma dorilar yorli ida "Surtma" degan, "Ichish uchun" ishlatiladigan kukun dorilar yorli ida "Kukun dori" degan yozuv, "K z tomchisi" dorisi yorli ida tomchi va k zning rasmi, "K z surtmasi" dorisi yorli ida k zning rasmi; "I eksiya" uchun ishlatiladigan dorilar yorli ida "Sterillangan" degan yozuv hamda ignali shprits rasmi b ladi.

Alohida saqlash sharoitini, ehtiyotlik bilan ishlatishni talab qiladigan dori vositalariga asosiy yorliqdan tashqari, q shimcha ogohlantiruvchi yozuvlar yopishtiriladi.

Donxonaga keladigan don moddalan va boshqa tovarlarni qabul qilishda kirish nazorati tkazilishi, ya'ni tovarlarni k zdan kechirish shart. Bu nazorat ulgurji firmalari (dorixonona omborlari) sharoitida ham tkaziladi.

Kirish nazorati sertifikatda k rsatilgan preparatning tashqi k rinishi va ishlatish qoidasi hamda tahlil sertifikatini z ichiga oladi.

Nazorat vaqtida quyidagilarga e'tibor beriladi:

- tovarning tam alanishi, tovar nomi, dozalari, chiqarish shakli, ishlab chiqaruvchi korxonona nomi, sifat sertifikatiga va tahlil sertifikatiga mosligi;

- tovarning germetikligi va ramning mustahkamligi;

- ram ustidagi ishlab chiqaruvchi seriyaning raqami va kuzatuvchi hujjatlardagi seriya raqamining sifat sertifikati va tahlil sertifikati raqamiga t ri kelishi.

Sifat sertifikati yoki tahlil sertifikatining Farmatsevtik mahsuiot sifatini tekshirish davlat tizimiga kirmagan laboratoriyalar tomonidan rasmiylashtirilgan b lsa ham ularni qabul qilish man etiladi.

Agar dori preparati sifati haqida shubha tu ilsa, unda farmatsevtik inspeksiyaga tekshirishga yuborilishi lozim.

Kirish nazorati natijalari maxsus tasdiqlangan daftarga kiritiladi.

5.5. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarini saqlash muddatlari

So liqni saqlash vazirligi tomonidan 2000-yil 21-aprelda tasdiqlangan dorixonona sharoitida tayyorlanadigan dori vositalari sifatini yaxshilash t risidagi 195 - sonli buyruqqa asosan dorixonona sharoitida tayyorlanadigan dori shakllarini saqlash muddatlari quyidagicha:

- tarkibida glyukoza va benzilpinitisillin b lgan suvli eritmalar- 1 kun;

- k z tomchilari - 2 kun;

- in'eksiyalari eritmaları - 2 kun;

- qaynatma, damlamalar, shilimshiqalar-2 kun;

- emulsiyalar, suspenziyalar - 3 kun

- boshqa dori shakllari - 10 kun.

Buyruqda boshqa dori shakllari: k z tomchilari tayyorlash uchun konsentratlar, mazlar, ichish uchun mikstura va turli eritmalar, ularni tayyorlash uchun konsentratlar, kukunlar, burun tomchilari va sirtga ishlatiladigan eritmalar va boshqa dori vositalari tayyorlash uchun yarim fabrikatlarni saqlash muddatlari jadval tarzida keltirilgan. Dorixonona

sharoitida tayyorlanadigan k p gina dori vositalarining yaroqlilik muddatlari, odatda, 60 kundan k p b lmasligi kerak.

Dorixonada tayyorJanadigan dori vositalarining sifat nazorati natijalari quyidagi daftarlarda rasmiylashtiriladi:

- Organoleptik, fizikaviy va kimyoviy sifat nazorati natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, dori turining tarkibi, retsept nomeri, nazorat natijalari, dori tayyorlovchiiar va, tekshiruvchining imzoiari b lishi shart.

- Dori vositalari haqiqiyiligini nazorat qilish natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, nomi, tayyorlovchi *korxonaning* seriya va tahlil nomeri, t ldirilayotgan shtanglasning nomeri, aniqlanayotgan modda, t ldiruvchi va tekshiriluvchilarning imzolari b ladi.

- Dorixonada qadoqiangan *dorilarni* va sanoat korxonalarida tayyorlangan mahsulotlarni organoleptik, fizikaviy va kimyoviy sifat nazoratini qayd etish daftari. Daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, qadoqlangan seriya *nomeri*, *qadoqlangan* dorining nomi, tayyorlagan zavodning seriya nomeri, qadoqlovchining familiyasi, ismi-sharifi, nazorat natijalari, yakuni, tekshiriluvchining imzosi b lishi shart.

- Tozalangan suv sifatini *nazorat qtiish natijalarini* qayd qilish daftari. Daftarda olingan sana, nazorat qilingan sana, tartib nomeri, ballon yoki byuretka nomeri, yot aralashmalar natijalarini tekshirish (xlorid, sulfat, kaltsiy, ammoniy, qaytaruvchi modda, *uglerod angidridni*), tekshiruvchining imzosi b lishi shart.

- Byuretka qurilmasidagi eritmalar haqiqiyiligini tekshirish natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda sana, tartib nomeri, byuretkalardagi eritmalar nomi, tekshiruvchining imzosi b lishi shart.

6-bob. DORIXONADA AMLAMALAR B LIMINI TASHKIL QILISH. LABORATORIYA VA QADOQLASHISHLARINI HISOBGA OLISH

6.1. amlamalar b limining asosiy vazifalari va funksiyalari

amlamalar b iimining asosiy vazifalari dorixonaga ta'minotchilardan keltirilgan dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarni qabul qilib olish, saqlash, ularni boshqa b limiarga, davolash-profilaktika muassasalari (DPM)ga, tashkilotlarga, shaxobchalariga tarqatish hamda laboratoriya va qadoqlash ishlarini amalga oshirishdan iborat.

amlamalar b limining zimmasiga quyidagi vazifalar yuklanadi:

- dorixonaning dori vositalari, tibbiyot buyumlarining kerakii assortimenti bilan taminlanib turishini kuzatib borish, tovar amlamalarining t rri saqlanishini tashkil etish;
- zaruriy tovarlar uchun buyurtma talabnomalar tuzib, z vaqtida dorixona omboriga yuborish;
- ta'minotchilardan kelgan buyumlarni qabul qilib olish;
- b limdagi tovarlarning harakati t grisida hisobot tuzib borish;
- retseptsiz savdo b limiga tegishli tovarlarni berish;
- assistentlar xonasidagi shtanglaslarni dori vositalari bilan t ldirib turish;
- dorixonaga birlashtirilgan DPMga, dorixona shaxobchalariga tovarlarni tarqatish;
- tarqatilgan tovarlar uchun yukxati va boshqa tegishli xujjatlarni rasmiylashtirish.

6.2. amlamalar b limi xodimlari orasida shtatlar va vazifalarning taqsimlanishi

amlamalar b limida farmatsevt va qadoqlovchilar xizmat qilib, ular bevosita bo'lim mudiri va muavinlariga b ysunadilar.

- B limda farmatsevt-texnologning vazifalari quyidagilardan iborat:
- b limdagi laboratoriya ishlarini olib borish, jumladan, konsentrlangan eritmalar, yarim fabrikatlar, dorixonada va tez-tez uchrab turadigan retseptlar b yicha oldindan dorilar tayyorlash;

- qadoqlovchilar rtasida ishlarni taqsimlab, qadoqlangan inahsulotlarni qabul qilish;

- tovarlar saqlash xonalarida Davlat farmakokeyasi va amalda lasdiqlangan y riqnomalarning talablariga muvofiq t ri saqlanishini l;Mninlash;

-shtanglaslarni dori vositalari bilan t ldirib turish;

- biriktiriigan DPM va dorixona b limlaridan tushgan talabnomalar asosida tovarlar t plash;

- dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarga buyurtma tuzishda qatnashish, vaqtinchalik y q b lgan dori vositalariga buyurtma tuzishda qatnashish, vaqtinchalik savdoda b lmagani va yangi qabul qilingan dori vositalarining hisobini olib borish;

- dorixonaga olib kelingan tovarlarni qabul qilishda qatnashib, ularni saqlanish joylari b yicha joylashtirishni tashkil qilish;

- b limda farmatsevtik tartib va sanitariya me'yori va qoidalarga rioya qilishni nazorat qilib turish.

Qadoqlovchilar esa quyidagi vazifalarni bajaradilar:

- dori vositalarini qadoqlash;

- tovarlarni qabul qilishda va b limlarga tarqatishda qatnashish;

- tarozilardan, qadoqlash uskunalaridan t ri foydalanib, ularning ozoda saqlanishini ta'minlash;

farmatsevt va farmatsevt assistentlarning ishlab chiqarishga doir k rsatmalarini bajarish.

Qadoqlovchi bajarilgan ishning sifati va ish joyining sanitariya holati uchun javobgar hisoblanadi.

amlamalar b limi dorixona omborxonasidan tovarlarni olish uchun buyurtma-talabnoma yozadi. U 2 nusxada omborxonaning tegishli b limlari uchun rasmiylashtiriladi. Tarkibida zaharli, giyohvandlik vositalari va etil spirti b lgan dori preparatlari uchun alohida buyurtma talabnomalar har oyda reja asosida dorixona omborxonasida, ayrim hollarda rejadani tashqari shoshilinch tarzda ham tuziladi.

Tovarlarni amlamalar b limidan dorixonaning boshqa b limlariga va shaxobchalariga talabnoma yuk xatiga muvofiq beriladi. Talabnoma yuk-xati 3 nusxada t ldiriladi. Uning birinchi nusxasi tovarlar hisobotiga kiritilib, ikkinchisi tovarlarni qabul qilgan xodimga beriladi, uchinchi nusxasi esa ularni tarqatgan moddiy javobgar shaxsda qoladi.

amlamalar b limida quyidagi xonalar b ladi:

- tovarlarni qabul qilish xonasi;

- tayyor dori vositalari, issiqqa chidlamsiz - termolabil dori vositalari, mineral suvlar, har xil idishlar, doiri vositalarini tayyorlash, ularni rasmiylashtirish va berishda kerak bo'ladigan yordamchi materiallar, dorivor simliklar hamda bo'lov materiallari saqlanadigan xonalar.

Ayrim dorixonalarning amlamalar bo'limida laboratoriya va qadoqiash ishiarini bajarish uchun alohida xona bo'lib, unda konsentratlar, yarim fabrikatlar tayyorlash va qadoqlash ishlari bajariladi. Ularni bajarish uchun esa har xil kichik mexanizatsiya vositalaridan foydalaniladi.

Amlamalar bo'limidagi dori vositalari Davlat farmakopeyasi talablariga muvofiq saqlanadi. Dori vositalarini saqlash qoida va shartlariga aniq rioya qilinsa, ularning bo'zuvilish hollarini oldi olinadi. Dori vositalarini saqlashda ularning toksikologik xossalari, farmakologik guruhlari, qo'llanish usullari, agregat holatlari, yaroqlilik muddati ta'sirchanligiga ko'ra guruhlarga bo'linadi.

Yoru likka sezgir preparatlar to'g'ri zaraldoq rangli shisha idishlarda, ba'zida yoru lik to'kzmaydigan qora qo'z yopishtirilgan shtanglaslarda saqlanadi.

Namiikka sezgir preparatlar quruq joylarda saqlanadi.

Rezina buyumlari salqin xonalarda, qoroni shkaflarda va tokchalarda saqlanadi. Ular saqlanadigan xonalar va shkaflardagi namlik 60% dan kam bo'lmashi kerak. Uning uchun karbon kislotasining eritmasi va rezina buyumlari elastikligini saqlash maqsadida ammoniy karbonat yoki xlorid ochiq idishlarda qo'yiladi.

Bo'lov materiallari quruq yoru xonalarda alohida shkaftortmalarida saqlanadi. Ularni saqlashda texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilish talab qilinadi.

Giyohvandlik, zaharli dori vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar, etil spirti alohida shart-sharoitlarga rioya qilingan holda saqlanadi. Bu dori vositalari saqlanadigan xonalar yoru lik yoki tovush signalizatsiyasi bilan ta'minlanadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar saqlanadigan seyflarning ikkitadan kaliti bo'lishi lozim. Ularning biri javobgar shaxsda, ikkinchisi esa mudirda bo'ladi. Giyohvand dori vositalari saqlanadigan seyflarda ularni o'lchash uchun qo'llaniladigan tarozilari, dori vositalarini tayyorlash uchun xovoncha, silindr, voronka bo'lishi shart.

Prekursorlar saqlanadigan xonalarda tabiiy ventilyatsiya bo'lishi lozim.

Prekursorlar saqlanganda chang bilan ifloslanmaslik va boshqa choralarni ko'rish kerak, aks holda portlash hodisasi ro'y berishi mumkin.

1'lil spirti alanga oluvchi preparatlar qatoriga kirgani uchun, uni o'zi nuhkam yopiladigan idishlarda yoru likdan himoya qilingan holda, .silqin joylarda, alohida xonalarda saqlanishi kerak.

Smena tugagach, yuqorida qayd etilgan moddalar saqlanadigan xonalar yopilib, muhrlanadi yoki plombalanadi.

amlamalar b limida bajarilgan laboratoriya va qadoqlash ishlari "Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish daftari"da qayd etiladi. Bu daftarda laboratoriya ishi uchun berilgan dori vositalarining nomi,

lchov birligi, miqdori, bahosi, umumiy narxi bilan birgalikda tayyorlab, qadoqlab topshirilgan mahsulotlarning seriyasi, lchov birligi, nomi, miqdori, bahosi, umumiy narxi, xom ashyo va tayyor mahsulotlarning narxlari orasidagi farqlar aks ettiriladi hamda ishni bajarib, sifatini tekshirib, qabul qilib olgan shaxslarning imzolari q yiladi.

Dorixonalarda xodimlarning ish faoliyatini engillashtirish uchun oldindan konsentratlar, yarim fabrikatlartayyorlanadi:

50% li glyukoza, 20% li natriy bromid, 20% li magniy sulfat, 10% li kaliy yodid, dimedrolning 1% li, bor kislotasi 2% li, 60% li natriy tiosulfat, natriy xlorid 0,9% li eritmalari va hokazo.

Tayyor dori vositalari b limi har xil seksiyali shkaflar, stollar va peshtaxtalar bilan jihozlanadi, undan tashqari termolabil dori vositalari uchun muzlatkichlar, zaharli, giyohvandlik vositalari uchun esa qulftanadigan temir seyflar b ladi. B limni mudir va uning rinbosarlari - oliy ma'lumotli farmatsevtlar boshqaradi.

Dorixonadagi dori vositalarini va boshqa tibbiy buyumlarni retseptsiz beradigan b lim ham kutish zaliga joylashtiriladi. U har xil t siqlar bilan ajratilgan b ladi. Retseptsiz savdo b limini esa rta maxsus ma'lumotli farmatsevt- assistent boshqarishi mumkin. Bu b limning vazifasi aholiga vrach retseptisiz berishga ruxsat etilgan dori vositalari, gigiena buyumlari hamda boshqa tibbiyotda va bemorlar parvarishida ishlatiladigan buyumlar bilan savdo qilishdan iborat.

6.3. Dorixonada tovarlarni qabul qilish qoidalari va ularni boshqa b limlarga berish tartibi

amlamalar b limi dorixona omboridan buyumlarni olish uchun buyurtma talabnoma yozadi. U uch nusxada omboring tegishli b limlari uchun rasmiylashtiriladi.

Tarkibida zaharli, giyohvand moddalar va etil spirti b lgan dori vositalari uchun alohida buyurtma-talabnomalar har oyda reja asosida dorixona omboriga yuboriladi.

amlamalar b limidan dorixonaning boshqa b limlariga va dorixona shaxobchalariga buyumlarni talabnoma yuk xatiga muvofiq beriladi. Talabnoma yukxati uch nusxada t Idiriladi. Birinchi nusxasi tovarlar hisobotiga kiritiladi. Ikkinchi nusxasi tovarlarni qabul qilgan shaxsda qoladi. Uchinchi nusxasi esa ularni tarqatgan moddiy javobgar shaxsda b ladi.

amlamalar b limida rasmiylatriladigan xujjatlar namunalari 1-3 jadvalda keltirilgan.

1-jadval

.sonli **buyurtma talabnoma**

Xos raqami

Yuk j natuvchi: dorixona omborxonasi
boiimi.....Xos raqami

Yuk qabul qiluvchi:..... . son dorixona

Xos raqami

Xos raqami

Jarayon turi

~~Xos raqami~~

Nazorat

T Iovchi
soni

raqami

Xos

1

Satr nomeri	Tovar- ning xos raqami	Xaqiqiy j nati- ladigan tovarning miqdori	Narxi		Tovar- ning nomi, xos raqami	Ichoy birligi, xos raqami	Talab qilindi	Ruxsat berildi
			Chakana	Ulgur-				
01								
02								
03								
04								
05								
06								
07								
08								
09								
10								

va hokazo

Dorixonada mudiri _____ Tibbiy tovarlarni tarqatish
/imzo/ b yilcha mas'ul xodim _____

Ta'minot b limi

boshli i /savdo b limi/.....Dorixonada omborining saqlash b limi
mudiri.....
/imzo/

2[^]jadval
 Qabul qilish dalolatnomasij

Dorixona

Ta'minotchi _____ komissiya tarkibi rais, a'zolar
 M shyot b yicha ta'minotchidan, sifot va miqdor b yicha olindi.

№>	Nomlanishi	Kod	Seriya	Analiz	Saqlasn muddati	Ichov birligi	Miqdori (faktik)	Xuj-jat b yicha miqdor	Ombor-xona narxi	Ombor-xona summasi	Sotish narxi	Sotish summa- \$i	Baza narxi	Kamo- mad

3-jadval

YUKXATI

G^amlalar b limi _____ [_____ Dorixonaning bo'limiga yoki shaxobcliasiga

fk	Nomlanishi	Sbi&i	Seriyasi	Yaroqliik muddati	Ichov birligi	Miqdori	Ombor-xona narxi	Sotish narxi	Summasi

Jami
 Tovar berildi _____ Tovar olindi

6.4. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish

Dorixonalarda tayyor dori vositalari miqdorini oshirish, ekstemporal tayyoriashni tezlashtirish uchun laboratoriya va qadoqlash ishlari olib boriladi, ular "laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish kitobi (daftari)" da rasmiylashtiriladi. Ular nomerlangan, shnurlangan, muhrlangan b lishi, ularda yuqori tashkilot rahbarlari va bosh hisobchining imzolari b lishi shart. Kitobdagi barcha yozuvlar ma'lum bir vazifa bajarilgandan s ng yoziJadi.

Agar ish kuni mobaynida dori vositalarini qadoqlash tugatilmagan b lsa, mahsulotning qadoqlab b lingan qismi kitobda rasmiylashtirilishi shart.

Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish bu ishlardagi paydo b iishi mumkin b lgan farqlarni aniqJaydi, qadoqlash ishlari uchun belgilangan tabiiy y qotish me'yorining summasini k rsatadi.

Aholidan olingan retseptlar b yicha toza holda berilgan spirtning narxi va miqdori laboratoriya ishJarini hisobga olish kitobida kundagi hisoblangan retseptlar asosida yoziladi. Aholiga berilgan toza holdagi distillangan suv miqdori va narxi ham shu kitobda hisobga oJib boriladi.

Oyning oxirida dori vositalarini tayyorlash va qadoqlash ishlariga javobgar shaxslar "laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish kitobi" b yicha qadoqJangan suyuqJiklar, kukunlar, dozaJangan kukunlar, mazlar, tayyor dori vositalari, tabletkalar, ampulalar, draje va boshqalar miqdoriini hisobiyadilar.

Laboratoriya va qadoqlash ishlari b yicha berilgan xom ashyo va tayyor mahsulot orasidagi aniqlangan farqlar bir nusxada rasmiyJashtiriidigan ma'lumotnomada dorixona tovar hisobotining kirim va chiqim qismida aks ettiriladi. Laboratoriya va qadoqlash ishlari b yicha hisob - nazorat guruhining xodimi tomonidan (k p chiqish) va (kam chiqish) ma'lumotnomasini tekshirilganda oy yakuni chiqarilganligini tasdiqlovchi imzo chekadi.

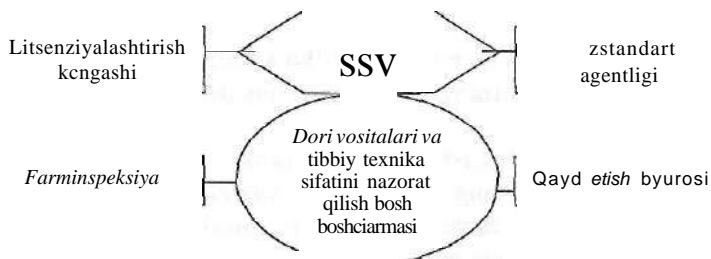

7-bob. FARMATSEVIKA XIZMATINING NAZORAT RUXSATNOMA TIZIMI

7.1. Dori vositalari va tibbiy buyumlar sifatini belgilovchi nazorat-ruxsatnoma tizimi

zbekiston Respublikasi farmatsevtika xizmatining nazorat-ruxsatnoma tizimi - dori vositalari, tibbiy buyumlar, tibbiy texnika, tibbiy-profilaktik va tibbiy-kosmetik vositalarning sifatini ta'minlash b yicha chora-tadbirlar majmuini beigiiovchi tashkiiiy tuziimadir.

zbekiston Respublikasining dori vositalari va tibbiy texnika sifatini
nazorat qilish davhit tizimining tashkiliy tuziiniasi

Farma- kologiya q mitasi	Farma- kopeya q mitasi	Yangi tibbiy texnika q mitasi	Giyohvand vositalarin i nazorat qJish	Mctro- logiya b limi	Malaka <i>oshirish</i> b limi
--------------------------------	------------------------------	--	--	----------------------------	-------------------------------------

Dori vosifalari *eksptizasi* va
standartlashtirish davlat
markazi

'Dori -darmon" AK
nazorat taxlil
laboratoriyalari

Ilmiy uslubiy va
axborot b limi

Sertifikatlashtirish
sektori

Dori vositalarini
nazorat qilish va
standartlashtirish
laboratoriyasi

Vaktsina, zardob
vositalari va
mikrobiologik
tadqiqotlar
laboratoriyasi

Farmako-
toksikologik
tadqiqotlar
laboratoriyasi

Tibbiy texnika
sifatini nazorat qilish
laboratoriyasi -
medstandart

Nazorat-ruqsatnoma tizimining asosiy vazifasi - dori vositalarini tibbiyot amaliyotida ishlatish uchun ruqsat berish va tatbiq etish bosqichida t laqonli rganilishini ta'minlash, korxonalar tomonidan sifatsiz mahsulotning ishlab chiqarilishi yoki mamlakatga xorijdan olib kelinishi, saqlanish va sotish (tarqatish) sharoitlarining buzilishi bilan bo liq noxush oqibatlardan iste'molchilarni himoya qilishdir.

Dori vositalarini yaratish, ishlab chiqarish va sotish jarayonlarida ularning sifatini ta'minlashga b lgan talablarni doimiy ravishda sib borishining sababi, ushbu vositalarning sifati, ularning xavfsizligi va samaradorligi bilan uzviy ravishda bo liqligi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, dori vositalari sifatining ta'minlanishi har bir bemor va butun bir jamiyatning xavfsizligi ta'minlanishining kafolatidir.

zbekiston Respublikasi Farmatsevtika xizmati nazorat-ruqsatnoma tizimining shakllanish bosqichlari

- 1992 y. 6mart** zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning So liqni saqlash vazirligining farmakologiya va farmakopeya q mitalarini tashkil etish t risidagi farmoyishi
- 1995 y. 25 may** So liqni saqlash vazirligi qoshida Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasini tashkil etish t risida zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning 181-sonli qarori
- 1995 y. 25may** Farmakopeya q mitasi " zfarm sanoat" tasarrufdan chiqarilib, Bosh boshqarma tarkibiga kiritilishi
- 1996 y. 13 fevral** Bosh boshqarma qoshida tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish idorasini tashkil etish
- 1997y.25aprel** zbekiston Respublikasi "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati t risida"gi qonun

Nazorat-ruqsatnoma tizimining tashkil etilishi va rivojlanishini shartli ravishda 3 bosqichga b lish mumkin. Birinchi bosqichda (1992-1995) davlat miqyosidagi dori vositalarining sifati va xavfsizligi nazorati zbekiston Respublikasi SSV qoshidagi farmakologiya va farmakopeya q mitalari zimmasiga yuklatilgan edi. Respublikamizda farmatsevtika sohasining rivojlanib borishi, xorijdan keltirilayotgan va mahalliy ishlab

chiqarilayotgan dori vositalari nomenklaturasining k payishi, farmatsevtika mahsulotlari va tibbiyot buyumlari sifatini nazorat qilish, standartlashtirish va sertifikatlashtirish tizimida yagona davlat siyosatini ta'minlash zaruratini belgiladi.

Shu davrda mustaqil zbekistonning farmatsevtika tizimida dori vositalari va tibbiy texnika sifatini reglamentlashtirish b yicha quyidagi asosiy y nalishlar belgilandi:

zbekiston Respublikasining milliy dori siyosatini shakliantirish va rivojlanishini ta'minlash;

- dori vositalari muomalasi tartibining me'yoriy-huquqiy asoslarini xalqaro amaliyot tajribasiga tayangan holda yangilash;
- samaradorlik va xavfsizlikni ta'minlash maqsadida dori vositalari, tibbiy texnika va tibbiy buyumlar sifatini nazorat qilish va r yxatdan tkazish yagona davlat tizimini tashkil etish;
- farmatsevtik va tibbiy mahsulotlarni yaratish, ishlab chiqarish, litsenziyalash va sertifikatlash tizimini takomillashtirish;
- zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozoriga nostandart, qalbaki va sifatsiz mahsulotlar kirib kelishining oldini olish. Shu maqsadda
- zbekiston Respublikasi SSV qoshida Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tashkil etildi (1995 y.).

Birinchi milliy "Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining Davlat reestri" (1995 yil) tuzildi va chop etildi. "Dori vositalari va tibbiyot buyumlarning Davlat reestri" zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati t g'risida"gi qonuniga asosan SSV tomonidan har yili nashr etiladi va dori vositalarining muomalasi bilan shu ullanuvchi barcha muassasa va tashkilotlar uchun rasmiy hujjat b lib hisoblanadi.

"Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining Davlat reestri"ga zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasida rasmiy qayd etilgan chet el va mahalliy ishlab chiqaruvchi korxonalarining dori vositalari, tibbiy texnika va tibbiyot buyumlari, davolash-diagnostika vositalari hamda substansiyalarning t liq r yxati kiritilgan. Reestrda savdo nomi va ishlab chiqaruvchi flrma nomining zgarishi va boshqa sabablar munosabati bilan qayta qayd etilgan dori vositalari hamda shu yillarda qayd etilganligi bekor qilingan dori vositalari va tibbiyot buyumlari ham aks ettiriladi.

Dori vositalarining nazorat-ruxsatnoma milliy xizmatining tashkil etilishi va rivojlanishida ikkinchi bosqich (1996-2000 y.) alohida rin

tutadi. Xorijiy davlatlarning dori vositalarini r yxatdan tkazish tartibi b yicha amaliy tajribalarni umumlashtirib, dori vositalariga q yiladigan mavjud talab va ekspertiza tizimlarini tahlil etib, mahalliy farmatsevtik ishlab chiqarishning ziga xos tomonlarini hisobga olib, zbekiston Respublikasi SSV mamlakatimizda dori vositalarini r yxatdan tkazish (qayd etish) tizimini takomillashtirish uchun qator chora-tadbirlar ishlab chiqdi. Dori vositalari va tibbiy texnikani davlat r yxatidan tkazish - qayd etishning yangi qoidalari ishlab chiqildi va tasdiqlandi.

Qayd etish tartibida r y bergan asosiy zgarishlar zbekiston Respublikasi "Dori vositaari va farmatsevtika faoliyati t risida" (1997 y.) va "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar t risida" (1999 y.) gi kuchga kirgan qonunlariga muvofiq belgilandi. Qabul qilingan qonunlar yordamida dori, profilaktika va diagnostika vositalarining xavfsizligi, samaradorligi va sifatini ta'minlash uchun huquqiy asoslar belgilandi.

Milliy nazorat-ruxsatnoma tizimi rivojlanishining uchinchi bosqichi (2001-yildan. boshlab) ekspertiza tkazish taktikasi, talab va muddatlari, klinik sinovlar tartibi zgargan paytda r y berdi, lekin uchta tamoyil zgarmay qoldi:

- dori vositasi inson xavfsizligining barcha zamonaviy talablariga javob berishi lozim;

- dori vositasi kasallikni davolashda samarali b lishi kerak;

Davlat nazorati ostidagi yangi dori vositalarining me'yoriy texnik hujjatlari, tahlili, klinik sinovlari va ekspertizasi b yicha qabul qilingan hujjatlar tartibi xalqaro qoidalar va standartlar talabiga javob berishi lozim.

Shunday qilib, xalqaro farmatsevtik reglamentlashtirish talablariga muvofiq ravishda Respublikamizda dori vositalari va tibbiy buyumlar sifatini belgilovchi nazorat-ruxsatnoma tizimi faoliyatini takomillashtirish jarayoni uzluksiz ravishda olib borilmoqda.

Farmatsevtika mahsulotlari, davoli oziq-ovqatlar va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish, standartlashtirish va sertifikatlashtirish sohasida yagona davlat siyosatini ta'minlash maqsadida zbekiston Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi N°181-sonli qaroriga muvofiq SSV tomonidan Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi (DV va TTSNBB) tashkil etildi.

DV va TTSN bosh boshqarmasi zbekiston Respublikasi SSV ning tashkiliy tuzilmasi hisoblanib, zining faoliyatida hukumat farmonlari, qonunlar, qarorlar, Jahon So liqni saqlash tashkilotining tavsiyanomalari, vazirlik buyruq va y riqnomalariga amal qiladi.

DV va TTSN bosh boshqarmasining vazifalari:

- dori vositalari, tibbiyot buyumlari va tibbiy texnika sifatining davlat nazoratini tashkil etish va standartlashtirish;
- dori, profilaktika va diagnostika vositalarining ekspertizasini, klinikagacha va klinik sinovlarini hamda tibbiy texnika va tibbiyot buyumlarining klinik va texnik sinovlarini tashkil etish;
- dori, profilaktika va diagnostika vositalari hamda buyumlariga oid me'yoriy-texnik hujjatlar - farmakopeya maqolalari (FM), vaqtincha farmakopeya maqolalari (VFM), spetsifikatsiyalar va boshqa hujjatlarni tasdiqlash va ekspertizasini tashkil etish;
- mahalliy va xorijiy dori, profilaktika, diagnostika vositalari, tibbiy texnika, tibbiyotda q Uanadigan buyumlarni sertifikatlashtirish va davlat r yxatidan tkazish;
- davlat farmakopeyasi, davlat reestri va boshqa me'yoriy hujjatlarni nashr etishga tayyorlash va chop etilishini tashkil etish;
- dori vositalarining muomalasi sohasida faoliyat yuritayotgan yuridik va jismoniy shaxslarga ilmiy-uslubiy xizmatlar k rsatish.

Bosh boshqarma oldiga dori vositalari bozoridagi vaziyatning sistematik tahlili, yangi dori vositalari, tibbiyot jihozlari va buyumlarini r yxatdan tkazish, ma'lum vositalarni qayta r yxatdan tkazish va tadqiqotlar tkazish tizimini qayta ishlash vazifalari turadi.

DV va TTSN bosh boshqarmasi tarkibiga: Farmakologiya va Farmakopeya q mitalari, Dori vositalarini ekspertizasi va standartlashtirish Davlat markazi, farmatsevtik nazorat b limi, giyohvandlik vositalari nazorati va yangi tibbiy texnika b yicha q mitalari dori vositalari, tibbiy texnika va tibbiy buyumlarni qayd etish byurosi kabi tarkibiy tuzilmalar kiradi.

Farmakologiya q mitasi dori, diagnostika va profilaktika vositalarini tibbiyot amaliyotida q llash maqsadida ularning (klinikagacha va klinik) sinovlarini tkazish uchun belgilanadigan talablarni ishlab chiqish, bu sinov natijalarini tahlil qilish, dori vositalarining tibbiyot amaliyotiga tatbiqi uchun tavsiyalar ishlab chiqish kabi y nalishlar b yicha faoliyat yurituvchi organ hisoblanadi. Shuningdek, samarasiz va eskirgan dori vositalarini Davlat reestriddan chiqarishga tavsiya etish vazifasini ham bajaradi.

Farmakologiya q mitasi zbekiston Respublikasi SSV ning klinik tadqiqotlar b yicha ekspert organi hisoblanadi.

Farmakologiya q mitasi hamma yangi dori vositalarini klinik sinovdan tkazish uchun ruxsat berish, yangi dori vositalarini tibbiy

amaliyotga qo'llanilishiga va sanoat miqyosida ishlab chiqarishga tavsiya qilish, eskirib qolgan dori vositalarini tibbiy amaliyotdan chiqarish tashkilotlarida tavsiya berish vazifasini bajaradi, shuningdek, xorijdan keltirilgan hamma dori vositalariga ham klinik tadqiqotlar olib boradi.

- Farmakologiya qo'llanish tavsiyalarini SSV mas'ul Bosh boshqarmasi tomonidan tasdiqlangandan so'ng kuchga kiradi.

Bundan tashqari, Farmakologiya qo'llanishiga quyidagi mas'uliyatlar yuklatiladi:

- yangi dori vositalarini va yangi dori shakllarini klinik sinovdan o'tkazish uchun ruxsat etish;
- yangi dori vositalari va shakllarini amaliyotda qo'llanishi yoki qo'llanmasligi tashkilotdagi tavsiyanomani ko'rib chiqib, uni tasdiqlash;
- yangi dori vositalari uchun berilgan nomlarni ko'rib chiqib, berilgan nomni tasdiqlashga tavsiya qilish;
- yangi dori vositalarini yuqori bir martalik va yuqori sutkalik dozalarini aniqlab tasdiqlash, qaysi guruhga mansub bo'lishini aniqlash;
- eskirib qolgan dori vositalarini sanoat miqyosida ishlab chiqarishdan olib tashlash tashkilotdagi tavsiyani tayyorlash;
- yangi dori vositalari va shakllarini tibbiyot amaliyotida qo'llanish va ishlab chiqarish uchun tavsiyanomalarni tayyorlash.

Ushbu faoliyatlarni amalga oshirishda qo'llanish marta oldindan tekshirish, tajribalar o'tkazish vategishli adabiyotlardan aniqlanishiga muxtoj bo'lgan dori vositalari tashkilotdagi ma'mumotlarni tashkilotning tegishli komissiyalari, ilmiy tekshirish institutlari mutaxassislariga xulosa chiqarish uchun yuboradi.

Eksperimental tajribalar va klinik sinovlar o'tkazish uchun alohida klinikalar, shifoxonalar va laboratoriyalar ajratiladi, ular ruxsati SSV tomonidan tasdiqlanadi.

Farmakologiya qo'llanish muntazam ravishda yangi dori vositalari tashkilotida rasmiy ma'lumotlarni chop etadi.

Farmakologiya qo'llanish qo'llanish vakolati doirasida ilmiy tekshirish institutlari va oliy ta'lim muassasalari ilmiy kengashlari bilan bo'linib turadi. Qo'llanish faoliyatini o'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, o'zbekiston Respublikasi "Dori farmasanoat" konserni va boshqa tegishli mahkama va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boradi.

Dori vositasining *klinikagacha sinovi* uning farmakologik ta'sirini (dori moddalarining fizik-kimyoviy xususiyatlarini) o'rganish, shu jumladan, tajriba xayvonlarida sinov va dori shaklini yaratish maqsadida o'tkaziladi. Klinikagacha sinovning asosiy maqsadi dori vositasining

yetarli ravishda samaradorligini va organizmga birlan noj ya ta'sirlar darajasini aniqlashdir.

Klinik sinov - dori vositasi samaradorligi va xavfsizligini bemorlarda aniqlanishi yoki tasdiqlanishidir, bu sinovlar farmakologiya qurmitasining klinik bazalarida shartnoma asosida tkaziladi. Klinik sinovlarni tkazish tartibi va bosqichlari zR SSV ning 2001-yil 25-iyul 334-sonli buyru iga binoan tasdiqlangan.

Klinik sinovning I bosqichi dori vositasining xavfsizligini dastlabki baholash hamda uning farmakokinetikasi va farmakodinamikasini rozilik bildirgan katta yoshlik bemorlarda rrganish asosida davolash dozalarining boshlan ich sxemasini aniqlash maqsadida tkaziladi.

Klinik sinovning II bosqichi dori vositasining terapevtik samaradorligini va qisqa muddatdagi xavfsizligini baholash, muqobil terapevtik dozalami, samaradorlikning dozalarga bo liqligini aniqlash maqsadida tkaziladi.

Klinik sinovning III bosqichi, odatda, dori vositasi qayd etilgandan s ng tkazilib, bunda uning terapevtik samaradorligi va xavfsizligi tasdiqlanib, uzoq muddatli noxush yoki boshqa kasalliklarga bo liq ta'sirlari aniqlanadi.

Klinik sinovning IV bosqichi dori vositasining bozordagi muomalasi boshlangandan s ng tkaziladi. Bu sinovlarning maqsadi - dori vositasining terapevtik ahamiyatini, uni kelajakda q llash strategiyasini belgilash hamda noj ya ta'sir doirasi, boshqa dorilar bilan mutanosibli b yicha q shimcha ma'lumotlar olishdir.

Farmakopeya qurmitasi dori, diagnostika va profilaktika vositalari, shuningdek, farmatsevtikada ishlatiladigan yordamchi vositalami, standartlami ekspertizadan tkazuvchi, amaliyotga joriy etilishini ta'minlovchi b limdir.

zbekiston Respublikasi SSV Farmakopeya qurmitasi vazirlikning 1992-yil 14-apreli dagi. 227-sonli buyru iga binoan birinchi marta Toshkent farmatsevtika instituti qoshida tashkil etildi. 1994-yil 22-iyulida " zfarm sanoat" Davlat-aksionerlik konsemi tasarrufiga tkazildi.

zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi "Dorivor vositalar, tibbiy buyumlar va davolash-profilaktika oziq-ovqatlari sifati ustidan davlat nazoratini tashkil etish t risida"gi 181-sonli qaroriga binoan Farmakopeya qurmitasi " zfarm sanoat" davlat aksionerlik konsemi ixtiyoridan qayta SSV tizimi tasarrufiga tkazildi va shu kunga qadar Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tarkibida faoliyat yuritmoqda.

Farmakopeya q mitasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- dori, diagnostika, profilaktika vositalarini yaratuvchi tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan me'yoriy-texnik hujjatlar (MTX) loyihalarini ekspertizadan tkazish, ularning sifatini talablar darajasiga k tarish va tasdiqlash uchun taqdim etish;
- zbekiston Respublikasi Davlat farmakopeyasini chop etishga tayyorlash;
- dori va yordamchi vositalarga q yiladigan umumiy standart talablari va nazorat usullarini yaratish, mavjudlarini takomillashtirish;
- respublikadagi dori vositalari nazorat-tahlil laboratoriyalari, dorilar muomalasiga aioqador b lgan tashkilot va muassasalarni MTH bilan ta'minlash;
- dori vositalarini yaratish, ishlab chiqarishni y Iga q yish, sifat nazoratini amalga oshirish, saqlash b yicha boshqaruv hujjatlari va y riqnomalarni tayyorlash va amaliyotga joriy etish.

Tayyorlangan me'yoriy hujjatlarni tasdiqlash va rasmiylashtirish ishlari Farmakopeya q mitasi prezidiumi xulosasi asosida olib boriladi.

Giyohvandlik vositalari nazorati q mitasi

- giyohvandlik vositaiari, psixotrop moddalar va prekursorlar noqonuniy muomalasining oldini olish b yicha faoliyat olib boruvchi zbekiston Respublikasining vakolatli organi hisoblanadi.

Q mitaning vazifalari:

giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlarga oid me'yoriy hujjatlarni tayyorlashda ishtirok etadi;

1961, 1971 va 1988-yillardagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Konvensiyalari tavsiyanomalariga mos ravishda giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar r yxatini k rib chiqishda qatnashadi;

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarning qonuniy muomalasi ustidan nazorat qilishni ta'minlaydi; vazirliklar, tashkilotlar buyurtmalari asosidagi tibbiyot va ilmiy maqsadlarda foydalaniladigan giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni nazorat qiladi;

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni zbekiston Respublikasiga olib kirish va Respublikadan olib chiqish b yicha yuridik shaxslarning arizalarini k rib chiqadi;

giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlarni zbekiston Respublikasiga olib kirish va Respublikadan olib chiqish huquqini beruvchi sertifikatlarni belgilangan tartibda rasmiylashtiradi;

giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar ekspertizasining yangi usullarini baholashda qatnashadi;

zbekiston Respublikasining giyohvandlik vositalariga b lgan chtiyojini jamlaydi va BMT ning giyohvandlar nazorati q mitasiga kvota njratisi uchun yuboradi;

BMT ning giyohvandlik vositalari muomalasi b yicha xalqaro giyohvandlik nazorati q mitasiga zbekiston Respublikasi b yicha hisobotlarni taqdim etadi.

Dori vositalari ekspertisasi va standartlash Davlat markazi (DVE va SDM) Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi 181-sonli qarorining ijrosi sifatida zR SSVning 1995-yil 6-iyundagi 250-sonli buyru iga binoan zR SSV qoshidagi dori vositalarini standartlashtirish va sifatini nazorat qilish laboratoriyasi bazasida tashkil etilgan.

DVE SDM ning asosiy vazifasi Respublikada ishlab chiqarilgan va import b yicha keltirilayotgan dori, profilaktika, diagnostika vositalari va tibbiy texnika, tibbiyotda ishlatiladigan buyumlar va davolash-oziqlantirish mahsulotlarining sifatini davlat nazoratidan tkazish; dori vositalarini standartlashtirish, sifatini nazorat qilish usullarini takomillashtirish, yangi usullarni ishlab chiqish va, shuningdek, yangi dori vositalarini yaratish b yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini tkazish.

DVE SDMning tarkibida quyidagi bo limlar mavjud:

- Dori vositalarini va sifat nazoratini standartlashtirish laboratoriyasi;
- Farmako-toksikologik tadqiqotlar laboratoriyasi;
- Vak-sina, zardob vositalari va mikrobiologik tadqiqotlar laboratoriyasi;
- Tibbiy texnika sifatini nazorat qilish laboratoriyasi;
- Ilmiy-uslubiy va axborot b limi.

Davlat markazi laboratoriyalari dori vositalarining sifat nazoratini tkazish uchun AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning yetakchi firmalarida ishlab chiqarilgan zamonaviy uskunalar bilan jihozlangan Dori vositalarini sertifikatlovchi organ hisoblanadi. Andijon, Samarqand, Urgench va Qarshi shaharlarida Davlat markazining filiallari mavjud.

Dori vositalari standartizatsiyasi va ekspertisasi davlat markazida ilmiy - uslubiy va axborot hamda sertifikatlashtirish b limlari mavjud.

Yangi tibbiy texnika q mitasi - respublikaga olib kirilayotgan va Respublikada yaratilgan yangi tibbiy texnikaning tahlil ishlarini amalga oshirib, qayd etish ruxsatnomasini tayyorlaydi. Bu q mita ishiga tibbiy texnika jihozlari va mahsulotlari sifatini nazorat qilish laboratoriyasi yordam beradi.

Yangi tibbiy texnika q mitasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasining tarkibiy qismi b lib, zbekiston Respublikasi hududida tibbiyot amaliyotida q ilanadigan tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarining samaradorligi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida ularning ekspertizasi, standartlash, qayd etish va qayta qayd etish faoliyatini olib boradi.

Tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalari kasalliklarni oldini olish, davolash, tibbiy muolaja hamda tashhis q yish maqsadida q llanadigan asbob-anjomlar, moslamalar, qurilmalar va yordamchi vositalar b Iib, ular tibbiyot maqsadlarida q llashga m lljallangan.

Qayd etish jarayoni mahalliy hamda xorijiy tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarining halqaro standartlar va me'yoriy hujjatlar talablariga mosligini aniqlashga va ularni tibbiyot amaliyotida q llashga bosqichma - bosqich ruxsat etishga qaratilgan b lib, quyidagi talablarni z ichiga oladi:

- me'yoriy - texnik hujjatlarekspertizasi;
- texnik sinovlar;
- laboratoriya sinovlari;
- tibbiy sinovlar;
- kimyoviy toksikologik, mikrobiologik tadqiqotlar;
- kimyoviy, toksikologik, mikrobiologik tadqiqotlar, texnik laboratoriya va tibbiy sinovlar dalolatnomalari tahlili;

tibbiy ashyo ishlab chiqarish va tibbiyot amaliyotida q llash taklifini kiritish;

- qayd etish guvoxnomasini rasmiylashtirish;
- qayd etilgan ashyoni zbekiston Respublikasi Davlat reestriga kiritish.

Yangi tibbiy texnika q mitasining vazifalari:

- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari me'yoriy hujjatlarini k rib chiqish, ularning texnik talablari va sinovlari loyihalarini belgilangan tartibda tasdiqlashga taqdim etish;

- ekspertlar xulosalari, laboratoriya tekshiruvlari va texnik sinovlar natijalari asosida tibbiy texnika, ashyolar va tashhis vositalari klinik sinovlariga ruxsat berish;

- sinov natijalarini k rib chiqish va ular asosida tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini qayd etish va tibbiyot amaliyotida q llash masalasini hal etish b yicha takliflar tayyorlash;

- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini ishlab chiqarish uchun tavsianomalar berish;

- tibbiy ashyolar ishlab chiqarilishini takomillashtirish yoki t xtatishga tavsiyalar berish maqsadida tibbiy ashyolar nomenklaturasini qayta k rib chiqish;

- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalarini tibbiyot amaliyotida q llashga ruxsat etish, eskirgan va amaliyotga joriy etilmagan tibbiy ashyolarni r yxatdan chiqarish haqida zbekiston Respublikasi SSV ning buyruqlari va me'yoriy hujjatlari loyihalarini tayyorlash;

- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini standartlash va sifat nazorati b yicha uslubiy q llanma, byulleten, axborot xati, y riqnoma va boshqaruv hujjatlarini k rib chiqish hamda tasdiqlashga tayyorlash;

- mahalliy va xorijiy tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari klinik va texnik sinovlarini belgilangan tartibda tkazish uchun tayanch klinikalar, markazlar r yxatini tayyorlash va tasdiqlash uchun taqdim etish;

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarining yangi me'yoriy hujjatlarini tasdiqlash, bekor qilish, texnik sharoitlarning amal qilish muddatlarini uzaytirish yoki chegaralash borasida z takliflarini kiritish;

- tibbiyot amaliyotida q llashga ruxsat etilgan tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari r yxatlarini muntazam k rib chiqish, yangilarini z vaqtida Davlat reestriga kiritishni taklif etish, eskirgan, muomalasi t xtatilgan ashyolarni r yxatdan chiqarish;

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari ekspertizasini tkazish uchun tegishli tashkilot va muassasa xodimlarini va muassasa rahbarlarining roziligi asosida ekspertiza tkazishga jalb etish;

Q mita quyidagi huquqlarga ega:

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalari sifati haqidagi tegishli maMumotlar, me'yoriy hujjatlar va ular na'munalarini korxonalar, tashkilotlar, ilmiy-tadqiqot institutlari laboratoriyalaridan olish;

- davlat reestriga kiritilmagan va zbekiston Respublikasi tibbiyot amaliyotida q llashga ruxsat etilmagan tibbiy texnika va tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini ishlab chiqarish, sotish va olib kirish, ulardan foydalanishni ta'qiqlash haqida yuqori tashkilotlarga xabar berish;

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalarini ishlab chiqarishda y l q yilgan kamchiliklar va ularni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etish borasida takliflar kiritish.

Q mita ishlarini bajarish uchun shartnoma asosida tegishli soha mutaxassislaridan tashkil topgan ekspertlar guruhlarini tuzib z ish faoliyatini yuritadi.

Ilmiy uslubiy va axborot b limi respublikada farmatsevtika sohasi b yicha ilmiy - amaliy yangiliklarni mazkur soha mutaxassislariga va aholiga yetkazish bilan shu ullanadi. Ushbu vazifalar " zbekiston farmatsevtika xabarnomasi" va har yili bir marta chiqai"iladigan " zbekiston Respublikasi Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining Davlat reestri"ni tayyorlash va chop etish y li bilan amalga oshiriladi.

Sertifikatlashtirish sektori tibbiy buyumlar va dori vositalariga muvofiq sertifikatini beradi.

Farmatsevtik nazorat b limining asosiy vazifasi - dori vositalari va tibbiy buyumlar b yicha sifat standartlari talablari bajarilishini, shu jumladan, sertifikatlangan mahsulotlarni ishlab chiqarish, tayyorlash, sifatini nazorat qilish, saqlash, tashish, sotish va q llash jarayonini nazorat qilishdir. X jalik yurituvchi subyektlar tomonidan farmatsevtika va tibbiy mahsulotlarga q yiladigan davlat va tarmoq standartlarining (farmakopeya maqolalari, texnik shartlar, ishlab chiqarish reglamentlari, texnologik y riqnomalar va boshqa texnikaviy va me'oriy hujjatlar) talablariga rioya etilishini nazorat qiladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlar ishlab chiqarish korxonalarida ishlab chiqarishni, ishlab chiqarilayotgan hamda sotilayotgan dori vositalari va tibbiy buyumlarning sifatini amaldagi standartlarga rioya etilishini nazorat qiladi. Dorixona muassasalarida dori vositalarini tayyorlash, saqlash va sotish jarayonlarida amaldagi standartlarga rioya etilishini nazorat qiladi. Farmatsevtika faoliyatini amalga oshiruvchi vakolatlangan nazorat-tahlil laboratoriyalarida amaldagi standartlarga rioya etilishini nazorat qiladi.

X jalik yurituvchi subyektlarda Bosh boshqarmaning sifatini yaxshilash va standart talablariga javob bermaydigan dori vositalari va tibbiy buyumlar ishlab chiqarilishi va sotilishi oldini olish b yicha yozma k rsatmalari bajariiishini nazorat qiladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlarning sifatiga taalluqli b lgan arizalar va shikoyatlar b yicha Bosh boshqarma orqali qonunda belgilangan tartibda choralarni k radi.

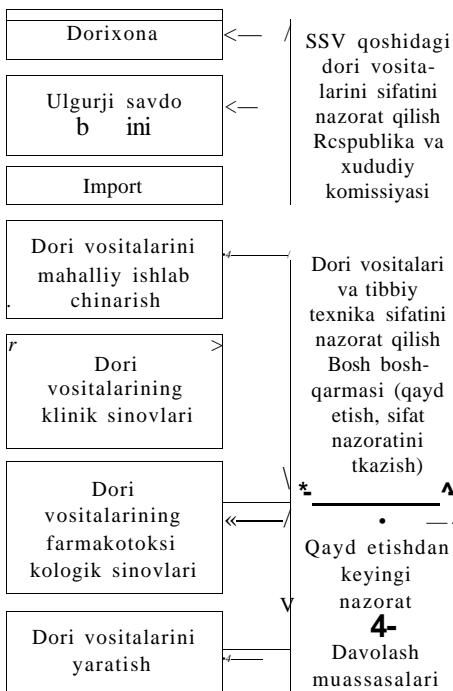
Farmnazorat b limi xodimlari zbekiston Respublikasi SSV ning Farmatsevtika faoliyati b yicha litsenziya komissiyasi ishida ishtirok etadi, ya'ni Farmnazorat b limining vakolatlari doirasida Farmatsevtika faoliyatini amalga oshiruvchi h jalik yurituvchi subyektlarning shart-sharoitlariga ekspert xulosalarini beradi. Farmatsevtik faoliyatni litsenziyalash t risidagi Nizomni va litsenziya shartnomalari talablarining bajarilishini nazorat qiladi.

zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozorini sifatli dori vositalari bilan ta'minovchi farmatsevtik sektorni boshqarish tuzilmasi

Sifat standartlar nazorati tizimi z ichiga quyidagilarni oladi:

Farmatsevtika ishlab chiqarish
Dori vositalarini qayd etish
Qayd etishdan keyingi nazorat
Dori vositalar sifatini nazorat qilish
Dori vositalarini xorijdan keltirishdagi nazorat
Dori vositalari muomalasining inspeksion nazorati;
Noj ya ta'sirlari monitoringi
Litsenziyalashtirish va sertifikatlashtirish

Farmatsevtika ishlab chiqarish
Litsenziyalashtirish
Qayd etilgan xorijiy dori vositalarining bazasi
Sertifikatlashtirish

Malaka oshirish b imida Jahon So liqni saqlash tashkilotining "Yaxshi ishlab chiqarish amaliyoti" (GMP) qoidalari va talablari asosida mahalliy ishlab chiqarish korxonalari mutaxassislarini qayta tayyorlash tashkil etilgan.

Metrologiya b limi sertifikatlash b limiga sinov tkazish uchun topshirilgan tibbiy buyumlar va texnikaning me'yoriy hujjatlarga mosligini sinovlar asosida tekshiradi.

Qayd etish byurosi chet el va mahalliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan tavsiya etilayotgan dori vositalari va tibbiy texnikani Respublikada sotishga ruxsat etish uchun qayd etish hujjatlarini rasmiylashtiradi.

zR ning amaldagi qonunchiligiga muvofiq dori vositalari (substansiyalar) rnatilgan tartibda r yxatdan tkazilgandan s ng tibbiyot amaliyotida q ilanishi mumkin. R yxatga olishdan avval SSV tomonidan tasdiqlangan qoidalar ("MDX va xorijiy davlatlar dori

vositalari va substansiyalarining ekspertizasi, klinik sinovlari, r yxatga olish, qayta r yxatdan tkazish tartibi" y riqnomasi 1998 y.)ga muvofiq tkaziladigan ekspertiza va klinik sinovlar asosida qayd etiladi. Ekspertiza hujjatlarini k rib chiqish natijalari b yicha q mita prezidiumida hamda DV va TTSN Bosh boshqarmasi ekspert kengashida natijalar tasdiqlangandan s ng qayd etish byurosida r yxatga olish guvohnomasi rasmiylashtiriladi.

R yxatga olish guvohnomasi chet eldan mahsulot olib kirish, ishlab chiqarish va aholiga sotish huquqini beruvchi hujjatdir. R yxatga olish guvohnomasining berilishi shartnoma t Iov asosida amalga oshiriladi. Guvohnomaning amal qilish muddati - 5 yil. Dori vositasi qayta r yxatdan tkazilganda r yxatga olish guvohnomasining amal qilish muddati yana 5 yilga uzaytirilishi mumkin.

7.2. Dori vositalarining sifat standartlari

Dori vositasi ishlab chiqarilishidan to iste'mo!gacha b lgan davrda uning sifatini ta'minlash ishlarining qat'iy q llanishi asosida dori vositalarining sifat tahlil tizimi tashkil etiladi. "Dori vositasining sifati" tushunchasi uni r yxatga olish (qayd etish) bosqichida taqdim etilgan tavsif va k rsatkichlarga mosligi, shuningdek, qayd etish hujjatlarida bayon etilgan barcha xossalarga mosligi bilan belgilanadi.

"Sifatni ta'minlash" tushunchasi sifatsiz dorilarning ishlab chiqarilishi, sotilishi va iste'mo!lga y l q ymaslik, oldini olish b yicha talablar majmuasini aks ettiradi. "Sifat nazorati" tushunchasi barcha bosqichlarda, ya'ni yaratish, ishlab chiqarish, muomala va iste'mo! bosqichlarida mahsulotning talablarga mos emasligini aniqlash va sifatini baholashga qaratilgan.

Dori vositalari sifatining davlat standartlarini ishlab chiqish, rasmiylashtirish, ekspertiza va r yxatdan tkazishning yagona tartibini belgilash maqsadida "Dori vositalarining sifat standarti. Asosiy qoidalar" soha standarti 2002-yilda tasdiqlangan. Ushbu soha standarti mamlakatda ishlab chiqarilgan tayyor dori vositalariga taalluqlidir.

Dori vositalarining sifat standarti - dori vositalarining nazorat usullari va me'yoriy k rsatkichlari r yxatini z ichiga olgan me'yoriy hujjatdir.

Dori vositalariga talablarni belgilovchi dori vositalarining sifat standartlari quyidagi toifalarga b linadi:

Dori vositalari sifatining Davlat standartlari.

Konkret korxonada dori vositasining korxonada farmakopeya maqolasi.

Dori vositalari sifatining Davlat standartlariga quyidagilar kiradi:

- Umumiy farmakopeya maqolasi.
- Vaqtincha farmakopeya maqolasi.
- Farmakopeya maqolasi.

Dori vositalarining sifat standartlari sifatli, samarali va xavfsiz dori vositalarini yaratish va ishlab chiqarilishini ta'minlashi lozim. Dori vositalari sifat standartlari tibbiyot, farmatsevtika fanlarining yangi yutuqlarini hisobga olgan holda belgilangan muddatlarda qayta krib chiqiladi.

Umumiy farmakopeya maqolasi (UFM) konkret dori shakli uchun me'yoriy krsatkichlar riyxatini yoki sinovning umumiy usullarini keltirib, dori vositalarining fizik, fizik-kimyoviy, kimyoviy, biokimyoviy, biologik, mikrobiologik tahlil usullari ta'rifini, tahlilda qillanadigan reaktivlar, titrlangan eritmalar, indikatorlarga bllgan talablarni z ichiga oladi.

Farmakopeya maqolasi (FM) dori vositasiga (xalqaro patentlanmagan nomli) ishlab chiqiladi va amaldagi farmakopeyaning talablariga mos sifat nazoratining majburiy krsatkichlari riyxatini va usullarini (dori shaklini hisobga olgan holda) z ichiga oladi.

Umumiy farmakopeya maqolalari va farmakopeya maqolalari odatda 5 yildan sng qayta krib chiqiladi va qayta ishlanadi, vaqtincha farmakopeya maqolasi esa 3 yildan oshmagan muddatda qayta ishlanadi.

Original (patentlangan) dori vositasiga patent himoyasining ta'sir muddati davomida farmakopeya maqolasini ishlab chiqish va uni Davlat farmakopeyasiga kiritish faqat patent muddati tugagandan sng yoki dori vositasini yaratuvchi tashkilot bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Umumiy farmakopeya maqolalari va farmakopeya maqolalari zzbekiston Respublikasi Davlat farmakopeyasini tashkil etadi. Davlat Farmakopeyasi zzbekiston Respublikasi SSV farmakopeya qmitasi tomonidan nashr qilinadi.

Vaqtincha farmakopeya maqolasi (VFM) tibbiyot amaliyotida qillanishga tavsiya etilgan va tliq hajmda ishlab chiqarishga taqdim etilgan yangi dori vositalarining birinchi sanoat seriyalari uchun ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Korxonaning farmakopeya maqolasi (KFM) ma'lum bir ishlab chiqarish korxonasining dori vositasi sifatini nazorat qilish usullari va krsatkichlari riyxatini z ichiga oladi va Davlat farmakopeyasi, umumiy farmakopeya maqolalari va mazkur standart talablariga muvofiq ishlab chiqiladi. KFMdagi sifat krsatkichlari Davlat farmakopeyasida

qayd etilgan talablardan past bo'lmashligi lozim. Korxonada farmakopeya maqolasining muddati dori vositasining texnologik ishlab chiqarish jarayonini hisobga olgan holda 5 yildan ortiq bo'lmagan muddatga belgilanadi.

Dori vositasini yaratuvchi tashkilot yoki ishlab chiqaruvchi korxonada tomonidan ishlab chiqilgan korxonaning farmakopeya maqolasi ularning ishlab chiqarish sohasiga tegishli bo'lib, faqat ularning mualliflik huquqi obyekti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi SSVning Farmakopeya qo'llanmasi hamda dori vositasini yaratuvchi tashkilot yoki ishlab chiqaruvchi korxonalar Davlat farmakopeyasi, umumiy farmakopeya maqolasi, farmakopeya maqolasi va vaqtincha farmakopeya maqolasining asl nusxalarini taqdim etuvchi tashkilotlar hisoblanadi.

Dori vositalarining sifat standartlari reestrini yuritish va ularga zgartirishlar kiritish va, shuningdek, manfaatdor tashkilotlarni Davlat farmakopeyasi, umumiy farmakopeya maqolasi va farmakopeya maqolasi bilan ta'minlash tomonidan Respublikasi SSVning Farmakopeya qo'llanmasi tomonidan amalga oshiradi.

7.3. Farmatsevtika sohasidagi xalqaro sifat standartlari

Rivojlangan mamlakatlarning farmatsevtika sanoati dori vositalarining sifatini, ularni yaratish, ishlab chiqarish va nazoratini ta'minlashda yuqori talablarni belgilovchi standartlar asosida faoliyat yuritadi. Savdo uchun litsenziyalarni berish tizimi barcha dori vositalarining vakolatli organi tomonidan belgilangan xavfsizlik, sifat va samaradorlikning hozirgi zamon talablariga mos kelishini kafolatlaydi. Ishlab chiqarishni litsenziyalashtirish tizimi ma'lum bozorda sotishga ruxsat berilgan mahsulot faqat mazkur litsenziyaga ega ishlab chiqaruvchi korxonada tomonidan chiqarilganiga kafolat beradi. Farmatsevtik mahsulot ishlab chiqaruvchi barcha korxonalar ishlab chiqarish litsenziyasiga ega bo'lishi majburiydir. Ta'kidlash lozimki, 1991-yildan Yevropa Hamjamiyati Hay'ati dori vositalarini sifatli ishlab chiqarish amaliyotining tamoyillari va qoidalarini belgilovchi direktiva qabul qildi. Dori vositalarini ishlab chiqaruvchi korxonalar ishlab chiqarish litsenziyalarini olishda aynan shu tamoyillar va qoidalariga asosan nazorat qilinadi.

Sifatli ishlab chiqarish amaliyoti (Good Manufacturing Practice - GMP) mahsulotni belgilangan me'yorga mos ravishda sifat standartlari

b yicha ishlab chiqarishni va nazoratini kafolatlaydigan dori vositasi sifat ta'minotining bir qismidir.

Farmatsevtik mahsulotning GMP talablariga mos ravishda ishlab chiqarilishining va korxonaning GMP qoidalariga mos ravishda ishlab chiqarishni tashkil etganligining nazorati dori vositalari sifatini kafolatlash (milliy, hududiy va xalqaro) tizimlari va ularni sertifikatlashtirish tizimining ajralmas qismidir.

GMP ning turli hujjatlariga kiritilgan umumiy strategiyasi va taktikasiga qaramasdan, ular ziga xos hususiyatlarga ega va ularning har biri ma'lum bir bozor uchun majburiydir. Shunday misol sifatida Yevropa Hamjamiyatining, Jahon so liqni saqlash tashkiloti (JSST), Farmatsevtik inspeksiya konvensiyasi, AQShning Dori vositalari va oziq-ovqat mahsulotlarini nazorat qilish agentligi (FDA)ning GMP qoidalarini keltirish mumkin. Shu sababli, farmatsevtik korxonaga qaysi bozorda o'z mahsulotining sotuvlarini rejalashtirsa, shu bozor hududida bajarilishi majburiy b lgan sifat talablari qoidalariga amal qilishi kerak. Ya'ni, farmatsevtika bozori sharoitida GMP qoidalarini amal qilinishi - muvaffaqiyatli sotuvlarni tashkil qilish vositasidir. Xalqaro GMP talablariga mos holda ishlab chiqarishni tashkil etishga tish, dori vositalarini sertifikatlashtirish va sifatini kafolatlash milliy tizimlarining tashkil etilishi va rivojlanishi bilan chambarchas bo langan b lishi lozim.

"Dori vositalarini sifatli ishlab chiqarish amaliyoti b yicha q llanma" aniq qismlarga b lingan b lib, uning boshida GMP tamoillari keltirilgan.

"Sifatni boshqarish" (1-qism) qismida dori vositalarining ishlab chiqarilishida q llanadigan sifat ta'minotining fundamental konseptsiyasi bayon etilgan. Ta'kidlash lozimki, turli xil bozor, region, davlat va multi milliy kompaniyalar uchun xos (spetsifik) boigan GMP b yicha q llanmalar borligidan qat'iy nazar, barcha ishlab chiqaruvchilar amal qilishi lozim b lgan JSST ning GMP b yicha q llanmalarida bayon etilgan minimal talablar bor.

2-qism - "Tayyorlanish va sifat nazoratining tegishli amaliyoti" sifat ta'minotining umumiy tamoyillarini amalga oshirish uchun ishlab chiqarish b limi va sifat nazorati b limi xodimlari tomonidan alohida olib borilayotgan faoliyat b yicha rahbarlikni nazarda tutadi.

3-qism steril vositalar va faol farmatsevtik moddalarni ishlab chiqarish b yicha q shimcha q llanmani z ichiga oladi.

Sifatli laboratoriya amaliyoti (Good Laboratory Practice - GLP) yangi dori vositalarining inson, hayvon organizmiga va atrof-muhitga ta'sirini baholash uchun ularni klinikagacha raganish bosqichida tkaziladigan ilmiy tadqiqotlarning sifati va standartligini ta'minlashni z oldiga maqsad qilib q yadi.

Sifatli klinik amaliyoti (Good Clinical Practice - GCP) sinov subyektining huquqlarini himoya qilish va dori vositalari sinovi jarayonida xato va qalbakilikning oldini olish uchun ishlab chiqilgan klinik sinovlarni tkazish qoidalarini z ichiga oladi. GCP qoidalarida klinik sinovlarni rejalashtirish, tkazish, monitoring, audit, hisobot, hujjatlashtirish tartibi keltirilib, bu qoidalarning tatbiqi sinovlarning ilmiy va bietik qoidalari asoslanganligini kafolatlaydi.

7.4. Dori vositalari sifatini nazorat qilish laboratoriyasi ishini tashkil qilish

Dori vositalari sifatini nazorat qilish b yicha laboratoriya yoki markazlar zbekiston Respublikasi dori vositalari va tibbiy texnika sifatini ta'minlovchi nazorat-ruxsatnoma tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi.

Dori vositalari sifatini nazorat qilish b yicha vakolatli laboratoriyalarning asosiy qismi so liqni saqlash muassasasi hisoblanib, ishlab chiqarish faoliyati b yicha zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasiga, moliyaviy ishlar b yicha hududiy davlat organlariga b ysunadi.

Laboratoriya z faoliyatida zbekiston Respublikasi qonunlari, qarorlari, SSV buyruqlari, y riqnomalari va boshqa me'yoriy hujjatlarga amal qiladi. Laboratoriyaning tashkiiy tuzilishi va xodimlar shtati asosiy vazifalariga, bajariladigan ish hajmiga va amaldagi mehnat qonunchiligiga muvofiq aniqlanadi.

Laboratoriya, unga yuklatilgan vazifalarni bajarilishini va xodimlar mehnat faoliyatining xavfsizligini ta'minlovchi, shuningdek, loyihalashtirishning qurilish me'yorlari talablariga javob beruvchi binoda joylashgan b lishi kerak. Laboratoriya yuridik shaxs hisoblanadi; uning moliyaviy mablagiarini saqlash va barcha turdagi hisob-kitob, kredit va kassa operatsiyalarini amalga oshirish maqsadida bankda mustaqil balansi, hisob va boshqa schyot raqamlari boiadi; alohida mulkka, nomi va rekvizitlari keltirilgan shtamp va muhrga egadir.

Laboratoriya ish faoliyatini yuritish uchun DV va TTSN Bosh boshqarmasi va " zstandart" agentligi akkreditatsiyasidan tgan va litsenziya olgan b lishi kerak.

Asosiy vazifasi. Laboratoriya dori vositalari va tibbiy texnika sifati b yicha davlat nazoratini r yxatga olingandan keyingi va davomli nazoratni tkazadi.

Asosiy faoliyatiga muvofiq ravishda laboratoriya quyidagi vazifalarni bajaradi:

- tasdiqlangan me'yoriy hujjatlarga muvofiq dori vositalarini sertifikatlash va tanlab nazorat qilishni amalga oshiradi;

- dorixonalar va tashkilotlarida tarkibida yurak glikozidlari saqlovchi dori vositalari va dorivor simlik xom ashyolarining biologik sifati nazoratini amalga oshiradi;

- agar laboratoriyaning mikrobiologik xizmati mavjud b lsa, dorixonalarda tayyorlangan steril dori vositalari, tozalangan suv hamda idish va qadoqlash vositalaridan olingan yuvindilarni mikrobiologik tekshiruvini tkazadi;

- sifatsiz dori vositalari aniqlangan hoilarda tezlikda bu dori vositalarining sotilishini t xtatib turish kerakligi haqidagi xulosani Bosh boshqarmaga taqdim etadi;

- shartnoma asosida belgilangan tartibda farmatsevtik faoliyat yuritish uchun litsenziyaga ega yuridik shaxslardan kelgan dori vositalari sifatini tekshiradi va sertifikatlar beradi.

Zarur hollarda dorixonalar va korxonalariga farmatsevtik faoliyat uchun litsenziya berish yoki litsenziya berishni asoslangan holda rad etish haqida xulosa chiqarish uchun litsenzion hay'at ishida ishtirok etadi.

Nazorat-tahlil laboratoriyasi dori vositalarining sifati nazoratini amalga oshiruvchi tashkilot hisoblanadi. Bu laboratoriyalar zbekiston Respublikasi "Dori-darmon" Davlat aksionerlik kompaniyasi qoshida, shuningdek, viloyat "Dori-darmon" aksionerlik birlashmalari qoshida faoliyat yuritmoqda.

Ushbu nazorat-tahlil laboratoriyalari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- aksioner dorixonalar va korxonalarida tayyorlangan dori vositalari sifatini nazorat qiladi;

- aksioner dorixonalar faoliyatini dori vositalari sifatini nazorat qilish b yicha tashkiliy-uslubiy boshqaradi;

- aksioner dorixonalarni reaktivlar, titrlangan eritmalar bilan ta'minlash, ularning saqlanishi va ishlatilishini nazorat qiladi;

- yilning har choragida dorixonalarda tozalangan suv, tez eskiruvchi va notur un vositalar sifatini nazorat qiladi.

Yuqoridagi vazifalarni bajarish uchun laboratoriya talabga javob beruvchi ish joylariga ega va zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlangan b lishi kerak. Nazorat-tahlil laboratoriyalarining asosiy xonalariga quyidagilar kiradi:

- analitik zai - kimyoviy tahlillarni tkazish uchun m ljaiangan asosiy ishlab chiqarish xonasi. Analitik zal analitik stoilar, m rili javonlar, titrlangan eritmalar uchun aylanma taglik, idish va reaktivlar saqlash uchun javonlar, shtativlar, lchov idishlari va h.k. bilan ta'minlangan b ladi;

- oichov xonasi - analitik tarozilar biian jihoziangan b ladi;

- fizik-kimyoviy tahlil asboblari xonasi (optika xonasi) - refraktometr, fotokolorimetr, potentsiometr, spektrofotometr va boshqa asboblilar bilan jihozlanganb ladi;

- biologik tahlil tkazish xonasi yoki mustaqil boks (katta laboratoriyalarda mavjud);

- idishlar, byuretkalar, pipetkalarini yuvish xonasi;

- laboratoriya mudiri xonasi. Bu xonada dori vositalari y riqnomalari kartotekasi, s rovnomalar va maxsus adabiyotlar uchun javonlar, tahlillar b yicha q llanmalar kartotekasi joylashgan b ladi;

- usiubiy xona (katta laboratoriyalarda);

- xodimlar xonasi;

- tez alanganuvchi moddaiarni saqlash va tez portlovchi suyuqliklar amlamasi uchun omborxona.

7.5. Ishlab chiqarishda farmatsevtik mahsulotlar sifat nazoratini tashkil qilish

Ishlab chiqarishdagi sifat nazoratini shartii ravishda ishlab chiqarish binosi, asbob-uskunalar yaroqliligini va xodimlar malakasini tekshirish bilan bo liq boshlan ich sifat nazoratiga hamda bevosita texnik jarayon sifat nazoratiga ajratish mumkin.

Texnik nazorat tizimi ishlab chiqarish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi (nazorat obektlari, nazorat jarayonlari va uarning tartibi, ish joyining texnik jihozlanishi, nazorat usullari, nazorat jarayonlarini mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish vositalari) va bu jarayon korxonaning texnik nazorat b limi (TNB) tomonidan amalga oshiriladi. Korxonada texnik nazorat b limining asosiy vazifasi korxonada tomonidan sifat standartlari

talablariga javob bermaydigan mahsulot ishlab chiqarilishining oldini olishdan iborat. Shuningdek, bu bo'lim ishlab chiqarishda tartib-intizomni mustahkamlash va ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida mahsulot sifatiga nisbatan mas'uliyatni oshirish kabi vazifalarni ham bajaradi. TNB ning tuzilishi va shtatlar soni ishlab chiqarish xususiyati, hajmi va nazorat jarayonlarining murakkabligidan kelib chiqib belgilanadi va tashkilot rahbari tomonidan tasdiqlanadi. Korxonada birlimlari va sexlarining mahsulot texnik nazorati bilan shug'ullanadigan barcha xodimlari TNB tarkibiga kiradi.

Farmatsevtik korxonada sifatli mahsulot ishlab chiqarilsa, javobgarlik korxonada rahbariyati va shunday mahsulot chiqarishiga aybdor bo'lgan sex rahbarlari (shu jumladan, TNB xodimlari)ga yuklatiladi.

Korxonada faqat TNB qabul qilgan mahsulotning sotishi mumkin. Mahsulotga aynan shu mahsulot uchun belgilangan talablarga javob berishini tasdiqlovchi analitik pasport yoki boshqa hujjat rasmiylashtirilgan bo'lishi shart.

Mahsulot sifatini nazorat qiluvchi ishlab chiqarish laboratoriyasi.

Odatda, bu laboratoriya ma'lum bir farmatsevtik ishlab chiqarish korxonalariga keltirilayotgan substansiya va boshqa xom ashyolar sifatini nazorat qilish, shu korxonada dori vositasi ishlab chiqarishning oraliq va oxirgi bosqichlarida sifat nazoratini amalga oshirish kabi vazifalar yuklatilgan holda tashkil etiladi. Ishlab chiqarish laboratoriyasi laboratoriya sinovlari bilan birgalikda, mahsulot sifatiga aloqador barcha masalalar bilan bog'liq faoliyatni amalga oshiradi. Ularga namuna olish, spetsifikatsiyalar va sinovlar otkazish bilan bog'liq tadbirlar, sotuvlar uchun ruxsatnomalarni rasmiylashtirish, hujjatlashtirish va berishni tashkil qilish kabi tadbirlar kiradi. Bu hujjatlar zarur tekshiruvlar haqiqatan otkazilganligini, sifati qoniqarli, deb topilmagunga qadar boshlan ich xom ashyo hamda materiallar ishiatish uchun ruxsat berilmaganligini, tayyor mahsulot esa sotish va etkazib berish uchun ruxsat berilmaganligini kafolatlaydi.

Har bir farmatsevtik korxonada tuzilmasida sifatni nazorat qiluvchi ishlab chiqarish laboratoriyasiga ega bo'lishi kerak. Sifat nazorati texnologik jarayonlar (ishlab chiqarish) dan mustaqil ravishda faoliyat yuritishi zarur. Ishlab chiqarish laboratoriyasi korxonaning boshqa birlimlaridan mustaqil bo'lishi, malakali va yetarli bilimga ega boigan shaxs rahbarligi ostida va sinov markazi sifatida vakolatlangan holda ish yuritishi kerak.

Laboratoriyaning jihozlanishi, shuningdek, tuzilishi va shtatlar sonini belgilash uchun ishlab chiqarish xususiyati, hajmi va nazorat jarayonlarining murakkabligi hisobga olingan holda amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish zaruriyati va bajariladigan ish turidan kelib chiqqan holda ishlab chiqarish laboratoriyasi barcha zarur xonalarga ega bo'lishi kerak. Korxonada, ishlab chiqariladigan barcha mahsulotlarning sifatli nazoratini amalga oshirish uchun laboratoriyada belgilangan tartibga ko'ra zarur xonalar (kimyoviy nazorat bo'limi, mikrobiologik yoki farmakologik bo'limlar) bo'lishi talab qilinadi.

7.6. Farmatsevtik mahsulotlarni sertifikatlashtirish va sifatini boshqarish tizimi

Mahsulotni sertifikatlashtirish bo'yicha umumiy ma'lumotlar

Sertifikatsiya lotincha so'z bo'lib, "turi bajarilgan" degan ma'noni anglatadi. Mahsulot "turi bajarilganini" bilish uchun sertifikatsiya jarayoni amalga oshiriladi.

Sertifikatlashtirish - mahsulot, jarayon yoki xizmatning belgilangan talablarga muvofiqligini yozma ravishda tasdiqlash jarayonidir. Bunday tasdiqlanishning, shu jumladan, farmatsevtik mahsulot uchun ham ommaviy e'tirof etilgan turi - muvofiqlik sertifikatidir. "Muvofiqlik" atamasi belgilangan talablarda rioya etilishini anglatadi.

Muvofiqlikni tasdiqlash jarayoni uchinchi tomonning (sertifikatlashtirish idorasi) ishtirok etishini taqozo etadi. Sertifikatlashtirish idorasi (uchinchi tomon) - sotuvchi, ishlab chiqaruvchi (birinchi tomon) va iste'molchi (ikkinchi tomon) lardan mustaqil bo'lishi lozim.

Farmatsevtik mahsulot iste'mol tovarlarining ziga xos guruhini tashkil etadi, buning sababi shundaki, bu mahsulot sifatini faqat maxsus laboratoriya sinovlari, shu jumladan, kimyoviy, mikrobiologik va biologik tahlillar yordamida tasdiqlash mumkin. Yuqorida sanab tilgan sinovlar natijasida farmatsevtik mahsulotning belgilangan talablarga muvofiqligini - sifatini tasdiqlash uchun xizmat qiladi. Farmatsevtik mahsulotning sifatiga bo'lgan talablar sifat standartlarida (farmakopeya, farmakopeya maqolasi, vaqtincha farmakopeya maqoiyasi, korxonada farmakopeya maqolasi, farmatsevtik mahsulot spetsifikatsiyasi va h.k.) kabi me'yoriy - tahlil hujjatlarida aks ettirilgan.

Farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirishning asosiy maqsadi - dori vositalari va tibbiy buyumlarning me'yoriy hujjatlar majburiy talablariga muvofiqligini isbotlashdir. Sertifikatlashtirish tizimini yaratish orqali bu jarayonni amalga oshirish qoidalarini belgilash va boshqarish amalga oshiriladi.

Farmatsevtika mahsulotlarini sertifikatlashtirishning huquqiy asosi O'zbekiston Respublikasi Qonunlari to'g'risida", "Oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligi to'g'risida", "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish", "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida" qonunlari, Vazirlar Mahkamasining 12.08.94 yil №409, 01.11.2002 yil № 342, 05.12.2002 yil № 427, 06.07.2004 yil № 318, 05.08.2004 yil №373 qarorlari hisoblanadi.

Muvofiqlikni tasdiqlash tartibida tashkil etilgan, qoidalari, yozma hujjatlar va boshqaruv organini muvofiqlashtirish sertifikatlashtirish tizimi orqali amalga oshiriladi.

Umumiy holatda sertifikatlashtirish tizimi quyidagilardan tashkil topgan:

- tizim faoliyati boshqaruvini va nazoratini olib boruvchi markaziy organ;

- sistema a'zolari (sertifikatlash idoralari, sinov laboratoriyalari va nazorat organlari);

sertifikatlashtirish va inspeksion nazoratning tartib qoidalari.

Har qanday sertifikatlashtirish tizimida muvofiqlikni tasdiqlash va muvofiqligi to'g'risida ma'lumot etkazish barcha ikki xil uslub qo'llaniladi: muvofiqlik sertifikati va muvofiqlik belgisi.

Muvofiqlik sertifikati - mahsulot yoki xizmatlarning muayyan me'yoriy hujjatga muvofiqligini tasdiqlash uchun sertifikatlashtirish tizimining qoidalari barcha berilgan hujjat.

Muvofiqlik belgisi - sertifikatlashtirish tizimi qoidalari barcha qo'llaniladigan, rasmiy tashkilat tomonidan berilgan belgi. Mazkur belgi tegishli identifikatsiyalashtirilgan mahsulot yoki xizmatlar, aniq standartga yoki boshqa me'yoriy hujjatga mos kelishga yetarlicha ishoniladigan, mahsulotga yoki xizmatlar hujjatiga qo'llaniladi. Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish ixtiyoriy va majburiy barcha hali mumkin. Ixtiyoriy sertifikatlashtirish, odatda, ishlab chiqaruvchi (birinchi tomon) tomonidan amalga oshiriladi va uning asosiy maqsadi mahsulotlar sifatli va raqobatbardosh ekanligini ko'rsatish, xalqaro bozorga olib kirish uchun zamin yaratishga qaratilgan. Bunga GMP sertifikatiga ega barcha berilgan farmatsevtika korxonalarini misol barcha hali mumkin.

Majburiy sertifikatlashtiriladigan mahsulotlarga inson so'g'ligi va faoliyati bilan bog'liq, sifatsiz bo'lsa, zarar yetkazishi mumkin barcha berilgan mahsulot va xizmatlar kiritiladi.

Majburiy sertifikatlashtirilishi lozim boʻlgan mahsulotlar (xizmatlar) quyidagi tartibda, qonunchilikka muvofiq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi (O'zR VM 2004-yil 6-iyun 318-sonli "Mahsulotlarni sertifikatlashtirish tartibini soddalashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarorining 1-iiyosasi).

Xorijiy davlatlarda farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirish amaliyoti

Farmatsevtik mahsulotning xavfsizligi va bezararligining nazorati barcha davlatlarda quyidagi tartibda amalga oshirilgan. Turli organlar va tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan xavfsizlik nazoratining juda ko'p usullari va jarayonlari ma'lum. Bularga turli standartlar (FDA, ISH, NASR, JCCT va h.k.) talablariga rioya etish bo'yicha davlat nazorati, sanitariya-gigiena nazorati, mutasaddi tashkilotlar nazorati va ishlab chiqarilgan mahsulotni qabul qilish nazorati (texnik-nazorat bo'limi va ishlab chiqarish sifatini nazorat qilish tizimlari) misol bo'ladi.

Sifatni nazorat qilish bo'yicha yaxshi rivojlangan qonunchilik mavjudligi va xususiy biznesning shakllangan analari sharoitida ishlab chiqarilgan farmatsevtik mahsulot sifati, bezararligi va sinovlari nazorati bo'yicha mas'uliyat ishlab chiqaruvchi korxonaga yuklatiladi.

Bu holatlarda ishlab chiqaruvchi ixtiyoriy sertifikatlashtirish ishlarini ko'pincha amalga oshiradi.

Davlat nazorat organlari, odatda, yalpi tekshiruvlarni o'tkazmaydi, faqat sifatsiz mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonaga nisbatan jabrlanuvchi taraf yoki uning vakili murojaat qilgan holatdagina belgilangan tartibda zaruriy jazo choralarini ko'radi.

Shu bilan birga, Yevropa Hamjamiyatiga a'zo mamlakatlarning davlat organlari farmatsevtik mahsulot sifatining davomli nazorati mexanizmiga ega, shuningdek, bu mamlakatlarda farmatsevtik taqsimot kanallarining nazorati quyidagi tartibda amalga oshirilgan.

Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyat qoidasiga asoslangan holda Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining davlat nazorat organlari chegaralarda "uchinchi mamlakatlar"dan import qilinayotgan dori vositalarining seriyali nazoratini amalga oshiradi.

Farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirish rivojlangan mamlakatlarda uzoq vaqtdan beri keng qo'llaniladi, faqat bu tizimning zaxmasiz xos nomlanishi va zaxmasiz xos xususiyatlariga ega bo'lishi mumkin. Buning yaqqol misoli

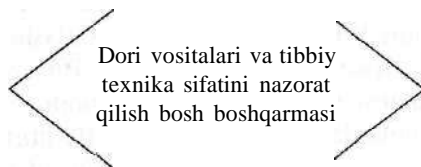
Ilftida GMP sertifikatiga egalik qilish va GMP talablariga asoslangan
llhlab chiqarishni olish mumkin.

Ba'zi davlatlar z hududida amal qiluvchi milliy standartlar yoki
boshqa amaldagi texnik me'yorlarga muvofiq b lmagan mahsulotlar kirib
kc-lishining oldini olish maqsadida qator xalqaro sertifikatlar (ISO, NET,
OMP va b.)ni talab qilish orqali z bozorlarini himoya qiladi.

Aynan bir turdagi mahsulot sifat standartlari va me'yoriy texnik
hlljjatlarni rasmiylashtirish tartibi hamda sertifikatlashtirish jarayonlarini
tkazish tartibi turli mamlakatlarda turlicha. Bu esa xalqaro savdo
li/imida texnik t siqlarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun mahsulotga
Ishlab chiqilgan standartlarning va sertifikatlashtirish qoidalarining
uy unligi xalqaro bozorda raqobatchilarning teng huquqli hamkorligini
t minlovchi va xalqaro miqyosda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

DORIVOSITALARI, TIBBIY TEXNIKA VA TIBBIV BUVUMLARNI SERTIFIKATLASHTIRISH TIZIMI

zbekiston Respublikasi
Soliqni saqlash
vazirligi

Dori vositalari ekspertizasi va
standartizatsiyasi **Davlat** Markazi (Tibbiy
mahsulotlarni sertifikatlashtirish markazi)

Tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish hududiy
organlari, nazorat - tahlil laboratoriyalari

Sertifikatlash-
tirish markazi
Andijon sh.
(Ferizoda, Andijon,
Namangan
viloyatlari)

Sertifikatlash-tirish
markazi Urganch sh.
(Xorazm viloyati va
Qoraqalpog'iston
Respublika)

Sertifikatlash-
tirish markazi
Samarqand sh.
(Navoiy, Buxoro
va Samarqand
viloyatlari)

Sertifikatlash-
tirish markazi
Qarshi sh.
(Qashqadaryo,
Surxandaryo
viloyatlari)

"Sof dori" tibbiy
mahsulotlarni
sertifikatlashtirish
markazi

"Dori vositalarini
standartlash ilmiy
markazi" MChJ

zbekiston Respublikasida farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirish tizimining qonuniy asoslari

Farmatsevtik mahsulotlarni sertifikatlashtirish zbekiston Respublikasining "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish tizimida"gi Qonuniga muvofiq zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2002-yil 5-dekabrda 427-sonli qarorida tasdiqlangan majburiy sertifikatlashtirishdan tashqari mahsulot va xizmatlarning ruxsati asosida amalga oshiriladi. Qonunda import va eksport qilinadigan mahsulotlarni sertifikatlashtirish shartlari belgilangan. Bunda majburiy sertifikatlashtirishdan tashqari mahsulot uning belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlaydigan muvofiqlik sertifikati va muvofiqlik belgisiga ega bo'lishi kerakligi qayd etilgan. Muvofiqlik sertifikati bo'lgan mahsulot Milliy sertifikatlashtirish tizimi qoidalariga binoan sertifikatlashtirish talabini qizgancha hal etilmaguncha bojxona organlarida ushlab turiladi.

Qonunda, shuningdek, yuridik va jismoniy shaxslar tashabbusi bilan istalgan mahsulotning me'yoriy hujjatlarga muvofiqligini qayd etish maqsadida ixtiyoriy sertifikatlashtirish tartibi ham kiritilgan. Undan tashqari, qonunda, majburiy sertifikatlashtirish qoidalarini buzgan ishlab chiqaruvchilarning javobgarligi hamda asoslanmagan holda sertifikat bergan yoki buyurtmachining tijorat sirlarini oshkor etgan sertifikatlashtirish organlariga nisbatan javobgarlik tartiblari keltirilgan. Majburiy sertifikatlashtirishdan tashqari lozim bo'lgan mahsulotning savdosi bilan uning sertifikatsiz shu turlanganlik uchun sotilgan mahsulot qiymatiga teng jarima undiriladi. Jarima tashlash sertifikatlashtirishni talabdan ozod etmaydi.

Sertifikatlashtirish qoida va talablarini buzgan sertifikatlashtirish subyektlariga belgilangan qonunchilik asosida chora va sanksiyalar qo'llaniladi. Ularga mansabdor shaxslarni ma'muriy javobgarlikka tortish, jarimalar, litsenziya va akkreditatsiya attestatlarining amal qilishini talatish yoki ulardan mahrum qilish, tovarlarni davlat hisobiga musodara qilish yoki nomuvofiqlik aniqlanganda uni yig'ib qaytarish, mol-mulk musodarasini, tartib-qoidani buzganligi uchun mas'ul shaxslarni ozodlikdan mahrum etish kabi choralar kiradi.

Aholini yuqori sifatli va bezarar dori vositalari bilan ta'minlashda yagona davlat siyosatini amalga oshirish va iste'molchilar manfaatini himoya qilish maqsadida zbekiston Respublikasida 2003-yil 1-yanvardan dori vositalarining majburiy sertifikatsiyasi joriy etildi. Bunda

sertifikatlashtirish idoralari tomonidan buyurtmachiga sertifikatlashtirish sxemasiga asosan farmatsevtik mahsulotning yagona namunadagi muvofiqlik sertifikati beriladi. zbekiston Respublikasi hududida faqat muvofiqligi tasdiqlangan dori vositalarining savdosiga ruxsat etiladi.

Respublika farmatsevtika tizimida majburiy sertifikatlashtirish joriy etilishi dori vositalarini ishlab chiqaruvchi va distribyutsiyasi bilan shu ullanuvchi korxonalariga sifatli mahsulot ishlab chiqarish va sotish b yicha mas'uliyat va majburiyat yuklaydi.

Dori vositalarini sifat standartlari talablariga muvofiqligini tekshirish b yicha sertifikatsiya sinovlari akkreditatsiyadan tgan dori vositalari sifatini nazorat qilish laboratoriyalarida tkaziladi. Hozir Respublikada akkreditatsiyadan tgan sinov laboratoriyalari va sertifikatsiya idoralari asosida faoliyat yuritayotgan sertifikatlashtirish tizimi shakllangan. Ularga quyidagi sertifikatlashtirish organlari kiradi:

O'zR SSV dori vositalari ekspertiza va standartizatsiya Davlat markazi qoshidagi tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirishning Markaziy idorasi;

DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Andijon filiali;

DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Urgench filiali;

DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Samarqand filiali;

DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Qarshi filiali;

Toshkent farmatsevtika instituti qoshidagi dori vositalari standartizatsiyasi ilmiy markazi (DVSIM);

MCHJ "S o f D o r i" tibbiy mahsulot sertifikatsiya organi.

Yuqorida k rsatilgan sertifikatlashtirish idoralari qoshida akkreditatsiyadan tgan sinov laboratoriyalari faoliyat yuritadi.

Markaziy idora sertifikatlashtirish tizimini bir markazdan turib muvofiqlashtiradi va faoliyatining nazoratini amalga oshiradi.

Dori vositalarining sertifikatlashtirilishini tkazish tartibi

Farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirishni tkazish uchun yagona qoidalar belgilangan. Bu qoidalar mahalliy ishlab chiqarilgan va xorijdan keltiriladigan barcha farmatsevtik mahsulotga taalluqlidir.

Farmatsevtik mahsulotning sertifikatsiyasi " zstandart" agentligi tomonidan akkreditatsiyadan tgan tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Farmatsevtik mahsulotni ishlab chiqarish va sifat tizimining sertifikatsiyasi esa sifat va ishlab chiqarish tizimini sertifikatlashtirish uchun akkreditatsiyadan tgan idoralar tomonidan tkaziladi. Sertifikatlashtirish sinovlari mazkur mahsulotni sertifikatlashtirishda me'yoriy hujjatlarda keltirilgan sinovlarni tkazish huquqiga ega b lib, texnik kompetentligi va mustaqilligi

•Kazlari

f
/ t3rtibda

b yicha akkreditats
lomonidan amalga

o tgan sinov laboratoriyal/ P tibbiy
jhtirish

Sertifikatlashtiri:
" zstandart" agra
mahsulotlarni
idorasiga buyurtmabera
ilova qilinishi lozim:

uchun buyurtmachi b v w ^shalari
akkreditatsiyadan J j
tizimiga kirgan fJ
ga quyidagi hujjai' Jtiriigan
J xorij

- muvofiq faoliyatturi
- ishlab chiqaruvch
bayonnomalar (maha
firmalarning sifat
xulosalarni z ichigi

igan litsenziya; ,/% isidagi
tkazilgan tahlil nai
. chiqaruvchilar uchu¹...
me'yoriy hujjatlarga rW etilgan
sertifikatlari; A jikatsiya

-y l-transport hujjai (shet-faktura
Sertifikatlashtirish
buyurtma asosida bi
sxemasini tanlaydi va
namuna oladi. Doriv
uchun me'yoriy

buyurtmachi tomonidan, .<y Jnovlai¹
r yxatdan tkazad¹; J¹ tahlilim
ni tkazish uchun \$J.\$r; tahlilin'
> namunalari sertifikatlo»Aj uchut¹
an k rsatkichlar U[^]

tkazish uchun zarur
tkazish zarurati b lanch t lq
q shimcha namunaolinadi,

tanlab olinadi. 'Jv ^lanish'-
,ayonlar»
/j Cnalg*

Namunalarni t.
shuningdek, ulami
sertifikatlashtirish i(
oshiriladi. Bunda
Namunaning olinishi va
javobgarlik serti

yorliqlanishi *J»«i tuziladJ*
anga etkazib ,i uchui¹
buyurtmachi

Bojxona ta'minoti
namunalarni olish
nazoratchisi va m
dalolatnoma uch

atnomasi ikki |l V ^ositalai¹
g t ri amalga LJJ bojxon[^]
zimmasiga yuklatila^jj.^ Bund[^]
b yicha keltirilgf[^]^ organig*
idorasining \fJ
ishtirokida amalga C>f. . oshirisj¹
ikkinchi nusxasi b[^] M. berad¹!

Dori vositalarini sertifikatlash idorasi sinovlarni 'A[^]-adi v 1
uchun namunalarni akkreditatsiyadan tgan labora*jl \$ jjiy QU\
Mazkur sinov laboratoriyasi dori vositalarining tahlilini ,//% bekisto[^]
natijalarini rganib, tahlil bayonnomasini rasm¹m (Ou vaqti<
sertifikatlantirish itaga yubadi Mahalliy viA\$
vositalarining sertifikatlash jarayonidagi sifat nazo[^]
Respublikasi SSV tmmh mazkur dori vositasini qa/

sertifikatlashtirish idoralari tomonidan buyurtmachiga sertifikatlashtirish sxemasiga asosan farmatsevtik mahsulotning yagona namunadagi muvofiqlik sertifikati beriladi. zbekiston Respublikasi hududida faqat muvofiqligi tasdiqlangan dori vositalarining savdosiga ruxsat etiladi.

Respublika farmatsevtika tizimida majburiy sertifikatlashtirish joriy etilishi dori vositalarini ishlab chiqaruvchi va distribyutsiyasi bilan shu ullanuvchi korxonalariga sifatli mahsulot ishlab chiqarish va sotish b yicha mas'uliyat va majburiyat yuklaydi.

Dori vositalarini sifat standartlari talablariga muvofiqligini tekshirish b yicha sertifikatsiya sinovlari akkreditatsiyadan tgan dori vositalari sifatini nazorat qilish laboratoriyalarida tkaziladi. Hozir Respublikada akkreditatsiyadan tgan sinov laboratoriyalari va sertifikatsiya idoraiari asosida faoliyat yuritayotgan sertifikatlashtirish tizimi shakllangan. Ularga quyidagi sertifikatlashtirish organlari kiradi:

0'zR SSV dori vositalari ekspertiza va standartizatsiya Davlat markazi qoshidagi tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirishning Markaziy idorasi;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Andijon filiali;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Urgench filiali;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Samarqand filiali;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Qarshi filiali;
Toshkent farmatsevtika instituti qoshidagi dori vositalari standartizatsiyasi ilmiy markazi (DVSIM);

MCHJ "S o f D o r i" tibbiy mahsulot sertifikatsiya organi.

Yuqorida k rsatilgan sertifikatlashtirish idoralari qoshida akkreditatsiyadan tgan sinov laboratoriyalari faoliyat yuritadi.

Markaziy idora sertifikatlashtirish tizimini bir markazdan turib muvofiqlashtiradi va faoliyatining nazoratini amalga oshiradi.

Dori vositalarining sertifikatlashtirilishini tkazish tartibi

Farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirishni tkazish uchun yagona qoidalar belgilangan. Bu qoidalar mahalliy ishlab chiqarilgan va xorijdan keltiriladigan barcha farmatsevtik mahsulotga taalluqlidir.

Farmatsevtik mahsulotning sertifikatsiyasi " zstandart" agentligi tomonidan akkreditatsiyadan tgan tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Farmatsevtik mahsulotni ishlab chiqarish va sifat tizimining sertifikatsiyasi esa *sifat* va ishlab chiqarish tizimini sertifikatlashtirish uchun akkreditatsiyadan tgan idoralar tomonidan tkaziladi. Sertifikatlashtirish sinovlari mazkur mahsulotni sertifikatlashtirishda me'yoriy hujjatlarda keltirilgan sinovlarni tkazish huquqiga ega b lib, texnik kompetentligi va mustaqilligi

b yicha akkreditatsiyadan tgan sinov laboratoriyalari va markazlari lomonidan amalga oshiriladi.

Sertifikatlashtirishni tkazish uchun buyurtmachi beigilagan tartibda " zstandart" agentligi tomonidan akkreditatsiyadan tgan tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish tizimiga kirgan sertifikatlashtirish idorasiga buyurtma beradi. Buyurtmaga quyidagi hujjatlarning nusxalari ilova qilinishi lozim:

- muvofiq faoliyat turi uchun berilgan litsenziya;
- ishlab chiqaruvchi korxonada tkazilgan tahlil natijalari keltirilgan bayonnomalarni (mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun) yoki xorijiy lirmalarning sifat tahlil natijalari me'yoriy hujjatlarga mosligi t risidagi xulosalarni z ichiga olgan tahlil sertifikatlari;

- y l-transport hujjatlari (schet-faktura, yukxati yoki invoys).

Sertifikatlashtirish idorasi buyurtmachi tomonidan taqdim etilgan buyurtma asosida buyurtmani r yxatdan tkazadi, sertifikatsiya sxemasini taniyadi va sinovlarni tkazish uchun dori vositalaridan namuna oladi. Dori vositalarining namunalari sertifikatlashtirish sinovlari uchun me'yoriy hujjatlarda keltirilgan k rsatkichlar b yicha tahlilni tkazish uchun zarur b lgan miqdorda tanlab olinadi. Arbitraj tahlilini tkazish zarurati b lganida t liq ikki martali tahlilni tkazish uchun q shimcha namuna olinadi.

Namunalarni tanlash, ularning yorliqlanishi va tam alanishi, shuningdek, ularni sinov joylariga etkazib berish jarayonlari sertifikatlashtirish idorasi tomonidan buyurtmachi ishtirokida amalga oshiriladi. Bunda namuna olish dalolatnomasi ikki nusxada tuziladi. Namunaning olinishi va saqlanishining t ri amalga oshirilishi uchun javobgarlik sertifikatlashtirish idorasi zimmasiga yuklatiladi.

Bojxona ta'minoti ostidagi import b yicha keltirilgan dori vositalari namunalarni oiish sertifikatlashtirish idorasining vakiii, bojxona nazoratchisi va mahsulot egasining ishtirokida amalga oshiriladi. Bunda dalolatnoma uch nusxada tuzilib, ikkinchi nusxasi bojxona organiga topshiriladi.

Dori vositalarini sertifikatlashtirish idorasi sinovlarni amalga oshirish uchun namunalarni akkreditatsiyadan tgan laboratoriyaga beradi. Mazkur sinov laboratoriyasi dori vositaJarining tahlilini tkazadi, tahii) natijalarini rganib, tahlil bayonnomasini rasmiylashtiradi va sertifikatlashtirish idorasiga yuboradi. Mahalliy va xorijiy dori vositalarining sertifikatlashtirish jarayonidagi sifat nazorati zbekiston Respublikasi SSV tomonidan mazkur dori vositasini qayd etish vaqtida

tasdiqlangan me'yoriy hujjatlar (sifat standartlari) asosida tkazilishi zarur.

Bir vaqtning zida dori vositasining 5 tadan ortiq seriyasi sertifikatlashtirish uchun topshirilsa, sifat nazorati barcha k rsatkichlar b yicha dori vositalari seriyasining miqdoriga k ra tanlanma usulda (har bir uchinchi, beshinchi va h.k. seriyalar uchun) amalga oshiriladi. Ijobiy natijalar kuzatilsa, qolgan seriyalarning sifat nazorati "Tasvirlanishi", "Qadoqlanishi", "Yorliqlanishi", zarur b lganda "Chinligi" k rsatkichlari asosida tkaziladi.

Dorivor simlik xom ashyosining 5 tadan ortiq seriyasi bir vaqtda sertifikatlashtirish uchun topshirilsa, sifat nazorati barcha k rsatkichlar b yicha partiya hajmiga k ra har bir seriyadan tanlov usulida amalga oshiriladi. Tahlil natijasida ijobiy natijalar aniqlansa, qolgan seriyalarning sifat nazorati "Chinligi", "Maydalanganlik darajasi", "Namlik", "Ombor zararkunandalari bilan zararlanish darajasi" va zarur b lganda, "Radioktivlik" k rsatkichi b yicha olib boriladi.

I eksiya uchun dori vositalari va k z tomchilari q shimcha ravishda chinlik, rN, ranglilik, tiniqlilik k rsatkichlari b yicha seriyali majburiy nazorat qilinadi. Zarur b lganda in'eksion dori vositalarining tahlili "Sterillik" k rsatkichi b yicha ham tahlil qilinadi. Bu holda muvofiqlik sertifikati dori vositalarining butun keltirilgan partiyasiga beriladi.

Infuzion, zarur b lganda, in'eksion dori vositalari q shimcha ravishda "Pirogenlik" k rsatkichi b yicha tahlildan tkaziladi.

GMP sifat sertifikatiga ega, shuningdek, mahsulotni barcha belgilangan qonun-qoidalar asosida t ridan-t ri keltirish kontraktlari asosida olib keluvchi xorijiy ishlab chiqaruvchilarning dori vositalarining sifat nazorati "Tasvirlanishi", "Qadoqlanishi", "Markirovka" va zarur b lganda, "Chinlik" k rsatkichlari b yicha amalga oshirilishi mumkin.

Ishlab chiqaruvchi korxonaning sertifikati mavjud b lmaganda yoki taqdim etilgan analitik pasportda me'yoriy hujjatlarda k zda tutilgan barcha k rsatkichlar t liq k rsatilmaganda, dori vositalarining sifat nazorati barcha k rsatkichlar b yicha olib boriladi.

Quyidagi farmatsevtik mahsulot barcha k rsatkichlar b yicha majburiy nazoratdan tkaziladi:

- dori vositalarini ishlab chiqarishda ishlatiladigan substantsiyalar (dori moddalari);
- belgilangan r yxatga rasman kiritilgan giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar;

- narkoz (shu jumladan, ingalyatsion narkoz) uchun ishlatiladigan dori vositaiari (kislrod va azot (III)-oksiddan tashqari);
- rentgenokonstrast vositalar.

Sertifikatlashtirish tahlilining ijobiy natijalari asosida sertifikatlashtirish idorasi dori vositalari uchun muvofiqlik sertifikatini rasmiylashtiradi, uni zbekiston Respublikasi Milliy sertifikatlashtirish tizimining davlat reestriga qayd etadi va buyurtmachiga beradi.

Dori vositasining sifat k rsatkichi me'yoriy hujjatlar talabiga nomuvofiqligi aniqlangan holatda, sinov laboratoriyasi sinov bayonnomasi bilan birga xulosani sertifikatlashtirish idorasiga yuboradi. Bu holatda sertifikatlashtirish idorasi nomuvofiqlik bayonnomasini rasmiylashtiradi va bu t rida 3 kun ichida ta'minotchi (ishlab chiqaruvchi), " zstandart" agentligi, zbekiston Respublikasi bojxona idoralari va zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasiga xabar beradi.

Dori vositalarini sertifikatlashtirish vaqtida belgilangan talablarga muvofiqligini kelgusida tasdiqlanishi maqsadida sertifikatlangan mahsulotning nazorati sertifikatlashtirish idorasi tomonidan tkaziladi. Sertifikatga ega dori vositalari b yicha inspeksion nazorat kamida yiliga bir marta amalga oshiriladi. Inspeksion nazorat natijalariga asosan sertifikatlashtirish idorasi mazkur dori vositalariga berilgan muvofiqlik sertifikatini amal qilishini t xtatib q yishi yoki uni bekor qilishi mumkin.

Sertifikatlashtirish sxemalari

1-sxema. Mahsulot namunalari sinovlarining ijobiy natijalari asosida uning majburiy k rsatkichlar va birinchi navbatda, bezararligi b yicha muvofiqligini baholashni k zda tutadi. Mazkur sxema buyicha nazorat qilingan mahsulot sertifikat bilan birga, muvofiqlik belgisi bilan yorliqlanishi ta'minlanadi buyurtmachining buyurtmasida mahsulot uchun me'yoriy xujjat aniq belgilanmagan hollarda ham q llanadi.

2-sxema. Akkreditatsiyadan tgan laboratoriyalarda majburiy k rsatkichlar asosida mahsulot sinovini tkazish, keyinchalik ham, savdo tizimidan saralab olingan tanlanma mahsulot sifatini davriy ravishda nazorat qilish jarayonlarini.

3-sxema. Mahsulotning sifat nazorati r yxatidan tashqari, sertifikatlashtirish idorasi tomonidan buyurtmachining ishlab chiqarish va sifat menejmenti tizimini nazoratini k zda tutadi (agar korxonada sifat tizimining ishlab chiqilgan va sertifikatlashtirilgan b lsa). Mazkur sxema

asosida mahsulotga muvofiqlik belgisi berilib, korxonada davriy ravishda inspeksion nazoratni tkazish maqsadida mahsulot sinovlari amalga oshiriladi.

4-sxema. Sertifikatlashtirish idorasi akkreditatsiyadan tgan laboratoriyada tkazilgan sinovlar bayonnomasi asosida muvofiqlik va -gigienik sertifikatni berish bilan birga, ishlab chiqaruvchi korxonada va savdo tizimidan tanlab olingan namunalarning sinovlarini tkazish orqali sertifikatlangan mahsulotning inspeksion nazoratini k zda tutadi. Mahsulotning saqlanish muddati asosida nazoratning davriyligi belgilanadi. Mazkur sxemada mahsulotning muvofiqlik belgisi bilan yorliqlanishi ham k zdatutiladi.

5-sxema. Sertifikatlashtirish idorasi mahsulot sinovlari bilan birga, ishlab chikarish yoki sifat menejmenti tizimining nazorati va bu nazoratdan keyingi sertifikatlashtirilgan mahsulot va ishlab chiqarish jarayonining inspeksion nazoratini ham k zda tutadi. Bu sxemada ishlab chiqarish holati nazoratida ishlab chiqarish (sifat) tizimlari sertifikatsiyasi b yicha ekspertlarning ishtiroki zaruriy shart hisoblanadi.

6-sxema. Sifat menejmenti tizimini baholash va keyinchalik uning inspeksion nazorati uchun " zstandart" agentligi tomonidan akkreditatsiyadan tgan sifat menejmenti tizimini sertifikatlashtirish organi jalb etiladi va shu bilan 5-sxemadan farqlanadi.

7-sxema. Asosan import mahsulotlar partiyasini sertifikatlashtirish uchun q llaniladi. Bu sxema b yicha sertifikatlashtirish idorasi, odatda, zining akkreditatsiyadan tgan laboratoriyasiga me'yoriy xujjatlar talablariga asosan mahsulot identifikatsiyasini, seriyadan namunalarning tanlab olishni va keyinchalik amalga oshiriladigan sinovlarni olib borish uchun k rsatma beradi.

8-sxema. Yakka holda ishlab chiqaruvchi, import qilinuvchi yoki sotiluvchi mahsulotning sinovlarini amalga oshirishda q llanadi. Bunda sinovlar, baholash va sertifikat muayyan bir mahsulotga oid b lib, keyinchalik buyurtmachi tomonidan sertifikatlangan mahsulotning muvofiqlik belgisi bilan yorliqlanish amalga oshiriladi.

9-sxema. Mahsulot sifatining belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlovchi ta'minotchining deklaratsiyasi va unga ilova qilingan me'yoriy xujjatlar muvofiqligining isboti sifatida q llanadi. Bu sxema bilan buyurtmachi akkreditatsiyadan tgan laboratoriyada sinovlarning tkazilishi yoki sifat menejmenti tizimini sertifikatlashtirishni yohud ham unisi, ham bunisining tkazilishini ta'minlab, keyinchalik deklaratsiya qabul qilib, standartlashtirish idorasiga sertifikatsiyaga buyurtma beradi.

9-sxemani q ullanishning zaruriy sharti - buyurtmachida mahsulotning belgilangan talablarga muvofiqligini bilvosita yoki bevosita tasdiqlovchi barcha xujjatlar b lishidir. Agar mazkur shart bajarilmasa, sertifikatlashtirish idorasi buyurtmachiga mahsulotni boshqa sxema b yicha sertifikatlashtirishni taklif etadi.

«Bir turdagi mahsulotlarni majburiy sertifikatlashtirish qoida'ari»ning VI bandiga muvofiq (« zstandart» agentligi tomonidan 2005-yil 7-sentyabrda 340-sonli buyum bilan tasdiqlangan) zbekiston Respublikasida farmatsevtik mahsulotlarga faqat 3, 4 va 7-sxemalar q ullanishi mumkin.

zbekiston Respublikasida dori vositalarini sertifikatlashtirish, asosan, mahsulot partiyalarini sertifikatlashtirish y li bilan amalga oshiriladi (7-sxema), bu Respublikada sotilayotgan dori vositalarining asosiy qismi yaqin va uzoq xorijiy mamlakatlardan import qilinishi bilan bo liqidir.

Farmatsevtik bozorning k p qismini egallagan mahalliy va xorijiy (armatsevtik korxonalar uchun ishlab chiqarish holatining nazoratini z ichiga olgan sxemaning q ullanishi maqsadga muvofiqdir (3, 4-sxemalar). Bunda korxonaga seriyali ishlab chiqarish uchun muvofiqlik sertifikati taqdim etiladi va korxonaz mahsulotining seriyaviy nazoratidan ozod etiladi. Sertifikat uch yil muddatga beriladi, mahsulotga muvofiqlik belgisi bilan yoriqlanishi mumkin. Bunda ishlab chiqarishning sifat nazorat tizimi mavjudligi yoki "Sifatli ishlab chiqarish amaliyoti" (GMR) talablariga muvofiqligi asosiy shart hisoblanadi.

Har bir muayyan holatda q ullanishi mumkin b lgan sertifikatlashtirish sxemasi sertifikatsiya idorasi tomonidan buyurtmachining taklifi, keltirilgan mahsulotlarning xajmi va muddati, sinov usullari, mazkur mahsulotni ishlab chiqarish va iste'molining ziga xos taraflarini hisobga olgan holda belgilanadi.

Buyurtmachi muvofiqlik sertifikati b lgan va muvofiqlik belgisi bilan yoriqlangan mahsulotni reklama qilish huquqiga ega. Majburiy sertifikatlashtirishdan tishi lozim b lgan, ammo sertifikatga ega b lmagani mahsulotni reklama qilishga ruxsat etilmaydi.

7.7. Dori vositalarini qalbakilashtirish muammolari

Farmatsevtika bozorida iste'molchilar huquqini himoyalashning asosiy tamoyili dori vositalarining sifati va bezararligini ta'minlashdir.

zbekiston Respublikasining 1996-yil 26-aprelda chiqarilgan 'iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish t g'risida"gi qonuniga

asosan harid qilnayotgan tovatlarning sifati va bezaradigini ta'minlab berilishi - iste'molchilarning asosiy huquqi hisoblanadi.

Dori vositalarining sifati ta'minlash muhim tibbiy-ijtimoiy va iqtisodiy muammo bo'lib, dori vositalarining yaratilishidan to'bevosita iste'molchiga yetib borishigacha bo'lgan hamma bosqichlarda turli omillar majmuini hisobga olishni talab qiladi. Turli muassasalar - ishlab chiqaruvchi korxonalar, davolash-profilaktika muassasalari, dori vositalari bilan ulgurji va chakana savdo qiluvchi tashkilotlar dori vositalari sifati ta'minlashga zarur hissalarini qo'shadi. Dori vositalarini bozorga chiqarishda asosiy ko'rsatkichlar ularning sifatligi, samarali va bezarar bo'lishidir.

Bozor munosabatlari sharoitida dori vositalari sifati nazorat qilish davlat tomonidan tartibga solinishi zarur. Bu dori vositalari sifati baholashda yagona davlat siyosatini ta'minlash va iste'molchilarning huquq - manfaatlarini himoya qilish maqsadida amalga oshiriladi.

Ko'pchilik mamlakatlarda dori vositalarining sifati bevosita davlat organlari tomonidan nazorat qilinadi. Oxirgi yillarda dori vositalari sifati kafolatlashga qaratilgan bir qancha zarur choralar-tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Resurslarni bir tizimga keltirish va hamkorlikdagi harakatlar dori vositalari sifati ta'minlashning samarali konsepsiyasini shakllantirishga imkon beradi.

zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozorida dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi va uning holati

XX asr oxirida Butun jahon hamjamiyati farmatsevtik bozorga qalbaki dori vositalarining kirib kelishi kabi katta muammoga tashar qnashdi. Qalbakilashtirish tashkiloti risidagi birinchi ma'lumotlar Jahon So'zliqni saqlash tashkiloti tomonidan 1982-yilda aniqlangan. Dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi hozir butun dunyo uchun dolzarb bo'lib turibdi. *Xalqaro* farmatsevtik ishlab chiqaruvchilar assotsiatsiyasi ma'mumotlariga ko'ra, qalbakilashtirilgan dori vositalari rivojlangan mamlakatlarda farmatsevtik bozori ulushining 5-8% ini tashkil etadi.

Bundan 6 - 8 yil avval dori vositalari sifati kuchli nazorati tashkil etilgan zbekiston Respublikasini ham dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi chetlab o'tilmadi. Birinchi qalbaki dori vositalari tashkiloti risidagi ma'mumot 1998-yil Krasnoyarskning "Krasfarma" farmatsevtik zavodi ishlab chiqargan, qonunni bosuvchi qalbaki "Poliglyukin" dori vositalari asosida aniqlangan. zbekiston Respublikasi SSV ma'mumotiga ko'ra qalbaki dori vositalari miqdori 1998-yilga nisbatan bir necha marta oshgan.

Hozir zbekiston farmatsevtika bozorida barcha farmakoterapevtik guruhlar b yicha qalbaki dori vositalari aniqlangan. Ularni aniqlash k rsatkichlari rtacha quyidagi guruhlar asosida taqsimlanadi:

- antibakterial vositalar - 47,8%;
- me'da-ichak tizimiga ta'sir qiluvchi dori vositalari - 13,5%;
- analgetiklar - 10,9%;
- t qimalar almashinuviga ta'sir qiluvchi vositalar - 9,5%
- zamburu larga qarshi vositalar - 7,7%
- gormonal vositalar - 5,6%
- boshqa dori vositalari - 5%

Dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi k lamlari haqida ma'lumotlar hozircha yetarli emas. Hozir bu muammo rivojlangan mamlakatlar bilan bir qatorda, rivojlanib kelayotgan mamlakatlarga ham ta'sir qilmoqda. Bu muammo k proq dori vositalarini ishlab chiqarish, importi, tarqatilishi, yetkazib berish tizimining tartibga solinishi va nazorati kuchsiz b lgan mamlakatlarda k proq kuzatiladi.

Qalbaki dori vositalari miqdorining k payishiga bir qancha omillar ta'sir qiladi. Bu omillar yaxshilab rganib chiqilib, muammoni Davlat miqyosida belgilab, dori vositalarini taqsimlash tizimida qalbakilashtirishning oldini olish b yicha samarali dasturlar ishlab chiqilishi kerak. Quyida qalbakilashtirilishga ta'sir k rsatuvchi asosiy omillar keltirilgan:

-qonun bazasining yetarli emasligi. Har bir mamlakatda dori vositalari qalbakilashtirilishining oldini olish va bu muammoni bartaraf etishga qaratilgan qonunlar mavjud b lishi kerak. Agar dori vositalarini ishlab chiqarish va sotish jarayonlarini nazorat qiluvchi qonunlar yetarli b lmasa yoki umuman y q b lsa, qalbakilashtirish jazosiz qolishi mumkin.

-amaldagi qonunlarning yetarli darajada q llanilmasligi.

Mavjud qonunlarning s zsiz bajarilishi y lga q yilmaganligi qalbakilashtirish kabi jinoyatlarning sodir b lishiga olib keladi, chunki bu holdajinoiy javobgarlik yoki jazodan q rqish hissi b lmaydi.

-jazo sanksiyalarining kuchsizligi.

Dori vositalari t risidagi qonunchilikni buzganlik uchun jazo sanksiyalari yumshoqligi yoki umuman jazolanmasligi qalbakilashtirishga olib keladi.

-k p sonli vositachilar ishtirokidagi kelishuvlar.

Mahsulot k plab vositachilar yoki rasmiy kelishuvlardan tsa va nazorat tizimi yetarli b lmasa, bu holatda dorilarni qalbakilashtiruvchilarga bozorga z mahsulotlarini kiritishga qulay imkoniyat yaratiladi.

-talabning taklifdan yuqoriligi.

Dorilarga talabning taklifdan ustunligi qalbakilashtirishga olib keluvchi omil hisoblanadi. Chunki, bu holatda qalbaki mahsulotni ishlab chiqarish va sotish katta foyda olish imkonini beradi. Ba'zan dorilarga talabning ortishi dorilarning kerak b Imagan hollarda ham iste'mol qilinishi tufayli yuzaga keladi.

-narhlarning yuqoriligi.

Dorilar narxining yuqoriligi va narxlar orasida katta farq b iishi arzonroq qalbaki dori vositalarini bozorga kiritish imkonini beradi;

-dorilarni noqonuniy ishlab chiqarilishining mukammallashuvi.

Dori vositalarini ishlab chiqarish va qadoqlash uchun taklif etilayotgan murakkab zamonaviy asbob-uskunalarining paydo b Iishi qalbaki dorilarni haqiqiyalaridan farqlashni murakkablashtirdi. Chunki, bu holat dorilarni qalbakilashtiruvchilarga haqiqiy dori vositalariga aynan xshash b lgan qaibakilarini chiqarish imkonini berdi;

-manfaatdor tomonlar orasidagi samarasiz hamkorlik.

Ulgurji ta'minotchilar va ishlab chiqaruvchilarning tegishii nazorat organlariga dori vositalarini qalbakilashtirish holatiari t risida maMumotlarni berish istagining y qligi milliy hokimiyat organlariga ushbu faoliyatni t xtatishga imkon bermayapti.

-eksport qiluvchi mamlakatlar tomonidan va erkin savdo zonalarida nazoratning mavjud emasligi;

Eksport uchun ishlab chiqariladigan farmatsevtik vositalar mazkur mamlakat zi uchun ishlab chiqargan dori vositalariga qabul qilingan standart b yicha nazorat qilinmaydi. Bundan tashqari, xorijiy mamlakatlar uchun m ljallangan doriar nazorati kuchsiz b lgan erkin savdo zonolari orqaii eksport qilinadi. Bu esa shu zonalarda qayta qadoqlash va yorliqlash imkonini beradi. Natijada qalbaki dorilar savdosi k payadi.

Qalbaki dori vositalari t risida tushuncha

Jahon so liqni saqiash tashkiloti maMumotlariga k ra, qalbakilashtirilgan dori vositalari dunyoning deyarli barcha mamiakatida aniqlangan. 1992-yil Jahon so liqni saqlash tashkiloti bilan xalqaro farmatsevtik ishlab chiqaruvchi firmalar assotsiatsiyasi hamkorlikda tkazgan dori vositalarini qalbakilashtirish muammolariga ba ishlangan l-xalqaro anjumanda "qalbaki dori vositasi" tushunchasiga ta'rif berildi.

"Qalbaki dori vositasi - bu oldindan k zda tutilgan hoida va aldov y li bilan chinligi / yoki olinish manbalari b yicha yol on yorliqlar bilan ta'minlangan farmatsevtik mahsulotdir". Qalbakiiashtirish nafaqat

original vositalar, balki generik dori vositalariga ham taalluqli b lishi mumkin. Qalbaki dori vositalariga kerakli ingredientli yoki boshqa ingredientli, aktiv ingredientli y q b lgan yoki keragidan kam miqdorda aktiv ingredient saqlagan hamda qalbaki qadoqlangan dori vositalari kiradi.

Farmatsevtik bozor tizimiga qalbaki mahsulotlarning kirib kelishi natijasida quyidagi noj ya holatlar kuzatilishi mumkin:

- Dori vositasi tarkibida asosiy ta'sir qiluvchi moddaning kam miqdorda b lishi yoki umuman b lmasligi natijasida bemor organizmida tegishli farmakoterapevtik ta'sir vujudga kelmaydi.

- Agar vosita tarkibida yorliqda k rsatilmagan ta'sir qiluvchi modda b lsa saqlasa, bemor organizmiga salbiy ta'sir qiluvchi zaharli yoki keraksiz biologik faol moddaning tushib qolishiga olib keladi.

- Rasmiy ishlab chiqaruvchilar va ularning mahsulotiga nisbatan ishonchning susayishi kuzatiladi.

- Ishlab chiqaruvchi firmalar va davlat muassasalariga iqtisodiy zarar yetadi.

Qalbakilashtirilgan dori vositalarining tasniflanishi

zbekiston Respublikasiga kirib kelgan va sotilgan qalbaki dori vositalari ishlab chiqarilish sharoitlariga k ra 6 guruhga bo'inadi:

Birinchi guruh - ta'sir qiluvchi moddasi umuman b lmagani dori vositalari. Bunday dori vositalarini "platsebo" (b sh vositalar) deb ataladi. Bu dori vositalarini ishlab chiqarishda, odatda, oddiy neytral komponentlar (talk, ohak, b r va h.k.) hamda tabiiy b yoqlar (lavlagi, sabzi va boshqaiar) q llanadi. Bunday qalbakilashtirish turi kam uchraydi va qalbaki vosita originaldan oson farqlanadi. Bu dori vositalari nisbatan xavfsiz b lsa, lekin davolanish jarayonida samara bermaydi. Bu usul bilan, asosan, tabletkalar hamda surtma dori va gellar qalbakilashtiriladi.

Ikkinchi guruh - bu guruh vositalari tarkibiga asosiy ta'sir qiluvchi modda miga boshqa unga xshash ingredientlar kiradi, ya'ni asosiy ta'sir qiluvchi modda miga arzonroq, ammo samarasizroq modda kiradi. K pincha arzonroq dori vositasining yorliqlanishi qimmatbaho vositaning yorliqlanishiga almashtiriladi. Masalan: oddiy fiziologik eritma flakoniga samarali o riq qoldiruvchi yoki onkologik vositalarning yorliqlari yopishtiriladi. Bunday guruh dorilar xavfli b lib, kutilayotgan terapevtik ta'sirni k rsatmaydi.

Uchinchi guruh - bu guruh vositalari yorli da k rsatilgan asosiy ta'sir qiluvchi moddadan olinishi b yicha farqlanadigan modda saqlaydi. Tekshirish natijasida dori vositasining tarkibi mos keladi. Ammo baribir

vosita qalbaki b ladi. Masalan: Bayer (Germaniya) konserning aspirin qutichasiga mahalliy ishlab chiqarilgan atsetil salitsil kislotasi solingan b ladi. Bu guruh dorilari bemorga katta ziyon keltirmaydi, ammo k p hollarda q llanayotgan vositaning terapevtik ta'siri past b ladi.

T rtinchi guruh - bu guruh vositalari z tarkibida aniq miqdorda ta'sir qiluvchi moddalarini saqlab, ammo birlamchi qadoqlash b yicha originaldan ayrim elementlari bilan farq qiladi. Masalan: "Aventis" firmasining "Klaforan", "Xinoin" firmasining "Noshpa" vositalari originallariga mos keladigan holda qalbakiligi aniqlangan. Bu guruh vositalaridan bemor terapevtik samarani olishi mumkin, ammo dori vositalarini qonuniy ishlab chiqaruvchilari katta ziyon k radilar.

Beshinchi guruh "yarimqalbaki" vositalar deb yuritiladi, ular yetarli sifat darajasiga ega, qonuniy ishlab chiqariladigan korxonada nomidan ishlab chiqariladi, nomlanishi, tarkibi va rovlari taniqli firmalarning "Brend"lari b lgan original vositalariga xshash b lib, ammo ularni sotishda original vositalarni ishlab chiqaruvchilarning intellektual mulkka boigan huquqlari buziladi. Masalan: "Shering Plau" firmasining "Selestoderm" vositasiga dizayni va upakovkasi b yicha xshatib "Selektoderm" nomli vositani boshqa firma ishlab chiqargan.

Oltinchi guruh nusxa vositalari b lib, tarkibida kerakli ta'sir qiluvchi moddalarning aynan zi va kerakli miqdorda b ladi, ular zamonaviy texnologiyasi b lgan ishlab chiqaruvchi korxonalarda (ba'zida ishlab chiqaruvchiiar zi tomonidan) ishlab chiqariladi. Oxirgi uchta variantdagi qalbaki dorilar katta yoki kichik qonuniy ishlab chiqaruvchi farmatsevtik korxonalar uchun xosdir. Bu hol, k pincha, taniqli firmalarning u yoki bu hududdagi filiallarida kuzatiladi. Bu nushalar farqlanishi murakkab b lgan qalbaki dori guruhidir. Bunday vositaning originaldan farqini faqat maxsus kimyoviy laboratoriyada amalga oshirish mumkin.

Yuqorida k rsatilgan qalbaki dori vositalarining barcha guruhlari sogiiq uchun zarar keltiradi, chunki ular qonuniy sifat nazorati r yxatidan tmaydi.

Qalbaki dori vositalarining standartga muvofiq kelmaslik k rsatkichlari

Qalbakilashtirilgan dori vositalari me'yoriy hujjatlarning asosan beshta k rsatkichi talabiga javob bermaydi: "jihozlash", "yorliqlanishi", "tashqi k rinishi", "chinligi" va "ta'sir etuvchi moddalar miqdori". Dori vositasining birinchi uchta k rsatkich b yicha standartga muvofiq

kelmasligini vizual aniqlash mumkin. Quyida qalbakilashtirishning tez-tez uchraydigan belgilarini keltiramiz.

"Yorliqlanishi" b yicha qalbakilashtirilgan dori vositalarining asl nusxalardan asosiy farq qiladigan belgilari quyidagilar: k p hollarda yorliqlarning kseronusxa b lishi, shtrix-kodlari, ishlab chiqaruvchi korxonaning nomi, qayd etish raqami b lmasligi, yozuvlarning noaniq va notekis b lishi, ayrim hollarda grammatik hatoliklar uchrashi yoki ayrim xarflari belgilangan tartibda bosilmaganligidir.

"Jihozlash" k rsatkichi b yicha quyidagi belgilar bilan farqlanadi: ikkilamchi joylash qutisining notekis elimlanganligi, "ishlatish b yicha y riqnoma"ning qutilarga aksariyat holda notekis joylashtirilganligi.

"Tasvirlanishi" k rsatkichi b yicha dori shaklining rangi originaldan farq qiladi, k p hollarda t qroq, tabletkalarning yuzasida yot do lar b ladi, ampulalar nostandart, turli lchamlarda, bir xil t ldirilmagan va nuqsonli kavsharlangan, yorliqlar notekis yelimlangan b lishi mumkin.

Hozirgi kunda zbekiston Respublikasida aniqlangan qalbaki dori vositalarining tahlil natijalari b yicha salmo ini quyidagicha taqsimlash mumkin:

Tashqi k rinishi, jihozlanishi va yorliqlanishi - 50-60%.

Chinligi - 25-35%.

Miqdoriy tahlili - 5-10%.

Boshqak rsatkichlar- 1-2%.

Yuqori texnologiyaga ega b lgan qalbaki dori vositalarini faqat mutaxassislargina asl nusxadan farqlay oladilar, chunki ular maxsus aniqlanadigan ayrim k rsatkichlar bilan farqlanadilar. Bunday qalbaki dorilar dorixona tarmo ida tez-tez uchrab turadi.

Barcha dori vositalarini qalbakilashtirish holatlari «Dori-Darmon" AK tizimidagi nazorat - tahlil laboratoriyasida hamda Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasining sertifikatlashtirish idorasi tomonidan aniqlanmoqda. Qalbaki dori vositalarining asosiy qismi Respublikamizga xorijdan (Hindiston, Xitoy, Polsha va MDX mamlakatlaridan kirib keladi). "Pliva", "Aventis", "Ebeve", "Novartis", "Elay-Lilli" va boshqa xorijiy ishlab chiqaruvchi firmalarning qalbakilashtirilgan dori vositalari ham zbekistonda aniqlangan. Shu bilan birga, Rossiyaning "Biosintez" OAJ, "Krasfarma" OAJ, "Bioximik" OAJ, "Ay Si En Tomsk ximfarmzavod" OAJ kabi ishlab chiqaruvchi firmalarning qalbaki dorilari ham farmatsevtik bozorimizda uchraydi.

zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozoridagi dori vositalarini qalbakilashtirishning oldini olish chora-tadbirlari

Hozir zbekiston farmatsevtika bozoriga sifatsiz dori vositalari kirib kelishining oldini olish maqsadida bir qator chora-tadbirlar k rilgan.

zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 5-dekabrda " zbekiston Respublikasiga iste'mol tovarlari olib kelishni takomillashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirish t risida" 427-sonli Qarori va "Dori vositalarini sertifikatlashtirishni tkazish qoidalari" bu y nalishdagi asosiy hujjatlar b lib hisoblanadi.

Iste'moIchilar huquq va manfaatlarini himoyalash, aholini sifatl va bezarar dori vositalari bilan ta'minlashning yagona davlat siyosatini amalga oshirish maqsadida 2003-yil 1-yanvardan boshlab zbekiston Respublikasida sertifikatlashtirish idorasi tomonidan dori vositasining muvofiqlik sertifikati joriy etildi. Faqat shu muvofiqlik sertifikatiga ega b lgan dori vositalari zbekiston Respublikasi hududida sotilishiga ruxsat etiladi. Dori vositalarining belgilangan sifat standartlariga muvofiqligi "Dori vositalari ekspertizasi va standartlash Davlat markazi"ning akkreditatsiyadan tgan va boshqa vakolatli labaratoriyalarda tekshiriladi.

Sertifikatlashtirish jarayonini osonlashtirish maqsadida viloyatlarda sertifikatlashtirish idoralari tashkil etilgan. Andijonda (Far ona, Andijon, Namangan viloyatlari uchun), Urganchda (Xorazm viloyati va Qoraqalpo iston Respublikasi uchun), Samarqandda (Samarqand, Navoiy, Buxoro viloyatlari uchun), Qarshida (Qashkadaryo va Surxondaryo viloyatlari uchun). Yuqoridagi idoralar tomonidan berilgan muvofiqlik sertifikatlari MDH davlatlarida tan olinadi.

Shu y l bilan Respublikaga nostandart dori vositalari kiritilishiga ziga xos t siq q yilmoqda. Lekin, majburiy sertifikatlashtirish hamma muammolaming yechimi b la olmaydi. Farmatsevtik bozorga qalbaki mahsulotlar kirib kelishini oldini olishning samarali usullarini z ichiga olgan bir qator chora-tadbirlar ishlab chiqish kerak. Hozirgi kunda qalbaki dori vositalari haqidagi ma'lumotlar, axborotlar ommaviy axborot vositalari (radio, televidenie, matbuot) yordamida mutaxassislarga muntazam ravishda yetkazilmoqda. Dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi yechimini alohida davlatlarning nazorat organlari bilan hamkorlikda hal qilish mumkin.

Dori vositalarini qalbakilashtirishni bartaraf etish maqsadida Jahon so liqni saqlash tashkiloti tavsiyalari b yicha k rilayotgan chora-tadbirlar

Farmatsevtika sanoati. Farmatsevtika sanoati qalbaki dori vositalarini aniqlashda muhim rin tutadi. Q llanadigan choralar:

dori vositalarining himoya tizimini tatbiq etish, z mahsulotlarining qalbakilashtirilishini oldini olish maqsadida himoya yorliqlaridan va boshqa vositalardan foydalanish chora-tadbirlarini q llash;

z omborida dori vositalari va qadoqlash materiallarini noqonuniy ishlab chiqaruvchi va qadoqlovchilarga sotish maqsadida irlanishining oldini olish.

Dori vositalarini xorijdan keltiruvchi tashkilotlar.

Farmatsevtika mahsulotlarini xorijdan olib keluvchi tashkilotlar quyidagi choralarni k rishlari kerak:

xorijdan olib kelinayotgan dori vositalari tegishli davlatlarda qonuniy y l bilan ishlab chiqarilganligi kafolatlanishi;

keltirilayotgan davlatlarda xavfsizlik choralarini rganish va foydalanish;

chetdan olingan dori vositalariga Jahon so liqni saqlash tashkiloti tavsiyalari asosida rasmiylashtirilgan farmatsevtika mahsulotining sifat sertifikatini imkoniyat darajasida olish.

Ulgurji va chakana savdo tashkilotlari.

Farmatsevtika mahsulotlari bilan ulgurji va chakana savdo qiluvchilar quyidagi choralarni k rishlari kerak:

- dori vositalarini faqat qonuniy va ishonli manbalardan sotib olish;
- dorilarning qalbakiligiga yoki dorining sifati, samaradorligi, xavfsizligi shubhali b lgan dorilarni sotib olmaslik, sotmaslik yoki etkazib bermaslik;

dori vositalarining sifat nazoratini vizual va boshqa noanalitik usullar bilan tkazish, shu bilan birga, yorliqlash sifatini va qadoqlash materiallarini, ishlab chiqaruvchining nomi va manzilini tekshirish.

So liqni saqlash tizimi mutaxassislari.

Hamma sogiiqni saqlash tizimi mutaxassislari qalbaki dori vositalariga qarshi kurashga z hissalarini q shishlari kerak. Dori vositalarini tavsiya etuvchi shifokorlar ba'zi bir dorilar ishlatilganda davolanishning samarasiz kechishiga alohida ahamiyat berishlari kerak, chunki bu - dori qalbakiligining belgisi boiishi mumkin. Qalbaki, deb taxmin qilingan dori vositalari haqida dori vositalari sifatini nazorat

qiluvchi milliy organlarga xabar qilinishi, ular esa z navbatida namunalar olib, ekspertiza tkazishlari kerak.

Iste'molchilar. Iste'molchilar ham z shifokorlariga quyidagi maiumotlarni etkazishlari kerak:

- qoilanilgan davolash choralariga qaramasdan so aymaslik holatlari t risida;
- davolanish davomidagi barcha noj ya ta'sirlar t risida (kutilmagan noj ya ta'sirlar q Hanilayotgan dori vositalarining qalbakiligidan dalolat beradi).

Dori vositalarining qalbakilashtirilishini bartaraf etishdek muhim va ijtimoiy ahamiyatga ega muammoning ijobiy hal boiishi farmatsevtik bozor muomalasiga faqat sifatli, samarali va bezarar dori vositalari kiritishga aloqador b lgan mutasaddi tashkilot va shaxslarning hamkorligiga bogiiq.

7.8. Nostandart dori vositalari va tibbiy buyumlarni y q qilish tartibi

Ishlatishga yaroqsiz b lgan dori vositalarini y q qilish tartibi b yicha vaqtinchalik y riqnoma zbekiston Respublikasi "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati t risida", Davlat sanitariya nazorati va Tabiatni q riqlash t risidagi qonunlarga asosan ishlab chiqilgan b lib, bu y riqnomaga muofiq ishlatishga yaroqsiz boigan, qalbaki dori vositalari va tibbiy buyumlarni y q qilish b yicha yagona tartib belgilangan.

Mazkur y riqnoma standart talablarga javob bermaydigan va laboratoriya tajribalarida aniqlangan dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyalari, shuningdek, qalbaki dori vositalari va tibbiy buyumlar uchun q llanadi.

Bu y riqnomada quyidagi tushunchalar q llanilgan:

- "dori vositalari" - kelib chiqishi tabiiy va suniy b lgan bir yoki bir necha dori moddasi (substantsiya) hamda yordamchi moddalar asosida hosil qilingan, kasallikning oldini olish, tashhis q yish va davolash uchun q llashga ruxsat etilgan vositalar. Ular jumlasiga immunobiologik, radiofarmatsevtik va parafarmatsevtik preparatlar, gomeopatik, tashhis q yish va sterilizatsiya vositalari kiradi;

- "tibbiy buyumlar" - kasallikning oldini olish, tashhis q yish va davolash uchun tibbiyotda qoilanadigan buyumlar. Ular jumlasiga bo lash va tikish materiallari, shprintslar, qon va infuzion eritmalarni quyishga m ljallangan sistemalar, bemorlarni parvarish qilishda qoilanadigan ashyolar va materiallar kiradi.

- "y q qilish" - dori vositalari va tibbiy buyumlarni har xil usullar yordamida yaroqsiz holga keltirish holati b lib, bunda yoqib yuborish, maydalab tashlash, b lib tashlash, kuydirib tashlash yoki k mib tashlash mumkin.

Mazkur vaqtinchalik y riqnoma talablari zbekiston Respublikasi hududidagi dori vositalari va tibbiy buyumlar muomalasi bilan shu ullanuvchi barcha davolash - profilaktika muassasalari va boshqa (ashkilotlar uchun majburiydir.

Y q qilish quyidagi hollarda amalga oshirilishi mumkin:

- belgilangan yaroqlilik muddati tganda;
- sertifikatlash b yicha sinovlar natijasida mahsulotning sifat talabiga javob bermasligi aniqlanganda;
- dori vositalari va tibbiy buyumlar zbekiston Respublikasi SSV r yxatidan tmagan b Isa va ularni identifikatsiyalash imkoniyati y q b Isa;
- dori vositalari va tibbiy buyumlarning qalbakiligi aniqlanganda;
- boshlan ich zavod rovi buzilgan b lib, qaytarib yuborish imkoniyati b lmaganda.

Eslatma: mazkur y riqnoma ishlatishga yaroqsiz giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni y q qilish tartiblari uchun q llanmaydi.

Y q qilish tartiblari.

Dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasini y q qilish b yicha ruxsat olish uchun tashkilot rahbari 10 kun ichida SSV ning Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasiga (keyinchalik Bosh boshqarma) y q qilish uchun tayyorlangan dori vositasi va tibbiy buyumlarning nomi, seriya raqami, miqdori, ishlab chiqargan tashkilot (firma) nomi, davlati va mahsulot egasi k rsatilgan tavsiiyanoma j natishi kerak.

Yuqorida k rsatilgan sabablarga k ra dori vositalari va tibbiy buyumlarning y q qilinishi b yicha ruxsat Bosh boshqarma tomonidan tashkilot rahbarlari keltirgan tegishli akkreditatsiyadan tgan laboratoriyalarning mahsulotning me'yoriy xujjatlar b yicha sifat talablariga javob bermasligi t risidagi xulosalari asosida qabul qilinadi.

Dori vositalari va tibbiy buyumlarni y q qilish b yicha besh kishidan kam b lmagani miqdorda, Davlat tabiatni muhofaza qilish q mitasi va Sanitariya - epidemeologik xizmati sohalaridan tegishli vakillar jalb etilgan holda komissiya tuziladi va tashkilot rahbari tomonidan tasdiqlanadi.

Komissiya z faoliyatini a'zo'larning 80% dan kam b Imagan ishtirokida amalga oshirishga haqli.

Bosh boshqarma tomonidan ruxsat olingandan keyin komissiya belgilangan tartibda dori vositalari va tibbiy buyumlarni y q qilishi mumkin. Komissiya tomonidan sana, vaqt, joy va y q qilinadigan dori vositalarining fizik - kimyoviy mutanosibligini hisobga olgan holda y q qilish usuli belgilanadi.

Y q qilishga tayyorlangan dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasining y q qilingunga qadar saqlanishi va javobgarligi ichki buyruq asosida familiyasi, ismi va otasining ismi k rsatilgan moddiy javobgar shaxsga yuklatilib, saqlashga topshirilgan dori vositalari va tibbiy buyumlarning nomi, seriyasi va ro'yxat miqdori k rsatiladi.

Dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasining y q qilinishi mahsulot egasi yoki uning vakili ishtirokida amalga oshiriladi.

Mahsulot partiyasi y q qilingandan keyin komissiya a'zo'lari dori vositalari va tibbiy buyumlarning y q qilinganligi t rida dalolatnoma tuzadi.

Dalolatnomada quyidagi ma'lumotlar keltirilishi kerak:

- dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasining y q qilingan joyi, sana va vaqti;
- dalolatnoma tuzilgan joy, sana va vaqt;
- dori vositalari va tibbiy buyumlar nomi (seriya nomeri, yaroqJilik muddati va ishlab chiqaruvchi nomi);
- y q qilingan dori vositalari va tibbiy buyumlar miqdori;
- dori vositalari va tibbiy buyumlar egasi (moddiy javobgar shaxs);
- y q qilish uchun ruxsat kim tomondan qabul qilingan;
- tibbiy maqsadlarda ishlatiladigan tovarlarni y q qilishda ishtirok etgan komissiya a'zolari (famiyasi, ismi va otasining ismi, lavozimlari k rsatilgan holda). Dalolatnoma komissiya a'zolari imzosi bilan tasdiqlanadi.

Eslatma.

1. Y q qilishga ruxsat etilmaydi:

1.1. Sud va tergov organlari tomonidan ish q z atilgan dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasi, ularning saqlash muddatidan qat'iy nazar.

1.2. Agar dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan shu ullanuvchi shaxslar sifatsiz mahsulot partiyasini zbekiston Respublikasidan tashqariga chiqarib yuborish t risidagi reklamatsiyaga ega b lsa.

•

8-bob. DAVOLASH-PROFILAKTIKA MUASSASASINING DORIXONASI

8.1. Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi vazifalari

Davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi dorixona bemorlarni SSV tomonidan tibbiyotda qo'llashga ruxsat etilgan dori vositalari, tibbiy buyumlar, boshqalar, bo'lov materiallari, sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfektsiya vositalari hamda boshqa mahsulotlar bilan ta'minlash maqsadida tashkil etiladi.

Statsionar sharoitda shifoxonalarda, dispanserlarda, turar uyuqxonalarda va boshqa davolash-profilaktika muassasalarida davolanayotgan bemorlarning dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan ta'minlanishi turli mulk shaklidagi dorixonalar yoki shifoxonalar qoshidagi dorixonalar (shifoxona dorixonasi) orqali amalga oshirilishi mumkin.

Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi farmatsevtika faoliyatini SSV tomonidan berilgan litsenziyalar asosida olib boradi va litsenziyada ko'rsatilgan faoliyat turlaridan boshqa faoliyat bilan shu ulanishga ruxsat etilmaydi.

Davlat tasarrufidagi davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi, bevosita shifoxona bosh shifokoriga b'ysunadi, ushbu muassasaning tuzilma tarkibi hisoblanadi va b'limlari bilan bir xil teng xuquqqa ega b'ladi. Dorixonaning ish tartibi bosh shifokor tomonidan belgilanadi.

Davolash-profilaktika muassasasining ixtisosligi, bemorlarga ajratilgan dorinlar soni va boshqa ko'rsatkichlariga qarab dorixonaga yetarli ish dorinlari ajratiladi.

Dorixonada ish dorinlari soni va oylik maoshlari z'bekiston Respublikasi qonunlari, SSV ning amaldagi buyruqlari hamda me'yoriy hujjatlar asosida belgilanadi.

Dorixonaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- davolash-profilaktika muassasasi b'limlarini ishlab chiqarish korxonalarini tomonidan ishlab chiqarilgan va ulgurji savdo bilan shu ulanuvchi ta'minotchilardan belgilangan tartibda, shartnoma asosida sotib olingan dori vositalari, bo'lov materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfektsiya vositalari hamda tibbiyot buyumlari va boshqa mahsulotlar bilan ta'minlash;

- harid qilingan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini rnatilgan tartibda dorixonaga kirim qilish va fizik-kimyoviy xossasalariga qarab saqlash;

- respublikaga chetdan keltiriladigan va mahalliy dori vositalari ishlab chiqaruvchi korxonalarda mavjud boʻlgan dori vositalari va tibbiy buyumlarning turlari hamda narxlarini taʼminotida ma'lumotga ega boʻlish va harid qilish boʻyicha takliflarni taʼminlash;

- davolash-profilaktika muassasasi boʻlimlaridan dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlar uchun talabnomalar qabul qilish;

- qabul qilingan talabnomalar boʻyicha SSV ning amaldagi buyruqlari asosida belgilangan tartibda dori turlarini tayyorlash, ular sifatini nazorat qilish, yoriqlash va tegishli boʻlimlarga tarqatish;

- shifoxonaning boʻlimlari va xonalaridagi dori vositalari, boʻlim materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfektsiya vositalari va boshqa tibbiy buyumlarning amaldagi meʼyoriy hujjatlar talablari darajasida saqlanishi, ishlatilishini nazorat qilish va yil qiyilgan kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish choralarini koʻrish uchun rahbariyatga axborot berish;

- tibbiyot xodimlariga farmatsevtika yangiliklari, dorixonada mavjud boʻlgan yangi dori vositalari va ularning ishlatilishi haqida axborot berish;

- davolash-profilaktika muassasasining ehtiyojiga koʻra dori vositalari va tibbiy buyumlar zahirasini doimiy ravishda taʼminlab borish;

- ixtisoslashgan davolash-profilaktika muassasasi dorixonalari uchun CTzbekiston Respublikasi SSV ning buyumlarida belgilangan tartibda va yetarli miqdorda zardob dori vositalari hamda vaksinalar zahirasini tashkil etish;

- davolash-profilaktika muassasasi boʻlimlarida dori vositalari taʼminotini sifatli va yuqori madaniyat bilan olib borish;

dorixonada mavjud boʻlgan dori vositalarini saqlashda amaldagi sanitariya qoidalari va meʼyorlariga hamda farmatsevtik talablarga rioya qilish.

Dorixonaga yuridik shaxslardan muvofiqlik sertifikatini va kerakli maʼlumotlari yetarli boʻlmagan hamda talab darajasida rasmiylashtirilmagan hujjatlar asosida dori vositalari va tibbiyot buyumlarini qabul qilish taqiqlanadi.

Dorixonaga ishni boshqarish oliy farmatsevtika maʼlumotiga ega boʻlgan va mutaxassisligi boʻyicha kamida 3 yil ishlagan malakali shaxsga maxsus etiladi.

Dorixonaga ish hajmi, ish tartibi va turiga qarab davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan tayinlangan tartibda ishlarinlari ajratiladi.

Xodimlarni ishga qabul qilish va ishdan b shatish davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan dorixona mudiri bilan kelishilgan holda belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Dorixona mudiri davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan rnatilgan tartibda ishga tayinlanadi va ishdan b shatiladi, davolash-profilaktika muassasasi rahbariyati va dorixona mudiri rtasida moddiy javobgarlik t grisida shartnoma tuziladi.

Dorixona mudiri dorixona ishini tashkil etadi va uning faoliyati uchun javobgar hisoblanadi.

Dorixonaning ish tartibi davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan rnatilgan tartibda belgilanadi.

Farmatsevtika sohasida tugallanmagan oliy maMumoti b lgan shaxslarning bu sohada rta maxsus ma'umoti boigan xodimlar ishlaydigan lavozimlarda k rsatishi SSV tomonidan belgilangan tartibda y l q yiladi.

Dorixona xodimlari belgilangan tartibda tibbiy k rikdan tishlari kerak.

Ishlab chiqarish xonalarida va ish rinlarida chekish, ovqatlanish, shaxsiy va ishga kerakli b lmagani buyumlarni saqlashga ruxsat etilmaydi.

Rahbar dorixona xodimlariga qonunchilik bilan kafolatlangan mehnat sharoitlari va ijtimoiy himoya choralarini ta'minlab berishi kerak.

Belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilmaydigan hamda farmatsevtika faoliyati bilan ayriqonuniy shu ullanuvchi shaxslar qonun oldida javobgar hisoblanadi.

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi zaro tuzilgan shartnoma asosida farmatsevtika institutlarining talabalari, farmatsevtika kollejarining quvchilari, farmatsevtlar malakasini oshirish kurslarining tinglovchilari, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boruvchilar uchun ishlab chiqarish amaliyotini tkazish markazi b lib xizmat qilishi mumkin.

Davolash-profilaktika muassasalari dorixonasining rahbari va xodimlari belgilangan tartibda 5 yilda bir marta malaka oshirish kurslarida qishlari kerak.

8.2. Dorixona binosiga q yilgan talablar va undagi asbob-uskunalaridan foydalanis qoidalari

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi alohida qurilgan binoda yoki davolash-profilaktika muassasasiga qarashli binoning bir b lqigida alohida blok holda tashkil etilishi mumkin.

Dorixonona amaldagi me'yoriy hujjatlarning sanitariya qoidalari va me'yorlari talabiga mos keladigan hamda dori vositalarini farmatsevtika talablariga asosan saqlanishini ta'minlaydigan binolarda tashkil etiladi. Dorixononaning umumiy maydoni, xonalar soni va oichamlari shifoxonaning ixtisosi, tuzilishi, faoliyat turi va ish hajmiga qarab belgilanadi. Bunda dorixononaga sanitariya qoidalari va me'yorlari talablariga mos keladigan, bajaradigan ish hajmiga qarab xonalar ajratiladi hamda kirish-chiqish y Hari boshqa b hmlardan aihida b Iadi.

Davolash-profilaktika muassasasi dorixonasi binolari va jihozlanishi, faoliyat yuritish me'yor va qoidalari SaN PiN N°0078-98 bilan tasdiqlangan.

Ishlab chiqarish xonalari texnologik jarayonni hisobga olgan holda uzviy ketma-ket bo langan b lishi kerak.

Bu xonalarning ichki devorlari yuzasi va shiftlari tekis b lishi, ular dezinfektsiyalovchi va yuvish vositalari bilan changdan h llab tozalashga chidamli boigan materiallar bilan qoplanishi kerak. Jumladan, devorlar yuzasini qoplash uchun suvga chidamli och rangdagi emal b yoqlardan, kafellardan foydalanishga ruxsat etiladi. Ushbu xonalarning pollariga plitkalar, kafellar yotqizilishi yoki choklari birlashtirilgan lenolium, relin qoplanishi mumkin.

Boshqaruv xodimlari va yordamchi xonalarining ichki devorlari yuzasi, shifti va pollarini pardoqlashda boshqa qurilish materiallaridan foydalanishga ruxsat etiladi.

Dori vositalari va tibbiy buyumlar omborxonasi sanitariya qoidalari va me'yorlari talablariga javob berishi hamda dori vositalari va tibbiyot buyumlarini SSV ning amaldagi buyruqlari, qo'lanmalarida asosida, farmatsevtika talablari darajasida saqlash uchun kerakli mebel, Jar, stellajlar, shkafalar, asboblalar, uskunalar bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Omborxonona pollari dezinfektsiyalovchi va yuvish vositalari bilan hoilab tozalashga chidamli materiallar bilan qoplanishi kerak.

Termolabil dori vositalarini saqlash xonasida zarur sharoitlar yaratilgan b lishi, ya'ni xonaga konditsioner, sovutkichlar q yilishi hamda xona havo harorati va namligini, oichash asbobi (termometr, gigrometr yoki psixrometr) bilan ta'minlanishi kerak. Bu lchov asbobi poldan 1,5-1,7 metr balandlikda, kirish eshiklari va isitish asboblari kamida 3 metr masofada rnatiladi va kundalik harorat k rsatkichi maxsus daftarda qayd etib boriladi. Daftari t igandan s ng bir yil saqlanadi va rnatilgan tartibda y q qilinadi.

Dorixonada ishlab chiqarish xonalari (assistent xonasi, aseptika bloki) dorixonada mebellari, dori turlarini tayyorlashda, aralash tirishda, filtrlashda, qadoqlashda, idishlarga quyishda, idishlar o zini berkitishda, sterillashda, sifatini tekshirish va baholashda, yorliqlashda ishlatiladigan asbob-uskunalar, shuningdek, ichov asboblari, tosh-tarozilar, kimyoviy reaktivlar va boshqa kerakli jihozlar bilan ta'minlanishi kerak. Dorixonada ishlatiladigan ichov asboblari, tosh-tarozilar Davlat qiyoslash markazi tomonidan belgilangan tartibda metrologiya k rigidan tkazilishi kerak.

Dorixonada mebellarining ustki qismi tekis, dori vositalari va kimyoviy moddalar ta'siriga chidamli b lishi kerak.

Ishlab chiqarish xonalari va omborxonalariga faqat mas'ul xodimlar kirishiga ruxsat beriladi, begona shaxslar kirishi man etiladi.

Tozalangan suv olish va idishlarni yuvish xonalari ish hajmiga qarab kerakli asbob-uskunalar bilan jihozlanadi hamda amaldagi sanitariya qoidalari va me'yorlari talablariga t liq javob berishi kerak.

Dorixonada tozalash ishlarini olib borish uchun ishlatiladigan asbob-anjomlar, dezinfektsiyalovchi va yuvish vositalarini saqlash uchun alohida xona yoki shkaf b lishi lozim.

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi eshigiga idoraviy b ysunishi, ish tartibi k rsatilgan peshlavha osib q yiladi.

Dorixonada binosi yon indan xabar beruvchi va tovushli q riqlash moslamalari hamda jihozlar bilan ta'minlanishi kerak.

Dorixonada ish faoliyatini zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, SSV ning buyruq va farmoyishlariga hamda boshqa amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida olib boradi.

Dorixonada miqdoriy buyum hisobiga olinadigan dori vositalarining r yxati SSV ning amaldagi buyruqlari asosida tasdiqlanadi va ularning hisobi belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan maxsus jumallarda qayd etib boriladi. Bu jurnallar t lgandan s ng amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida saqlanadi va saqlash muddati tugagandan s ng belgilangan tartibda y q qilinadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar hisobini olib borish, b limlarga berish, saqlash SSV ning 2001-yil 28-noyabrdagi 527-sonli buyru ning tegishii bandlari talablariga muvofiq olib boriladi.

Etil spirtini hisobi, uni b limlarga berish, saqlash SSV ning 1999-yil 26-iyuldagi 462-sonli buyru i talablariga muvofiq olib boriladi.

•

8.3. Dorixona muassasasidan dori vositalari va tibbiy buyumlarni berish tartibi

Davolash-profilaktika muassasalarining b limlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni talabnoma asosida dorixonadan oladi. Talabnoma muassasaning shtampi, muhri hamda rahbar yoki davolash ishlari b yicha rahbar muvunining imzosi bilan tasdiqlanadi. Talabnomada dori vositasining nomi, dozasi, turi (tabletk, ampula, surtma, qalamcha va b.q.) k rsatilishi kerak, umumiy miqdori va ram turi (quti, flakon va b.q.). Talabnomada dori vositasining nomi lotin tilida yoziladi va q llash usuli k rsatiladi (ichish uchun, i eksiya uchun, sirtqi, k z tomchisi va b.q.). Agar talabnoma (dori vositasi) ma'lum bir bemor uchun yozilsa, unda bemorning familiyasi, ismi-sharifi, kasallik varaqasi raqami k rsatiladi. Dorixonadan dori vositalari mas'ul xodim tomonidan davolash-profilaktika muassasasi b limi hamshirasiga talabnoma asosida beriladi. Talabnoma ikki nusxada t ldiriyadi, bittasi dorixonada hisobot uchun olib qolihadi, ikkinchisi berilgan tovar bilan b limga qaytarib beriladi.

Giyohvandlik, psixotrop vositalari, prekursorlarga hamda zaharli moddalar va etil spirtiga alohida-alohida talabnomalar yoziladi. Talabnomaga davolash-profilaktika muassasaning shtampi, yumaloq muhri bosilgan b lishi hamda bosh shifokor yoki davolash ishlari b yicha muovinning imzosi bilan tasdiqlanishi kerak. Bu dori vositalari bir martalik ishonchnoma asosida beriladi.

Davolash-profilaktika muassasasi b limlari tomonidan talabnomalar yozish va t ldirish SSV ning 2002-yil 26-iyundagi 297-sonli buyru ining III ilovasi- "Dorixona muassasalaridan dori vositalarini berish tartibi" ning tegishli bandlariga muvofiq rasmiylashtiriyadi.

8.4. Hisob va hisobot

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonalari moliyaviy-x jalik faoliyatini zbekiston Respublikasi qonunlari va amaldagi me'yoriy hujjatlar asosida olib boradi.

Davolash-profilaktika muassasasi dorixonasida tovar moddiy boyliklarning tezkor va buxgalteriya hisobi belgilagan shakllar b yicha amaldagi qonunchilik talablari asosida amalga oshiriladi.

Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining ulgurji va chakana narxlarini zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va vakolatli tashkilotlar tomonidan belgilangan tartiblarga muvofiq shakllanadi.

8.5. Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik texnikasi

Dorixonada mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik texnikasini ta'minlash uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim:

- dorixonaning barcha xodimlari maxsus va sanitariya kiyimlari bilan ta'minlanishi;
- maxsus asbob-uskunalar (distillyator, avtoklav, quritish shkafi, elektr, gaz asboblari kabi) bilan ishlovchi barcha xodimlar maxsus tayyorlov kursida qishlari va ishlash huquqini beradigan guvohtonoma ega bo'lishlari;
- ish joylarida xavfsizlik texnikasi va asbob-uskunalar bilan ishlash tartibida qo'llanmalar bo'yicha ta'lim o'tirish;
- dorixonaning barcha xodimlari dispanserizatsiya va xavfsizlik texnikasi instruktajidan o'tirishi hamda dorixonada bu haqdagi hujjatlarning mavjud bo'lishi;
- dorixonada tovar-moddiy boyliklarni talab darajasida saqlash uchun yetarli sharoit yaratilishi kerak.

Dorixonada faoliyatini tugatish amaldagi qonunchilikka muvofiq belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

9-bob. FARMAKOIQTISODIYOTNING ILMIY ASOSLARI

9.1.Farmakoiqtisodiyot t   risida tushuncha

Farmakoiqtisodiyot - bu bemorlarni dori vositalari bilan davolash qiymatini kompleks tahlil qilishdir.

Farmakoiqtisodiyot tadqiqotlari dori vositalaridan foydalanish hamda davoiashning alternativ usullari qiymatlarini taqqoslash bilan olib boriladi.

Farmakoiqtisodiy tahlil shifoxonalarda aksariyat hollarda qanday dori vositalaridan foydalanish zarurligini, bemor uchun berilgan eng yaxshi va samarali dori vositasini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, ikki davolash usulini taqqoslash mumkinki, bunda ushbu davolash sxemasini q ilashda bemorning so li i yaxshilanishi hamda kasallikni davolash uchun aniq vositani tanlash mumkin.

Farmakoiqtisodiy izlanishlar predmeti:

- kamida ikki xil davolash usulini taqqoslab olingan tahlilning farmakoterapevtik natijalari;
- yangi dori vositalarining xavfsizligi va samaradorligi;
- farmakoterapiya va diagnostika tkazishdagi iqtisodiy harajatlar;
- farmakoiqtisodiy statistika ;
- dori vositalarining bir guruh kasalliklarda klinik sinovlarini hujjatlashtirish.

Bir davlat yoki dunyo miqyosida olib qaraganimizda so liqni saqlash tizimi harajatlari, ya'ni davolashga ketadigan harajatlar doimiy oshib bormoqda. Shuning uchun alternativ davolash usullarini tanlash muammosini hal qilishda iqtisodiy omillar asosiy rinni egallaydi. Ya'ni hozirgi kunda quyidagi muhim savol z javobini topishni talab etadi: dori vositasi aks ettirgan narxidagi darajada samaradorlikka egami?

Dori vositalarini iqtisodiy baholash - bu nafaqat altemativ davolash usullari narxini solishtirish, balki davolash usulining barcha klinik jarayonlarni, yangi dori vositasini q ilagandagi oqibatlarini, shuning bilan barcha asosiy davolash usuli, dori vositalari bilan birga ishlatiladigan vositalar (tibbiy texnika anjomlari), tibbiy personal harajatlarini z ichiga olgan holda butun moliyaviy harajatlarni baholashdir. Odatda, davolash jarayoni davolashning samaradorligi va xavfsizligiga k ra baholangan. Bu maqsadda aniq terapevtik k rsatkichlar b yicha davolash natijalarini baholaydigan yondashuvlar ishlab chiqilgan, masalan GCP (Good Clinical Practice) standarti. Shuning bilan birga, yuqorida qayd etilganidek, dori

vositalarining samaradorligi va xavfsizligini baholashda iqtisodiy kriteriyalarga tayanish maqsadga muvofiq.

XX-asrning farmakoiqtisodiyotning maqsadi minimal iqtisodiy harajatlarda maksimal klinik samaradorlikka erishishni ta'minlashdir. Minimal harajatlar deyilganda faqat eng arzon dori vositalarini q'llash nazarda tutilmaydi. Farmakoiqtisodiyotda asosiy maqsad dori vositasi qiymatidan, narxidan tejash emas, balki yuqori samaradorlikka ega va xavfsizroq dori vositasini q'llagan holda umumiy davolash harajatlaridan tejashga harakat qilishdir.

Umumiy davolash harajatlarini tejashga yuqori samarali va xavfsiz dori vositasini q'llagandan keyin davolash kursining qisqarishi, birga q'llanuvchi vositalarning kamayishi, noj'ya ta'sirlarning kamayishi hisobiga ularni bartaraf qilishga ketadigan harajatlarning qisqarishi, statsionar yoki ambulatoriya sharoitida davolashdagi harajatlar qisqarishi, bemorning tezroq so'ayib ish qobiliyatini tiklanishi keladigan foyda hisobiga erishiladi.

Farmakoiqtisodiyotning rivojlanish tarixi haqida fikr yuritganda, uni 80-yillarda Kanada, Buyuk Britaniya va AQShda paydo bo'lib, sekin-asta izlanishlar natijalari umumlanib, so'liqni saqlash tizimida alohida y'nalishga aylanib borayotganini aytish mumkin. Avvaliga izlanishlar so'liqni saqlash tizimi dasturlarini iqtisodiy baholash usullari sifatida r'nganilgan. Keyinchalik 90-yillarda izlanishlar yaxshi natija berganligi va so'liqni saqlash tizimida iqtisodiy baholash muhim r'in tuta boshlangandan s'ng, "farmakoiqtisodiyot" atamasi kirib kelgan.

Bu vaqt ichida qilingan ishlar mahsuli sifatida AQSh so'liqni saqlash tizimi, tibbiy xizmat k'rsatish va tibbiy tovarlar ishlab chiqarish assotsiatsiyasi (U.S. Yealth and Human Services, Agency for Health Gare Policy and Reseaarch, and the Health Outcomes Work Group of Pharmaceutical Research Manufacturer's Association) tomonidan ta'sis etilgan ISPOR (International Sociatary of Pharmacoeconomies and Outcames Research) - Xalqaro farmakoiqtisodiyot izlanishlar tashkilotini keltirish mumkin. Bu tashkilot butun dunyo b'yicha farmakoiqtisodiyot izlanishlarni moliyalashtiradi, o'lingan natijalarni y'i adi va umumlashtiradi.

Bu tashkilot tomonidan 1998-yil fevral oyida tkazilgan ilmiy-amaliy uchrashuv va konferensiyada farmakoiqtisodiyot b'yicha uslubiy q'llanmalar muhokamadan tkazildi va tasdiqlandi. Bu q'llanmalar yordamida farmakoiqtisodiyot izlanishlarni tkazish, natijalarni tahlil

qilish va so liqni saqlashda yakuniy xulosalar chiqarishda k maklashadigan axborot bazalaridan foydalanish mumkin.

Aytish mumkinki, farmakoiqtisodiyotni fan sifatida tan olinishiga asos shu erda q yildi.

Farmakoiqtisodiyotning Yevropadagi rivoji haqida ma'lumotlarni shu sohaga ulkan xizmatlari singgan M.Drummond yiqqan. Uning aytishicha, farmakoiqtisodning umumiy rivojlanishi k p hollarda Evropada so liqni saqlash tizimi olib borayotgan siyosatga bo liq.

Ilgari Yevropa davlatlari qonunchiligida dori vositalariga narx belgilash b yicha iqtisodiy asos y q edi. Biroq yaqindan bir qancha Evropa davlatlarida bunday talablar qonunga kiritilmoqda. Bundan tashqari, ba'zi davlatlarda farmakoiqtisodiyot izlanishlar tkazish b yicha tavsiyanomalar ishlab chiqilgan.

Yevropada farmakoiqtisodiyot izlanishlar 13 ta davlatda olib borildi. Har bir davlatdan 5 tadan yirik tadqiqot natijalari olindi. Shuningdek, tkazilgan farmakoiqtisodiyot izlanishlar va q Iianiigan tahlil usuliani rganildi. Natijalar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin.

Ba'zi davlatlarda farmakoiqtisodiyot tadqiqotlar natijalari rasmiy organlar tomonidan s ralmoqda. Masalan, Portugaliyada yangi qonunda dori vositalari harajatlarini qoplash masalalari bilan shu ullanuvchi agentlik Infarmed dori vositasini formulyarga kiritishda iqtisodiy ekspertiza xulosasini talab qiladi. Finlandiyada 1998-yil boshidan dori vositasiga ulgurji narx belgilash uchun kompaniyalardan farmakoiqtisodiyot baholanganligi haqidagi ma'lumotlarni ham taqdim etishi talab etiladi. Izlanishlar yangi dori vositasining qiymati va samarasini baholashda boshqa mavjud vositalardan ustunligi haqida keng va ishonchli ma'lumotlarga ega b lishi kerak.

Daniyada formulyarga yangi dori vositalarini kiritishda Daniya tibbiy agentligiga farmakoiqtisodiyot izlanishlar natijalari ilova qilinadi. Bunday kelishuv farmatsevtik mahsulotlar ishlab chiqaruvchilar assotsiatsiyasi va SSV rtasida ham mavjud b lib, ularning maqsadi dori vositalariga harajatlarni kamaytirishdir.

Buyuk Britaniyada So liqni saqlash departamenti tomonidan klinik afzallik milliy instituti (NICE - National Institut Sor Clinical excelece) tashkil etilgan. Bu institut har yili 30 ta yangi dori vositasi va texnologiyalarni t liq baholaydi. NICE izlanishlari natijalariga k ra yangi texnologiyalar, dori vositalarini muvofiq q llash b yicha tavsiyanomalar ishlab chiqiladi. Umuman olganda Yevropa davlatlarida farmakoiqtisodiyot izlanishlargajuda jiddiy yondashilmoqda.

Bizga yaqin b lgan Rossiyada sogiiqni saqlash tizimidagi farmakoiqtisodiyotning rni haqida biroz kengroq ma'iumot bersak, 1999-yilni Rossiya uchun farmakoiqtisodiyotning qad rostlashi desak b ladi. 1998-yil oxirida Moskva shahrida RAMN qoshidagi onkologiya markazida birinchi bor "Rossiyada farmakoiqtisodiyot. Birinchi tajriba" mavzusida ilmiy konferentsiya tkazildi. Konferensiya onkologik kasalliklarni davolashda farmakoiqtisodiyotning asosiy muammolariga ba ishlandi. 1999-yil aprel va noyabr oylarida "Chelovek i Lekarstvo" kongressida va Moskva tibbiyot akademiyasida farmakoiqtisodiyot b yicha ma'ruza va amaliy mash ulot kurslari tkazildi va eshituvchilarga sertifikatlar berildi.

1999-yil 22-23 noyabrda Moskva shahrida birinchi umumrossiya "Farmakoiqtisodiyot. Uchinchi ming yillik b sa asida iqtisodiyot" mavzusida kongress tkazildi. 2000-yil 20-22 noyabr kunlari esa ikkinchi umumrossiya farmakoiqtisodiyot kongressi b lib tdi.

Umuman olganda Rossiyada farmakoiqtisodiyot s nggi yillarda yaxshigina rivojlandi. Buni RF SSV dori vositalari bilan ta'minlash, ularning sifatini yaxshilash va muvofiq foydalanish b yicha ilmiy asoslangan islohotlar tkazayotganida va bunda farmakoepidemiologik va farmakoiqtisodiyot ilmiy yondashuvlarga tayanganida k rishimiz mumkin.

9.2.Farmakoiqtisodiyotning vazifalari va unga q yiladigan talablar

Farmakoiqtisodiyot - alohida fan b lib, shakllanishida shifoxona va ambulatoriya sharoitlarida farmatsevtik yordam berishga talabning oshishi muhim rin tutadi. Bunda yordamning samaradorligi, hammabopligi bemor hayoti sifatini oshirish, ishlash qobiliyatini k tarishga qaratilgan b lishi kerak.

- farmakoiqtisodiyotning boshqa sohalarga nisbatan xususiyatlan quyidagilardan iborat:

- integratsiya harakteriga ega ekanligi (har xil soha bilimlarini ahohni dori vositalari bilan ta'minlash maqsadida uy unlashtirish);

- aniq sohaning muammolari, uning mutaxassisligi va xususiyatlari bilan hal qilish ahamiyati;

- xalq x jaligidagi ahamiyati (bemorlar mabla lari va so hqni saqlash tizimining cheklangan resurslaridan oqilona foydalanish zaruriyati);

- ijtimoiy ahamiyati (davolash samarasi, jismoniy so liq va jamiyatda ijtimoiy ruhiy-holatlarini aniqlash).

Farmakoiqtisodiyot k rsatkichlari tahlil natijalarini hozirgi vaqtdagi asosiy iste'molchilariga:

- samaradorligi bir-biriga yaqin b lgan dori vositalarini solishtirish va ularni mos keladigan r yxat, dori vositalari formulyarlariga kiritishda mutloq iqtisodiy isbotlar zarur b lgan ekspert, olim va mutaxassislar;

- davlat va so liqni saqlash viloyatlar boiimlari rahbar va mutaxassislarining - farmakoepidemiologiyani q llagan holda so liqni saqlash hududiy dasturlarini amalga oshirishda zaruriy byudjet mabla larini aniqlashi;

- farmatsevtik bozorda dori vositalarini sotishda kerakli narx - navo siyosatini tkazish maqsadini k zlaydigan farmatsevtika mutaxassislari va ulgurji savdo kompaniyalari kiradi.

Chet el va mahalliy ishlab chiqaruvchilarning takliflari asosida dori vositalari assortimenti doimiy k payishi munosabati bilan farmakoiqtisodiy izlanishlar natijalarini q llashga qiziquvchilar soni ortib bormoqda. Bularga, SSV dorixona muassasalari, ilmiy kafedralar xodimlari, shifokor va iste'molchilar kiradi.

9.3. Farmakoiqtisodiyot obyektlari va farmakoiqtisodiyotda harajatlarning tasnifi

Ishlab chiqaruvchi z mahsuloti uchun s rashi mumkin b lgan maksimal narxni belgilasa, mahsulotning minimal narxini harajatlar belgilaydi. Davolash bahosini minimallashtirishni maqsad etgan farmakoiqtisodiyot uchun ham harajatlar muhim tushuncha va k rsatkichdir. Farmakoiqtisodiyot tadqiqotlari quyidagi harajatlarni aniqlaydi:

I. Bevosita tibbiy harajatlar (direkt cost)-bu harajatlar bevosita davolashga aloqador b lib, davolash qiymati va davolash muassasasi harajatlari qiymatidan iborat.

Bevosita tibbiy harajatlar manbalariga quyidagilar kiradi:

Diagnostika va laboratoriya tadbirlari.

Dori vositalari bilan davolash.

Q shimcha dori vositalari bilan davolash.

Q shimcha kasalliklarni davolash.

Bemor tomonidan davolash rejimiga amal qilmaslik harajatlari.

Dori vositasi va uning rinbosari noj ya ta'sirlarini t rilash.

I) avolash kursi muddati. Davolash muassasasida b o'lish qiymati.

(Oliy va rta maxsus ma'lumotli tibbiyot personali xizmati.

Jaixohlik aralashuvi.

Reabilitatsiya (qayta tiklanish).

Bemorga amx rlik qilish.

Odatda, bu harajatlar byudjet hisobidan yoki bemorning zi tomonidan qoplanadi.

II. Bevosita notibbiy harajatlar (x jalik harajatlari) - bu bemor tibbiy yordam olishi uchun zarur hamma harajatlami z ichiga oladi. Masalan, bemorni shifoxonagacha transportirovka qilish, xususiy parhez harajatlari va b.q.

III. Bilvosita harajatlar (indirekt costs) - bunga atrof-muhit, jamiyatda kasallik tufayli paydo b ladigan harajatlar kiradi.

Bilvosita harajatlarni aniqlashda quyidagi omillar k zda tutiladi:

Vaqtinchalik ish qobiliyatini y qotish muddati.

Kasallik varaqasi b yicha t lovlar.

Kasallikdan keyingi nogironlikka amx rlik qilish.

Ijtimoiy ta'minot t lovlari.

Soliq to'iovlari (bunda bemor so ayib, ish boshlagandan keyin t lashi mumkin b lgan soliq t lovi nazarda tutiladi).

Bemorga amx rlik qilishda yaqinlarining harajatlari.

Bemorning limi bilan bo liq harajat va y qotishlar.

IV. Nomoddiy harajatlar (intangibli costs) - pul bilan ifodalab b lmaydigan harajatlar. Bunga quyidagi ruhiy, ijtimoiy omillar kiradi:

a) juz'iy yoki tanada (o riq, majruhlik, uyquning buzilishi);

b) aqliy (reaksiya, aqliy konsentratsiya, diqqat, xotira);

v) ruhiy (q rquv, depressiya, notinchlik);

g) ijtimoiy (izolyatsiya, konflikt, moyillik).

Bir s z bilan aytganda, bu toifadagi harajatlar bemorning hayot sifatiga ta'sirini k rsatadi. Hayot sifati atamasi - bemorning jismoniy, ijtimoiy va emotsional holati, shuningdek, ruhiy jinsiy qobiliyatlarini aks ettiradi. K pincha davolashning hayot sifatiga ta'siri maxsus anketa savollari asosida baholanadi, bemordan s rovnoma oladigan shaxs tomonidan t ldiriladi. Anketani tahlil qilgan holda bemorning so li i, funksional imkoniyatlariga nisbatan zining fikri, ahvolining umumiy ijbiylashuviga b lgan fikri baholanadi.

Bemorni davolashdagi asosiy harajatk rsatkichlari:

Davolashning asosiy qiymati - dori vositalarining rtacha ulgurji narxi, kunlik doza miqdori va davolash kursi muddati bilan belgilanadi.

Bemorning kun tartibiga amal qilishi yoki uning intizomliligi (patient compliance) - bemorning shifokor tavsiya va k rsatmaiarini bajarish istagi. Bemor dori vositasini qabul qilish, kun tartibiga amal qilish yoki qilmasligi davolash qiymatiga sezilarli ta'sir etadi. Bemorning loqaydligi dori vositasi samaradorligining pasayishiga olib kelishi mumkin. Buning oldini olish uchun maxsus dori shakllari ishlab chiqilmoqda.

9.4. Farmakoiqtisodiy tahlil usullari. Dori vositalari formularylari

Farmakoiqtisodiyotni rganishda jahon amaliyotida quyidagi qator usuiiar keng q iianiimoqda:

- qiymat tahlili (cost - bnefit) - foyda, davolanish qiymati hamda natijalari bir vaqtda pul shaklida baholanadi;
- "qiymat - samaradorlik" (cost - effective) tahlili - davolanishning qiymati pulda hisoblanadi, davoiianishning natijasi esa ma'lum vazifalarni bajarish hisoblanadi;
- "qiymat - foyda" (cost - benefit) tahlili - bunda natijalar bir turdagi davolashning ikkinchi turdagi davolashga nisbatan ustunligi pastligi tushunchasida baholanadi;
- "qiymat - minimallashtirish" (cost - minimizafium) tahlilida teng terapevtik samaradorlikdagi bir nechta davolash turining qiymati taqqoslanadi;
- "kasallanish qiymati" (cost - of - illness) tahlilida qandaydir kasallikni davolashdagi t ridan-t ri hamda juz'iy harajatlar baholanadi;
- "qiymat - naf tahlili.

Ushbu usullardan so liqni saqlashda turli dasturlarni moliyalashni rejalashtirishda anchadan buyon foydalanib kelinadi. Bu tahlil usulining konsepsiyasi uncha ham murakkab emas, lekin uni tushunish uchun ba'zi bir detallarini, ya'ni qachon va qaerda ushbu usuldan foydalanish mumkinligini q shimcha ravishda tushuntirish talab qilinadi.

Qiymat - foyda tahlili (QFT) jamoatchilik investitsiya dasturlarini baholashni tartibga solish ehtiyojiga javoban paydo b ldi. Umuman so liqni saqlash uchun harajatlar jamiyatga ijtimoiy foyda keltirishi lozim, QFT usuli esa so liqni muhofaza qilish dasturlarini moliyalash t risida t ri qaror qabul qilishda yordam beradi. Har qanday rejalashtirishda maqsadga erishishning bir nechta ehtimolli y llarini aniqlash, s ngra eng optimal y lni tanlash uchun k rsatkichlarni izohlash lozim. K pincha shunday qarorlar izchillik asosida qabul

qilinadi. QFT alternativ qarorlarni tanlash jarayonini bir qancha obyektivlashtirishga yordam beradi.

QFT usuli davolash dasturi yoki usulini amalga oshirishdagi ehtimollik foydalarini kelgusi yilda pul k rinishida baholab borishdan iborat. Bunda yonma-yon ravishda ushbu dasturni yil davomida amalga oshirishning barcha harajatlari baholanadi. Bunday hisob-kitoblar davolashning bir nechta alternativ dasturlari (yoki usullari) uchun olib boriladi. Amalda q Uash uchun foyda va harajatlar orasida katta ijobiy farqni ta'minlaydigan dasturyutib chiqadi va taklif etadi.

QFT usulining kamchiliklari k pincha pul k rinishida lchash qiyin b lgan hamda aniqlash oson b lman foydalarni pul miqdorida baholash bilan bogiiq boigan qiyinchiliklardir. Bu muammo iqtisodchilarning k p urinishlariga qaramasdan zining yakuniy yechimini topmadi. Amaliy nuqtai nazardan, tahlilchilar ehtimollik foyda k rsatkichlarini ular qancha kerak b lsa, shunchasini k rsatishga harakat qiladilar. Qolgan lchamlar "yetishib boimaydigan foydalar" deb baholanadi, bunday hollarda rahbariyat yakuniy qarorni qabul qilishda ularni erkin holda k rib chiqishi mumkin.

"Qiyamat - samaradorli" tahlili (QST).

QST tahlili rahbarga ehtimol b Hshi mumkin boigan alternativ ustunliklarni aniqlashga yordam beradi. Umuman olganda QST qaror nazariy hamda matematik usullar dasturlarini amalga oshirishdagi turli yondashuvlarni k rib chiqishda harakat usulini tanlashga yordam beradi. Aslida esa QST turli dasturlar orqali taklif etiladigan so liqni saqlash uchun zaxira hamda foydalarni jamlashni k rsatadigan usul boiib, undan eng qulay va yaxshi variantni tanlab olinishi mumkin. Bunda dasturga (yoki davolash usuliga) ketadigan harajatlar birgina umumlashtirilgan son bilan, samaradorlik esa boshqa umumlashtirilgan lcham bilan k rsatiladi.

Bunda yechim turli dasturlar rtasidagi samaradorlik va harajatlarning nisbatini hisobga olishga asoslanadi. QST usuli eng kam harajat doirasida berilgan samaradorlikka qanday dastur orqali erishish mumkinligini aniqlashga yordam beradi.

QSTni tkazish uchun quyidagi birlamchi maiumotlar zarur boiadi: oldinga q yilgan maqsadni amalga oshirish uchun (arzon boiishi shart b lman) optimal yechim;

- eng kamida ikkita altemativ dastuming boiishi;
- dasturlarning samaradorligi uni arzonlashtirishga emas, balki uning yechimi jarayonini optimallashtirish orqali erishiladi.

Bunda har bir alternativ dastur uchun quyidagi parametrlar orqali k rib chiqish tavsiya etiladi:

- foydali natija;
- zaruriy ma'muriy harakatlar;
- zarur bo'lgan shtatlar hamda jihozlar;
- narxni belgilovchi omillar hamda chegirmalar;
- qiymat.

QST usulida k pincha so liqni saqlashda, dasturlar uchun harajatlar hisoblashda foydalanish mumkinki, ularning natijalari so liqni mustahkamlash iboralari b yicha baholanadi (misol uchun umrni uzaytirish omilari). QST usuli olamshumul dasturlarga kirmasada, undan amaliyot tibbiyot xodimlari yoki alohida shifoxonalarning ma'muriyati samarali foydalanishi mumkin.

"Qiymat - minimallashtirish" tahlili (QMT).

Agar ikki yondashishda (davolash usullarida) ularning teng samaradorligi k rsatilgan b Isa, har bir usulning harajatlarini taqqoslash mumkin. Taqqoslashning bunday usuli QMT degan nom bilan yuritiladi. Misol uchun davolashdagi vositadan foydalanish qiymati turlicha b lishi mumkin.

"Qiymat - naf" tahlili (QNT).

QNT shunday iqtisodiy usulki, undan foydalanilganda (davolash usulida) uning samaradorligi bemorning hayrixoxligi yoki davolash sifati nuqtai nazaridan baholanadi. QNT tahlili QST tahliliga juda xshaydi, lekin uni qoilanganda yangi k rsatkichga tashqaridan davolash usulidagi samaradorlikning bemor tomonidan juz'iy baholanishi q shiladi. K pgina QNT natijalari bemor hayotining sifat zgarishiga tashqari davolash usulining qiymati q shilgan holda ifodalanadi.

"Kasallanish qiymati" tahlili (KQT).

KQTDan aniq bir kasallikning tarqalishi uchun umumiy (t ri hamda juz'iy) qiymatni foydalaniladi. Bu uslubiyat rganishda aniq bir kasallik bilan bog'liq boigan (makroiqtisodiy ma'nodagi) barcha harajatlarni hisoblash uchun ishlab chiqilgan. AQShda bir necha guruh kasalliklar b yicha tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni k rsatdiki, yiliga yurak-tomir tizimi kasalliklariga 80 milliard dollar simta kasalliklariga 30 milliard dollar, va asab-ruhiy kasalliklariga 25 milliard dollar harajat boiar ekan. Bu kasallikning bevosita oldini olish, aniqlash, davolash, so liqni tiklash, tadqiqot hamda qitish, shuningdek, tibbiy muassasalar uchun kapital q yilmalar harajatlarini z ichiga oladi.

Juz'iy harajatlar y qotilgan ish kunlari b yicha aniqlanadi. Kasallikning t ridan-t ri harajatlari yoki juz'iy harajatlar aniqlanganda kasallikning oldini olish yoki davolashga iqtisodiy baho berish mumkin b ladi. T liq misol bilan tahlil qilish mumkinki, kelajakda so liqni saqlash tizimi xodimlari va jamiyat tez-tez farmakoiqtisodiy muammolarga duch keladi. Lekin, har bir vazifa uchun xususiy y l, xususiy uslubiyat tanlanishi lozim. Bu uslubiyat kelgusida har qanday farmakoiqtisodiy ma'lumotlarning mavjud tayanch prinsiplariga hamda tahlil usullariga tayanadi.

Farmakoiqtisodiyot tahlil usullarini birgina bemordagina emas, balki davolash muassasalarida, ma'muriy-hududiy tumanda, viloyat va yaxlit davlat miqyosida q llash mumkin. Bu usullar farmakoterapiyani klinik va iqtisodiy tomondan tartibga solish imkoniyatlarini beradi. Farmakoiqtisodiyot tahlil usullari davolashning aniq standartini tanlashda, dori vositalarini qayd qilish va sotib olishda, klinik tajribalarning natijalarini baholashda muvaffaqiyat bilan ishlatilmoqda.

Formulyar tizimning q llanishi hududiy tibbiy yordam sifatini boshqarish modellarining shakllanishiga har tomonlama yondashish zaruriyatidan kelib chiqadi.

So liqni saqlashni boshqarish organlari oldida farmakoiqtisodiy masalalarni hal qilishda bir qancha muammolar qatorida quyidagilar ham bor:

- dori vositalaridan oqilona foydalanishni ta'minlab beruvchi tashkiliy tuzilmalarni tuzish;
- formulyar tizimni hudud va muassasalarda q llashning uslubiy ta'minotini ishlab chiqish;
- tibbiyot muassasalari amaliyotida farmakoiqtisodiy tahlil asoslarini q llash;
- tibbiy yordam sifatining nazoratini tkazishda dori vositalari xavfsizligi va sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- dori vositalaridan oqilona foydalanishni q llashda bemor va tibbiyot mutaxassislarining qiziqishini oshirish uchun sharoitlar yaratish.

Formulyar tizim q llashni ta'minlab beradigan tashkiliy tizimning shakllanishi bir-birini qaytaradigan, noxush, yomon oqibatlarni keltirib chiqaradigan, hayotiy zarur toifaga kirmaydigan, klinik-epidemiologiya tomonidan klinik samarasizligi tasdiqlangan dori vositalari sonini kamaytirish vazifalarini k zda tutadi.

Formulyar tizimi tashkiliy tuzilmasining shakllanishi va dori vositalaridan oqilona foydalanishga quyidagilar imkon beradi:

Bunda har bir alternativ dastur uchun quyidagi parametrlar orqali k rib chiqish tavsiya etiladi:

- foydali natija;
- zaruriy ma'muriy harakatlar;
- zarur b lgan shtatlar hamda jihozlar;
- narxni belgilovchi omillar hamda chegirmalar;
- qiymat.

QST usulida k pincha sogiiqni saqlashda, dasturlar uchun harajatlar hisoblashda foydalanish mumkinki, ularning natijalari so liqni mustahkamlash iboralari b yicha baholanadi (misol uchun umrni uzaytirish omillari). QST usuii olamshumul dasturlarga kirmasada, undan amaliyot tibbiyot xodimiari yoki alohida shifoxonalarning ma'muriyati samarali foydalanishi mumkin.

"Qiymat - minimallashtirish" tahlili (QMT).

Agar ikki yondashishda (davolash usullarida) ularning teng samaradorligi k rsatilgan b lsa, har bir usulning harajatlarini taqqoslash mumkin. Taqqoslashning bunday usuli QMT degan nom bilan yuritiladi. Misol uchun davolashdagi vositadan foydalanish qiymati turlicha b lishi mumkin.

"Qiymat - naf" tahlili (QNT).

QNT shunday iqtisodiy usulki, undan foydalanilganda (davolash usulida) uning samaradorligi bemorning hayrixoxligi yoki davolash sifati nuqtai nazaridan baholanadi. QNT tahlili QST tahliliga juda xshaydi, lekin uni qoilanganda yangi k rsatkichga tashqaridan davolash usulidagi samaradorlikning bemor tomonidan juz'iy baholanishi q shiladi. K pgina QNT natijaiari bemor hayotining sifat zgarishiga tashqari davolash usulining qiymati q shilgan holda ifodalanadi.

"Kasallanish qiymati" tahlili (KQT).

KQTDan aniq bir kasallikning tarqalishi uchun umumiy (t ri hamda juz'iy) qiymatni foydalaniladi. Bu uslubiyat rganishda aniq bir kasallik bilan bogiiq b lgan (makroiqtisodiy ma'nodagi) barcha harajatlarni hisoblash uchun ishlab chiqilgan. AQShda bir necha guruh kasalliklar b yicha tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni k rsatdiki, yiliga yurak-tomir tizimi kasalliklariga 80 milliard dollar simta kasalliklariga 30 milliard dollar, va asab-ruhiy kasalliklariga 25 milliard dollar harajat boiar ekan. Bu kasallikning bevosita oldini olish, aniqlash, davolash, so liqni tiklash, tadqiqot hamda qitish, shuningdek, tibbiy muassasalar uchun kapital q yilmalar harajatlarini z ichiga oladi.

Juz'iy harajatlar y qotilgan ish kunlari b yicha aniqlanadi. Kasallikning t ridan-t ri harajatlari yoki juz'iy harajatlar aniqlanganda kasallikning oldini olish yoki davolashga iqtisodiy baho berish mumkin b Iadi. T Iiq misol bilan tahlil qilish mumkinki, kelajakda so liqni saqlash tizimi xodimlari va jamiyat tez-tez farmakoiqtisodiy muammolarga duch keladi. Lekin, har bir vazifa uchun xususiy y l, xususiy uslubiyat tanlanishi lozim. Bu uslubiyat kelgusida har qanday farmakoiqtisodiy ma'lumotlarning mavjud tayanch prinsiplariga hamda tahlil usullariga tayanadi.

Farmakoiqtisodiyot tahlil usullarini birgina bemordagina emas, balki davolash muassasalarida, ma'muriy-hududiy tumanda, viloyat va yaxlit davlat miqyosida q llash mumkin. Bu usullar farmakoterapiyani klinik va iqtisodiy tomondan tartibga solish imkoniyatlarini beradi. Farmakoiqtisodiyot tahlil usullari davolashning aniq standartini tanlashda, dori vositalarini qayd qilish va sotib olishda, klinik tajribalarning natijalarini baholashda muvaffaqiyat bilan ishlatilmoqda.

Formulyar tizimning q llanishi hududiy tibbiy yordam sifatini boshqarish modellarining shakllanishiga har tomonlama yondashish zaruriyatidan kelib chiqadi.

So liqni saqlashni boshqarish organlari oldida farmakoiqtisodiy masalalami hal qilishda bir qancha muammolar qatorida quyidagilar ham bor:

- dori vositalaridan oqilona foydalanishni ta'minlab beruvchi tashkiliy tuzilmalarni tuzish;
- formulyar tizimni hudud va muassasalarda q llashning uslubiy ta'minotini ishlab chiqish;
- tibbiyot muassasalari amaliyotida farmakoiqtisodiy tahlil asoslarini q llash;
- tibbiy yordam sifatining nazoratini tkazishda dori vositalari xavfsizligi va sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- dori vositalaridan oqilona foydalanishni q llashda bemor va tibbiyot mutaxassislarining qiziqishini oshirish uchun sharoitlar yaratish.

Formulyar tizim q llashni ta'minlab beradigan tashkiliy tizimning shakllanishi bir-birini qaytaradigan, noxush, yomon oqibatlarni keltirib chiqaradigan, hayotiy zarur toifaga kirmaydigan, klinik-epidemiologiya tomonidan klinik samarasizligi tasdiqlangan dori vositalari sonini kamaytirish vazifalarini k zda tutadi.

Formulyar tizimi tashkiliy tuzilmasining shakllanishi va dori vositalaridan oqilona foydalanishga quyidagilar imkon beradi:

- dori vositalari ishlatilishining klinik nazoratini, zarur hollarda olib borilayotgan farmakoterapiyani tashqir qilishni ta'kidlash;
- davolash-profilaktika muassasalari uchun hududiy formulyar va formulyar ruxsatlarni ishlab chiqish, hamda doimiy ravishda yaxshilab turish;
- aholiga bepul tibbiy yordam ko'rsatishning davlat dasturlarini amalga oshirishda dori vositalarga bo'lgan ehtiyojni tibbiy-iqtisodiy va farmakoiqtisodiy jihatdan asoslab berish;
- aholini, ta'minotchilarni, ishlab chiqaruvchi firmalar, tibbiy suvni o'z ichiga olgan tashkilotlari tibbiyot xodimlari, tibbiyot muassasalari organlari rahbarlarini axborot bilan ta'minlash xizmatini yaratish;
- tibbiyot muassasalari ehtiyoji uchun sotib olinadigan dori vositalarining farmakoiqtisodiy samaradorligini hisobga olgan holda ularning narx - navolarini tashqir qilish sharoitini yaratish.

Formulyar uchun dori vositalarining davolash samaradorligi, havfsizligi va narxlari kriteriyalarini hisobga olgan holda tanlab olinishi kerak. Bu qiyin ishni amalga oshirishda shifokorlar ta'limi qanash keladigan birlamchi muammolardan biri dori vositalari ta'limida mutlaq zamonaviy axborotlarni qidirishdir. Tibbiyot muassasalarida formulyar ruxsatlarni ishlab chiqish bir qancha tadbirlarni bosqichma-bosqich bajarilishini ta'kidlashda tutadi.

10-bob. DORIVOSITALARIGA BILGAN EHTIYOJ VA TALABISTIQBOLINI ANIQLASH

10.1. Dori vositalari iste'molini shakllantiruvchi omillar

Dori vositalari bilan yordam ko'rsatishning har bir bosqichida ular ehtiyojining istiqbolini ta'limni aniqlash dori vositalar ratsional ishlatilishini ajralmas sharti hisoblanadi. Dori vositalariga bilgan talabni ilmiy asoslab rejalashtirish aholi va davolash-profilaktika muassasalarini ularga bilgan ehtiyojini ta'lim qondiribgina qolmay, balki dori vositalarini sotib olish resurslaridan ham tejamlorlik bilan foydalanishga imkon beradi.

Dori vositalariga bilgan ehtiyojni aniqlash farmatsevtik biznesni tashkillashtirishda eng muhim hisoblanadi, chunki bir tarafdin bu ishlab chiqaruvchiga maksimal foyda olishga, ikkinchi tomondan aniq iste'molchining ehtiyojini qondirish va so'zini saqlashga yordam beradi.

10. 2. Ehtiyoj, talab, iste'mol, taklif tushunchalari

Ehtiyoj - qondirishni talab qiluvchi biror bir narsaga bilgan muhtojlik zaruriyatidir.

Ehtiyoj qoyidagi omillarga qaratilgan bo'lishi mumkin:

- fiziologik (ovqatga, kiyimga, uy-joylarga);
- sotsial (u yoki bu sotsial guruhga mansub bo'lish);
- intellektual (bilimga, hissiyotga, erkin fikrga va b.q.).

Insonning so'zini bo'lishini ta'minlash zaruriyati - dori vositalari, bo'lov materiallari, ularga tibbiy yordam ko'rsatish va parvarish qilishda ishlatiladigan buyumlar hamda boshqa dorixona assortimentidagi tovarlarni mavjudligida ta'lim aksini topadi.

Agar talab qondirilmasa, odam ta'lim zini noqulay, ezilgan va hattoki baxtsiz his qiladi va u ta'lim zaruriyatlarini qondirish chorasini qidiradi, yoki ta'lim ehtiyojlarini kamaytirishga intiladi.

Ehtiyojlarni qondirish jarayoni iste'mol qilish deb ataladi. Iste'mol qilish darajasi davolash-profilaktika va boshqa muassasalarga dori vositalari va tibbiyot tovarlarining haqiqiy sotilgan hajmi bilan ta'riflanadi.

Iste'mol qilish darajasi taklif hajmi bilan ham uzviy bo'liqdir.

Taklif - bu iste'molchilarning talabnomalari asosida (tibbiyot) ta'minotchilar tomonidan berilgan tovarlarning haqiqiy hajmi.

Talab - ehtiyojning bir qismi b lib, sotib olish xususiyati bilan mustahkamlanadi. Talabning ehtiyojdan farqi, u lchanadi, yi ilgan malumotlar, iste'molchilar s rovi va boshqalar asosida sotish hajmining istiqboli aniqlanadi.

Hozir dori vositalariga b lgan ehtiyoj dunyo bozorida yiliga rtacha 15% sib borishi kuzatilmoqda.

Dori vositalari ehtiyojini aniqlashda ular iste'moliga ta'sir etuvchi omillarni e'tiborga olish kerak.

Talabni shakllantirishdagi asosiy omillar quyidagilar:

- aholi sonining sishi va moddiy farovonligining yaxshilanishi;
- davolash-profilaktika va dorixona muassasalari va ularda tibbiyot va dorixona xodimlari sonining k payib borishi;
- tibbiyot fanlarining rivojlanishi, yangicha tashhis usullarini tatbiq qilish, dori vositalaridan samaraliroq^foydalanish;
- aholining umumiy madaniyati va tibbiy savodxonligining oshishi;
- uzoq yillardan beri ishlatilayotgan dori vositalariga talab k p b lgan odamlar sonining ortib borishi.

Dori vositalariga b lgan ehtiyojni aniqlash k p omillarga bo liq juda murakkab jarayon, chunki iste'mol mahsuloti b lgan dori vositalari bir qator ziga xos hususiyatlarga ega.

Dori vositasi - bu aksariyat holda kimyoviy substansiya b lib, u inson hayotini saqlab qolishga m ljallangan, iste'mol mahsuloti sifatida odamlar salomatligiga zarar etkazmaslik maqsadida alohida yondoshuvni talab qiladi.

Dori vositalari biologik faol moddalar b lib, ular har bir funksional a'zoga alohida yoki kasallik q z atuvchilarga qarshi ta'sir qiladi. Dori vositalarining umumiy soni bizning mamlakatda turli dori vositalari r yxati, dozasi va qadoqlanishi b yicha hozirgi vaqtda 4000 ni tashkil qiladi.

Dori vositalarining asosiy ziga xos tomoni shundan iboratki, mahsulotni bemorlarning zlari tanlab ololmaganliklari uchun ular ta'siri va q llash xususiyatlarini biladigan mutaxassislar belgilab beradilar. Buning uchun bemor ambulatoriya, poliklinika yoki davolash-profilaktika muassasalariga murojaat qilishi kerak. Bundan tashqari, profilaktika va sanitariya - gigiena maqsadlari uchun dori vositalari va tibbiy ashyolarni ishlatishda ham aks etadi. Dori vositalarini ishlatish uchun y llanma berish faqat kasalning xususiyatlariga bogiiq boiib qolmay, balki bemor dori vositalarini qabul qilishi, tibbiy yordam k rsatish va boshqa omillar bilan ham bo liqdir.

Dori vositalariga b lgan ehtiyoj doimiy b lmaydi, u odam organizmidagi turli patologik zgarishlar davrida paydo b ladi va ularni qabul qilishning asosiy sababi aholi so li ini saqlashdan iborat.

10. 3. Dori vositalariga b lgan ehtiyojni aniqlash usullari

Dori vositalariga b lgan ehtiyojni aniqlash uchun bir necha usullar keng miqyosda q llaniladi:

Me'yoriy usul - aniq kasalliklarni davolashda q llanadigan maxsus ta'sirga ega b lgan vositalar (diabetga, silga, shishga qarshi va b.) uchun. Bu usul bitta davolash kursidagi vositalarni optimal t plamiga va kasallikning obyektiv statistikasiga asoslangan. Usul oddiyligi, arzonligi, qulayligi bilan ajralib turadi.

Iqtisodiy-matematik usullar keng omilli korrelyatsion-regression tahlilga asoslangan.

Mantiqiy-iqtisodiy usullar ekspertli baholashga asoslangan. Bu usullar muammolarni hal qiluvchi mutaxassislarning fikrlari bilan bo liq. Dori vositalarining tahlili va ehtiyojini istiqbollashda turli guruh vositalari iste'moli shakllanishi ziga xos ekanligini hisobga olish zarur.

iste'moliga k ra dori vositalari 3 guruhga b linadi:

- me'yori cheklangan dori vositalari (giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, etil spirti va b.).

- maxsus ta'sirga ega, 1-2 ta kasallikni davolashda ishlatiladigan vositalar.

- keng qamrovli ta'sir etuvchi, k p kasalliklarni davolashda yoki ularning oldini olishda ishlatiladigan dori vositalari (isitma tushiruvchi, sulfanilamidlar, vitaminlar va b.).

Me'yori cheklangan dori vositalariga b lgan ehtiyojni aniqlash.

Ushbu guruh giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va etil spirtini z ichiga oladi. zbekiston Respublikasi SSV tomonidan (17.06.96y. 489-sonli buyruq) giyohvand va psixotrop dori vositalariga 1 yilga 1000 nafar aholi uchun aniq miqdoriy me'yorlar hisoblangan. Xususan: morfin - 0,3 promedol - 5,0, omnopon - 0,3g va h.k.

Davolash - profilaktika muassasalarida bu me'yorlar rinlar soni va muassasa y nalishiga k ra belgilanadi.

Etil spirtining me'yori davolash muassasasining turi, ijtimoiy ta'minoti bilan bo liq.

Masalan, davolash muassasaiari uchun quyidagi me'yorlar q yilgan:

1. Dorixona muassasalari uchun: 1000 ta yakka tartibda tayyorlanish lozim bo'lgan retseptlar uchun 2800 g.

2. Kasalxonaga uchun: jarrohlik profilaktikasida bitta bemor uchun - 400g, terapiyada -170 g.

3. Ambulatoriya-poliklinika uchun: bitta r yxatda turuvchi bemor uchun yiliga- 50 g.

Sog liqni saqlash muassasalariga spirtlar turli eritmalar, bor, salitsil, mentol k rinishida ham yuboriladi.

Ijtimoiy ta'minot muassasalarida etil spirti me'yori quyidagicha;

1) Maktablarga: bitta quvchi uchun yiliga 2 g.

2) Maktabgacha tarbiya muassasalarida: bitta rin uchun yiliga 20 - 100 g-

Me'yori cheklangan vositalarga ehtiyoj quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$E = \frac{M - S}{1000},$$

Bu erda M - 1000 nafar aholi uchun yillik iste'mol me'yori, 1000 ta retsept va boshqalar.

S - aholi soni, retseptlar soni va boshqalar.

E - dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj.

Maxsus ta'sirga ega bo'lgan dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash. Dori vositalarining iste'moli aholining kasallanish va tibbiy yordam ko'rsatish darajasi bilan bo'liq. Maxsus ta'sirga ega bo'lgan dori vositalarining ehtiyoji har biriga alohida hisoblanadi.

Bunda quyidagilar hisobga olinadi. Biror kasallikda bir kishiga ishlatilgan preparatlar bir kursi uchun yil davomida ketadigan dori vositalari miqdori.

Ehtiyojni aniqlash quyidagi formula bilan topiladi:

$E = M \times K \times B$, bunda

E - dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj;

M - 1 davolash kursiga bitta bemor uchun ketadigan dori vositasining miqdori;

K - bir yil davomida davolash kurslarining soni;

B - bemorlar soni.

Keng qamrovli ta'sir etuvchi dori vositalariga b lgan ehtiyojni aniqlash. Bu guruhga keng ta'sir etuvchi arsenalli dori vositalari kiradi. Ularga turli kasalliklarning q z atuvchilariga nisbatan faollikni k rsatuvchilar: antibiotiklar, sulfanilamid dori vositalari, nitrofuran hosilalari, alkaloidlar, oksidlovchilar, ogir metall tuzlari, fenol hosilalari va boshqalar misol b ladi. Bu guruhga yana organizmning funksional sistemasidagi xilma-xil kasalliklarni davolashda ishlatiladigan dori vositalari, bir xil ta'sirli, ammo kelib chiqishi har xil b lgan: analgetik va isitma tushiruvchi, markaziy nerv sistemasini q z atuvchi, uxlatuvchi, sedativ va neyroleptik, mahalliy o riqsizlantiruvchi, rab oluvchi va adsorbtsiyalovchi, terini burishtiruvchi va shilliq pardalarni yalli lantiruvchi, bal am k chiruvchi va k ngil aynatuvchi, surgilar, vitaminlar, gormon dori vositalari va boshqalar kiradi.

Keng qamrovli ta'sir etuvchi dori vositalariga b lgan ehtiyojni aniqlash ikki bosqichda olib boriladi:

- kerakli ma'lumotiami t plash va ularni tahlil qilish;
- iqtisodiy-matematik usullar, ekspert baholash va boshqalar asosida aniq dori vositalarining ehtiyoj istiqbolini aniqlash.

Shu tahlil jarayonida berilgan guruh preparatlariga b lgan talabni taxminan, bir dori vositasi rniga ikkinchisini quyish m ljjallangan zgarishlarni hamda shu preparatni mahalliy q llash xususiyatlarini aniqlash kerak.

Istiqbolni aniqlashda ekspert usullari. Sifat va miqdoriy tahlil q llanganda ekspertlar eng zarur tadbirlarni, ularning bir-biriga bo liqligini baholash, sotish jarayonining ketma-ketligini va har bir tadbirni bajarish ehtimolini, muddatlarini ajratib olishga yordam berishadi.

Ekspertlar berilgan masalani boshqarish imkoniyatini va uni xal etishda har bir omilning hissasini baholab, s ngra ushbu muammoni echish uchun maqsadga muvofiq b lgan hodisa, tadbirlarni aniqlab beradilar. Bundan tashqari, ular bu tadbirlar istiqbolini aniqlash davrida obyektiv bajarilish extimolligini hisobga olgan holda, bu tadbirlarni amalga oshirish mumkin b lgan muddatlarni, ular ketma-ketligini va bir-biriga bo liqligini aniqlab beradilar. Ekspertli baholashdagi natijalar statistik usullar bilan qayta ishlab chiqiladi.

Ekspertli baholash usuli oddiy, hammabop va mutaxassislik b yicha fikrlarni umumlashtirishda yetarli darajada ishonchli usul hisoblanadi.

Olingan natijalarni qayta ishlab chiqishda baholar mosligini (W) k rsatadigan ekspertning omilkorlik koeffitsientini hisoblab chiqish zarur.

$$W = \frac{12 S}{m^2 (n^3 - n)}$$

bunda m - ekspertlar soni

n - alomatlar soni

S - har bir alomat kvadratlarining yil indisi ortasidagi va har bir alomat b yilcha qatorlarning ortacha kvadrat yil indisi ortasidagi farq.

Ekstrapolyatsiya usullari izlanishli istiqbollarni oladigan asosiy usullardan biri. Bunda oldingi oylar kelajakda saqlanishi haqida va ularning dinamik qatori taxminlangan holda uning mantiqiy asosi hisoblanadi.

Dinamik qatorlar tahlili asosida qonuniylik, rnatilgan zgarishlar va regression apparat k proq q llanilgan holda belgilab q yilgan oyani ta'riflashda va uni uzaytirishda tegishli approksimirlri tenglik tanlab olinadi.

Istiqbolni aniqlashda modellar usullarining q llanishi. Istiqbolni aniqlashda 3 ta guruh modellari q llanadi: mantiqiy, axborotli va matematik.

Mantiqiy modellar asosida dialektik prinsip yotadi. Har qanday obyektning xususiyatlari bir-biriga bo liq va biri ikkinchisiga ta'sir etadi, boshqacha aytganda:

- agar biror turdagi obyektlarda qandaydir zgarishlar p y bergan b lsa, unga xshash obyektlarda ham xuddi shunday jarayonlar sodir b ladi;
- agar ikkita xshash bitta obyektдан bittasida qandaydir yangi xususiyat topilgan b lsa, unda boshqa obyektда ham u aniqlangan b lishi mumkin.

Axborotli modellar usullari bilan istiqbollash asosida ommaviy axborot omillari (maqolalar, kitoblar, patentlar, ixtirolar va boshqalar) tahlili, strukturali va boshqa «axborotli signallar» nomli zgarishlar hamda turli xil yangi oylarning aniqlanishi y tibdi. Ma'noli tahlil (kontent-tahlil) axborotning sifatli va miqdoriy rganishini taxmin qiladi. Bunda tezlik, struktura, zaro munosabatlar, rtacha kattaliklar va boshqa nisbiy k rsatkichlar hisoblanadi.

10.4. Dori vositalariga b lgan talab turlari va tasnifi

Dori vositalariga b lgan ehtiyoj ularning haqiqiy iste'moli va ularga b lgan talabning zgarish qonuniyatlari tahlili aniqligi bilan bevosita bo liqdir.

Talab deganda pullarda ifodalangan u yoki bu tovarga xaridorlarning ehtiyoji tushuniladi. Talabni miqdoriy jixatdan lchash mumkin, bunda talab kattaligi tushunchasi q llanadi. Bu xaridorlar (iste'molchilar) hohlaydigan, aniq narxlar b yicha qaysidir davr ichida moliyaviy imkoniyatlarga ega b lgan, sotib olishga tayyorlab qoyilgan ma'lum tovar miqdorini bildiradi. Bundan kelib chiqadiki, sotiladigan tovarning talab hajmi, eng awalo, uning narxi bilan bo liq. Odamlar xarid qiladigan tovar miqdori va uning bahosi rtasidagi munosabat talab qonunini ta'riflaydi. Ba'zi teng sharoitlarda tovar narxi va talabning kattaligi rtasida qayta (yoki salbiy) aloqa, ya'ni narxlaming pasayishi talabni k payishiga olib kelishi va aksincha mavjudligini talab qonuni tasdiqlaydi.

Talabning kattaligiga ikkita guruh omillar muayyan ta'sir etadi:
 dori vositalarga ehtiyojni shakllantiruvchi omillar;
 iqtisodiy k rsatkichlar guruhi (tovar va analogining narxi, iste'molchining daromadi va b.).

Dori vositalariga b lgan talab quyidagi asosiy negizlar b yicha tasniflanadi:

Talabning generatoriga qarab:

- shifokorlar tomonidan (poliklinika, statsionarlar);
- aholi tomonidan.

2) Qoniqtirish darajasi b yicha:

- haqiqiy (xaqiqatdan qoniqtirilganda k rsatilgan b lishi mumkin). U dorixonaning murojaatlari soniga teng;
- sotilgan (xarid natijasida qoniqtirilgan). U iste'molga teng;
- talab qoniqtirilmagan - yetarli miqdorda yoki notekis ravishda dorixona tarmo iga kelgan dori vositalariga b lgan talab. U sotilgan va haqiqiy talablar orasidagi farqiga teng;

3) Marketing turiga qarab

Marketing turiga qarab talabning tasnifi

Talab turi	Marketingning ta'sir etish maqsadi	Marketing turi	Marketing tadbirlari
1. Inkor etadigan yoki y q b lgan (iste'molchilarga nomaMum yoki unchalik ma'lum b lmagani dori vositalari)	Talabni yaratish: salbiy munosabatni y q qilish yoki beparvolik	- konversion (zgartiruvchan) yoki -ra batlantiruvchi	Fosstis tadbirlarini ishlab chiqish (reklama, shaxsiy sotuvlar, sotishni ra batlantirish)

2.Potensial (yangi dori vositasi)	Talabni haqiqiy qilish	Rivojlanayotgan	Sifati
3.0'zgarib turuvchan (mavsumiy, har soat(ik dori vositalari iste'moli uchun)	Talabning tekislanishi	Sinxromar-keting	Talabning zgarishlari davridagi qarshi reklama
4.S nib keluvchan (kam ta'sirli dori prepatlari)	Talabni qayta tiklash	Remarketing	Yangi sotish bozorini qidirish, narxlarning pasayishi
5.Barqaror (talabi turg'un b Jgan dori vositalari)	Erishilgan talab darajasini q llab turish	Q llab turadigan	Q Uab turuvchi reklama
6.Haddan ortiq: -kuchaygan talab (moda davrida)	-Kamaytirish	- Demarketing - qarshi harakat k rsatuvchi	-Narxlarning k tarilishi, reklamani qisqartirish, -ishlab chiqarishni t xtatish

FOSSTIS - taibni shakdantirish va savdoni ra batlantirish - bir qancha tadbirlarni rejalashtirish va amalga oshirish, tovarni bozorga yuborishga y naltirilgan, buning uchun e'tiborli reklama, tovar reklamasi, bevosita va maxsus moliya vositalari yordamida savdoni ra batlantirish, sotuvdan oldingi va sotuvdan keyingi yarmarkalar, k rgazmalar amalga oshirilmoqda.

Turli tovarlarga talab k pligi uning qiymati bilan ham belgilanadi. Talab kattaligi elastik narx koeffitsienti bilan ta'riflanadi. Uning narxi 1% ga zgarishi bilan talab kattaJigi qancha foizga zgarishini k rsatadi. Agar ma'lum tovarga narx zgarishi bilan talab zgarib ketsa - bu elastik talab; agar narx zgarishi bilan talab zgarmasa - bu noelastik talab deyiladi.

Narxning elastik talabiga har xil omillar muhim ta'sir etadi, uning eng asosiylariga quyidagilar kiradi:

-agar bozorda xshash tovarlar k p b lsa, talab elastik b ladi. Bu holda ma'lum tovarga narxning k tarilishi, uning rmini bosuvchi tovarni harid qilishga olib keladi, bordiyu shu tovarning narxi vaqtincha pasayib ketsa, uning savdo hajmi k tariladi;

-agar bozorda xshash tovarlar y q b lsa, unda talab noelastik b ladi.

Shunday ekan, tovarlarga narxlarning k tarilishi uning sotuvining kamayishiga sabab b lmaydi (chunki talab > taklif).

Aniq tovarni sotib olish zaruriyatining darajasi katta bo'lsa, talab tur un b ladi (noelastik). Bu holda narxlarning bir oz k tarilishi savdo hajmini, muhim qisqarishiga olib kelmaydi. Shu guruhning tovarlariga (va xizmatlarga) quyidagilar kiradi: barcha dori vositalari, malakali tibbiy yordam.

Narx marketingi nuqtai nazardan iste'molchining turkumi yoki narxlarni, zgarishi bilan bo liq b lgan iste'molchilar b inlari. Iste'molchilarni shartli ravishda 4 turkumga ajratish mumkin:

4.1. "Tejamkor" xaridorlar. Ular narxlar (tovar sifati va assortimentiga) yuqori sezuvchanlikka ega bo'lib, elastik tur un talabni shakllantiradi. Ularga kam ta'minlanganlar, nafaqa oluvchilar, k p bolali haridorlar kiradi.

4.2. "Nufuzli" xaridorlar. Ular narxlarga kam e'tibor bergan holda, k proq tovarning tashqi k rinishga, xaridorlarga xizmat k rsatish saviyasiga ahamiyat berishadi. Bu xaridorlar tomonidan elastik talab shakllanadi.

4.3. "Mulohazali" haridorlar tomonidan kam ifodalangan noelastik talab shakllanadi. Bu xaridorlar kichik firmalarni q llb - quvvatlash uchun past narxdagi tovarlarni olishga tayyor bo'ladilar.

4.4. "Befarq" haridorlar. Narxiarga e'tibor bermagan holda, asosan foydalanishdagi qulaylikka ahamiyat berishadi. Bu xaridorlarga bizmenlar kirib, ular tomonidan tur un noelastik talab shakllanadi.

Samarali narx siyosatini tkazish maqsadida yuqorida sanab chiqilgan omillarning barchasini hisobga olish zarur.

10.5. Davolash -profilaktika muassasalari doimiy faoliyatdagi xay'at vazifalari

zbekiston Respublikasi SSVning 2005-yil 12-oktyabrda 506-sonli buyru i asosida dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni sotib olish, taqsimlash va ulardan unumli foydalanishni nazorat qiluvchi "Doimiy faoliyatdagi xay'at" (keyinchalik matnda DFH) zbekiston Respublikasi SSV, Qoraqalpo iston Respublikasi SSV, viloyatlar So liqni saqlash boshqarmalari, Toshkent shahar So liqni saqlash Bosh boshqarmasi va barcha davolash - profilaktika muassasalarida tashkil etilgan va bevosita zbekiston Respublikasi So liqni saqlash vaziriga, Qoraqalpo iston Respublikasi So liqni saqlash vaziriga, viloyatlar So liqni saqlash boshqarmalari boshliqlariga, Toshkent shahar So liqni saqlash Bosh boshqarmasi boshli giga, Davlat sanitariya - epidemiologiya nazorati departamenti bosh vrachlariga b ysunadi.

DFH z faoliyatini zbekiston Respublikasi qonunlariga, zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlariga, zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaror va farmoyishlariga, boshqa qonunchilik hujjatlariga, shuningdek, zbekiston Respublikasi SSVning buyruq va farmoyishlariga hamda mazkur nizomga amal qilgan holda olib boradi.

Joylarda dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni sotib olish, taqsimlash va ulardan unumli foydalanishni nazorat qiluvchi DFH, z faoliyatini SSV ning buyru iga va davolash - profilaktika muassasalari ichki buyru iga asosan tashkil qiladi.

DFH raisi etib So Iiqni saqlash vazirining birinchi rinbosari, viloyat va shahar so liqni saqlash Bosh boshqarmasi boshliqlarining birinchi rinbosarlari va davolash - profilaktika muassasalari bosh vrachlarining davolash ishlari b yicha rinbosarlari, DFH a'zolari etib yetakchi mutaxassislar, mos ravishda Vazir, viloyat va shahar so liqni saqlash boshqarma boshliqari va bosh vrachlari tomonidan tayinlanadi va tasdiqlanadi.

SSV, so liqni saqlash boshqarmalari davolash-profilaktika muassasalari buyruqlariga asosan hay'at a'zolari tarkibi zgartirilishi, hay'atning faoliyati tugatilishi yoki yangidan tuzilishi mumkin.

Doimiy faoliyatdagi hay'atning asosiy vazifalari:

Hayotiy zarur dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarga b lgan talabni rganadi va buyurtma tuzadi. Dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob-uskunalar, shu jumladan, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarga b lgan ehtiyojni bemorlarning soni, kasallik turlari, davolash- profilaktika muassasalaridagi davolanuvchi bemorlar rinlarining soni va demografik holatni hisobga olgan holda rganib boradi. Bunda zarur b lganda soha b yicha yetakchi mutaxassislar jalb etiladi.

Polipragmaziya va politerapiyaga y l q ymaslik, ayni bemorga birdaniga 3 va undan ortiq antibiotik tayinlash muvofiq deb topilganda majlisda bayonnoma bilan rasmiylashtiriladi.

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi, davolash boiimlarida dori vositalari va tibbiy ashyolaming yaroqlilik muddati, saqlash sharoitlari hamda ularning soni va umumiy miqdorini tekshiradi.

Byudjet mablagiari hisobidan xarid qilingan hamda muruvvat yordami y nalishi b yicha olingan dori vositalarining har bir qutida muassasa muhri mavjudligini tekshirish asosida aniqlaydi.

Muruvvat yordamidan va be araz texnik k makdan maqsadli foydalanishni ta'minlanishini tekshiradi.

Davolash-profilaktika muassasalari ichki dorixonalarining yillik faoliyati t...risida hisobot tayyorlaydi.

B limlarida esa miqdoriy hisobi yuritiluvchi dori vositalari tibbiy ashyo va tibbiy asbob-uskunalarining qoldiq miqdoriy hisob - kitobini hamda ular b...yicha hisobotning t...ri yuritilishini tekshiradi.

DFH davolash - profilaktika muassasalarida hisob - kitob tkazish b...yicha har 10 kunda sotib olingan dori vositalari haqida shifoxona dorixonasi mudiridan ma'lumot oladi, har oyda dorixonada va b...limlarda hisobdagi dori vositalarining rnatilgan tartibda, hay'at a'zolari ishtirokida y...q qilinishini amalga oshiradi.

DFH yilning har choragi uchun bajarilgan ishlar b...yicha hisobot (keyingi oyning 15 sanasigacha) tayyorlaydi va yuqori tashkilotlarga topshiradi.

Dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni sotib olishda ishtirok etadi. Bunda ta'minotchilardan faqat respublika hududida q...llashga ruxsat etilgan va Davlat reestriga kiritilgan, muvofiqlik sertifikatiga ega b...Igan hayotiy zarur dori vositalari r...yxati hamda shifoxona formulyariga kiritilgan dori vositalari va tibbiy ashyolarning xarid qilinishini, saqlash omborxonalari, muzlatkich xonalari va ularning transportirovkasida muzlatkich me'yoriga rioya qilish holatlari ustidan olib borilayotgan monitoring tkazilishida ishtirok etadi.

Ta'minot turidan qafiy nazar, dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarining barcha taqsimotlari bosh mutaxassislar va barcha hay'at a'zolari ishtirokida amalga oshiriladi, bayonnoma bilan rasmiylashtirilib, hay'at a'zolarining imzolari bilan tasdiqlanadi.

DFH tomonidan dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni xarid qilishdagi zaruriy mezonlar:

- dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalar faqat farmatsevtika faoliyati bilan shu...ullanishga (sotib olish va sotishga) ruxsat beruvchi litsenziyasi mavjud b...Igan ta'minotchilardan xarid qilinishi;

- xarid qilinayotgan dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob-uskunalar uchun vakolatli sertifikatsiya organlari tomonidan rasmiylashtirilgan va rnatilgan tartibda tasdiqlangan muvofiqlik sertifikati nusxasi mavjud b...lishi;

- mahsulotda birlamchi va ikkilamchi ramlarning butunligi, qayd yozuvlarining bir - biriga mos kelishi, yorliqda mahsulotning nomi, Ichov birligi, seriyasi va partiya raqami, qaysi davlat va firmada ishlab chiqarilganligi;

- dori vositaarining yaroqilik muddati tibbiyot amaliyotida qo'llash uchun 60 foizda kam bo'lmasligi;
- cheklangan ulgurji savdo ustamalarining qo'llanilishi va davolash muassasalarida hisob - kitob yuritiladigan narxlarning tashkili belgilanishi;
- dori vositalariga tuzilayotgan buyurtma dori vositalarining xalqaro nomlanishiga va dozasiga muvofiq bo'lishi;
- dori vositalarining samaradorligi, xavfsizligi, iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligi tahlili;
- muruvvat yordami yuklari belgilangan tartibga ko'ra dalolatnoma asosida qabul qilinishi;
- dori vositalarini sotib olishda raqobat narxlarining belgilanilganligi va tahlili asosida buyurtma berilganligi.

Ehtiyojdan ortiq bo'lgan dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni boshqa davolash - profilaktika muassasalariga qayta taqsimot uchun yuqori tashkilotlarga ma'lumot tayyorlanadi.

DFH giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarning saqlanishi, hisobining yuritilishi va maqsadga muvofiqligi ustidan doimiy nazorat o'rnatish bo'yicha vazifalari:

Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 29-oktyabrdagi 472-sonli Qarori asosida davolash - profilaktika muassasalari uchun rejadagi yillik ehtiyojni jamlab SSV qoshidagi "Dori vositalari, tibbiy buyumlar siyosati markazi"ga (joriy yilning noyabr oyigacha, keyingi yillarda yillik ehtiyoj iyun oyigacha) topshirish yuzasidan nazorat o'rnatiladi;

Davolash - profilaktika muassasalarining dorixonalarida giyohvandlik vositalarini saqlash sharoitlari Uzbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2001-yil 21-iyulda 1048-son bilan ruxsatga olingan "Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni saqlash bo'yicha texnik talablarni tasdiqlash tashkili"ga qaror talablariga javob berishi ustidan doimiy nazorat olib boriladi.

11 bob. FARMATSEVTIKA BOZORIDA ULGURJI SAVDO FAOLIYATINI TASHKILLASHTIRISH

11.1. Dori vositalarning muomala sohasida logistik yondashuvi

Dori vositalarini muomala sohasida xomashyo, substantsiya olish yoki dorivor simlikni stirishdan boshlab, toki s nggi iste'molchiga dori preparatlarini yetkazib berguncha b lgan y lni ikki qismga ajratish mumkin. Xomashyoni olishdan boshlab, toki tayyor mahsulot ishlab chiqarguncha b lgan y lning bir qismi texnik-ishlab chiqarish maqsadidagi *mahsulotningharakati* deb aytiladi.

Y lning ikkinchi qismi tayyor mahsulotning ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yoki foydalanuvchiga yetib borish harakati *tovar harakati* deb ataladi.

Bu ikki oqim birlashtirilganiga uncha k p b lgani y q va uni, *orasidagi munosabat moddiy oqim* deb nomlandi. Bu esa z navbatida mahsulot harakati jarayonida paydo boigan yangi obyekt *logistika* (grekcha *logistics* - hisoblash, fikrlash san'ati) fanini rganish predmetiga aylandi.

Hozirgi kunda logistikani k pgina ta'rifi mavjud b lib, ulardan biri logistika - istiqbolni aniqlash, harid qilishni amalga oshirish, ishlab chiqarish hajmlarini rejalashtirish, buyurtmalami qayta ishlash, zaxiralami boshqarish, omborxonada faoliyati va transport orqali tashishlami rejalashtirishni z ichiga oladigan kompleks h jalik faoliyati deb k riladi.

Farmatsevtik bozorda ulgurji savdoning rivojlanishi, farmatsiyani tashkil qilish va iqtisodiyotining kelajak y naliqini belgilashda logistik yondashuvlarni q llanishi farmatsevtik logistika deb ataladi.

Farmatsevtik logistika - farmatsevtik va boshqa tovarlar hamda ular bilan bogiiq b lgan farmatsevtik yordamda iste'molchilarni qoniqtiradigan axborotli, moliyaviy va xizmat qilish oqimlarini z ichiga oladigan boshqarish va qulaylashtirishni ta'minlaydigan fan va amaliy faoliyatdir.

Logistika moddiy resurslarni taqsimlash, ishlab chiqarishni texnik,

- texnologik, tashkiliy ta'minlash t risidagi fan sifatida, ilmiy - texnik - taraqqiyot ta'siri natijasida mahsulotlar aylanuvi jarayonini
- takomilashtirib borishga b lgan doimiy talab ta'siri ostida paydo b ldi.

Logistika quyidagilarga asoslanadi:

- texnikaga (materiallar oqimi);

- informatikaga (axborotlar oqimi);
ishlab chiqarishga (mos holdagi boshqaruv modellari bilan).

Tovar harakati jarayonining murakkablashuviga bir qator omillar sabab bo'ladi, ularning eng asosiylari quyidagilardir:

- tkazuvchi bozorlar uchun olib borilgan konkret kurashlar, ularni egallash, kengaytirish, bozordagi mavqeni mustahkamlash, iste'molchilar xohish - irodasini riganish, tovarning hayotiylik davrini riganish, raqobatchilar bozorga taklif qilayotgan tovarlarni va iste'molchilartalabini riganish;
- aniq tkazuvchi bozorlarga y naltirilgan va iste'molchilar buyurtmasiga asosan ishlab chiqarishni tashkil etish, barcha bosqichlarda moddiy resurslar harakati. Aniq va puxta ylab chiqilgan, rejalashtirilgan va tashkil etilgan ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirish;
- tovar harakati t risidagi axborotning muomala jarayonining barcha bosqichlarida va mahsulotni ishlab chiqarish jarayonida tartibga solingan harakat;
- logistik tizim faoliyati logistik qoidalar asosida amalga oshiriladi. Logistik qoidalar deganda logistik tizimda eng maqbul y nalishlarni aniqlash uchun, yuklar va usullar yi indisi tushuniladi;

Logistik tizim (LT) deganda elementlar va ular rtasida yuk (material) oqimini, u paydo b lgan nuqtadan iste'mol qilinadigan nuqttagacha boshqarish maqsadida paydo b ladigan zaro aloqalar va bu jarayonlar uchun zarur b lgan axborot oqimlari yi indisi tushuniladi.

Logistik tizimning elementlari quyidagilardir: ishlab chiqaruvchi, qayta ishlovchi korxonalar va boshqa tarmoqlarning korxonalari, tijorat-vositachilik korxonalari transport va ombor quvvatlari, yetkazib beruvchilar, buyurtmachilar, axborot tizimlari, axborotni yi ish, qayta ishlash va uzatish moslamalari, boshqaruv organlari (menejment).

Moddiy oqimlar tizimining muvaffaqiyatli ishlashi logistik infrastrukturaning rivojlanishiga juda bo liqdir.

Logistika infrastrukturasi deganda bir korxonadan boshqa korxonaga moddiy va axborot oqimlarini ishonchli korxonada bir maromda yetkazib turilishini ta'minlaydigan transport va boshqa zaruriy elementlarning yi indisi tushuniladi.

Logistika faoliyatining asosiy sohalaridan biri mahsulotni ta'minlash, ularni bevosita iste'molchiga yetkazib berish hisoblanadi. Logistik faoliyat birinchi navbatda yuklarni tashish uchun zarur b ladigan transport bilan juda bo liqdir. Transport faoliyatining asosiy k rsatkichi - bu bajarilgan

transport ishlarining hajmi, ya'ni yuklarni ma'lum bir masofaga eng kam xarajatlar bilan tashish hajmi hisoblanadi.

Quyidagilarga qilingan xarajatlar logistik sarf- xarajatlar hisoblanadi: tashishga, ortishga, tushirishga, qayta ortishga, yuklarni manipulyatsiya qilishga;

- transport - ombor ishlarining hamma turlari b yicha taxlash;
- axborot xizmatini ko'rsatish, ya'ni axborot oqimlarini tashkil etish;
- aylanma mabla lami tutib turishga va omborlarda yuklarni saqlab turish natijasida qilinayotgan tavakkalchilik;
- logistik boshqarishga.

Moddiy (yuk) oqimlarining faoliyat yuritishi bilan bog'liq bo'lgan zarur tushunchalardan biri axborot oqimlaridir. Shuningdek, teskari aloqa, ya'ni rejalashtirilgan ish qanday natija bilan tugaganini solishtirish uchun zarur bo'ladigan axborot, aloqa tushunchasidagi ham keng foydalaniladi. Teskari aloqa logistik jarayonlarni yanada samaraliroq boshqarishga imkon beradi. Axborot oqimlari logistik kanallar orqali o'tadigan axborot kanallarining yordamchisidir.

Logistik kanal - yetkazib beruvchi, iste'molchi, tashuvchi, vositachi, su'rtachilardan iborat qisman tartibga solingan k o'plik. Iste'molchi yoki etkazib beruvchi bozor iqtisodiyoti sharoitida tashuvchilarni, su'rtachilarni va h.k. larni turli xil usullar bilan (reytingini hisoblash, operatsiyalarni tadqiq qilish usullarini qo'llash va h.k) tanlash imkoniyatiga egadir. Tanlash amaliy oshirilgandan so'ng logistik kanal logistik zanjirga aylanadi.

Logistik zanjir - bu chiziqli tartibga solingan k o'plab jismoniy va yuridik shaxslarning (ishlab chiqaruvchilar, distribyutorlar, umumiy foydalaniladigan omborlar) ko'pligi bo'lib, ular tashqi moddiy oqimni bir LT dan boshqa LT ga etkazib berish bo'yicha yoki yakuniy iste'molchiga yetkazib berish bo'yicha (noishlab chiqarish iste'moli, shaxsiy iste'mol) operatsiyalarni amalga oshiradilar. Umumiy holatda logistik zanjir ishlab chiqaruvchi, iste'molchi, vositachi va tashuvchilarni birlashtiradi.

Bu oqimlarning zaro harakati va zaro aloqasi tadbirkorlik logistikasi faoliyatida z aksini topadi, u korxonalar, yetkazib beruvchilar va buyurtmachilar o'rtasidagi barcha moddiy va axborot oqimlarini birlashtiradi va tashkil qiladi.

Logistik jarayonlar muvaffaqiyatli o'tib borishi uchun logistik boshqaruvdan foydalaniladi, bu boshqaruv korxonani umumiy boshqarishning bir qismi hisoblanadi. Logistik boshqaruv zida rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilish kabilarni aks yettiradi va

ularning asosida mos holdagi axborot yotadi. Logistik boshqaruv korxonani umumiy boshqarish bilan birga faoliyat yuritib, u moddiy (yuk) oqimlarning tejami va ildam b'lishini, zaruriy zaxiralarning eng qulay hajmini ta'minlashi kerak, moddiy oqimlar mavjud b'lishining sharoiti va talablari t'risida axborotga ega b'lishi kerak.

Olimlar va amaliyotchilar tasdiqlashi b'yicha moddiy zaxiralarni 30-70 % qisqartirilishi, saqlash vaqtini kamaytirish, mahsulotni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetib borishini tezlatib, tovar aylanishining iqtisodiy samaradorlikka ega b'lishiga imkon yaratadi. Bunda 7-R logistik qoida joriy qilindi: Right product (kerakli mahsulot); Right quantity (kerakli miqdorda); Right condition (berilgan sifatda); Right place (kerakli joyda); Right time (belgilangan vaqtda); Right customer (aniq iste'molchi uchun); Right cost (kam chiqimli).

Orasidagi moddiy oqimning qaysi qismida harakat r'ganilishiga qarab, *sotib olish* logistikasi (tashkilotni moddiy resurslar bilan ta'minlash), *ishlab chiqarish logistikasi* (mahsulot ishlab chiqaradigan yoki saqlash va boshqalar b'yicha xizmat k'rsatadigan korxonalarining ichidagi moddiy oqimlar bilan boshqarish), *taqsimlovchi logistika* (tayyor tovarni iste'molchiga etkazib berish) turlariga b'linadi.

Dori vositalarning assortimenti avj olib sishi tovar harakatidagi boshqarish ishlarini yanada mukammallashtirishga sabab b'lmoqda (taqsimlovchi logistika). Tovar harakati yoki taqsimlovchi logistika - bu iste'molchi talabini qondirish va daromadni olish maqsadida ishlab chiqarish joyidan iste'mol qilish joyiga materiallar, tayyor buyumlar va ularga tegishli ma'lumotlar yetib borishning rejalashtirish va nazorat qilish faoliyatidir. Qisqa qilib aytganda, bu kerakli tovarni kerakli iste'molchiga, kerakli joyga z vaqtda etkazib berish jarayonidir.

Taqsimlovchi logistikada tovar harakati turli kanallar orqali moddiy oqim ishlab chiqaruvchidan s'ngi iste'molchiga yetib keladi. Ta'minotchining ishonchi (mahsulotni aniq muddatga, qat'iy grafik asosida yetkazish va b.), investitsiya va kreditlash imkoniyatlari, muomala harajatlarning kattaligi, mavjud b'lgan assortimentga talab, narxi va boshqalar kabi omillar harakati moddiy oqimning (farmatsevtik va boshqa tovarlar) shakllanishiga ta'sir k'rsatadi.

Moddiy oqimga yana bir necha kichik oqimlar hamroh b'ladi: moliyaviy oqim (pul vositalari harakati), z navbatida quyidagi turlarga b'linadi: a) investitsiyaviy; b) dori vositalarini sotib olishni ta'minlovchi; v) transport harajatlarini qoplovchi; g) savdoni ta'minlab beruvchi; - raqobat muhitida firma uchun yana bir afzalligi - servis xizmatlardir;

- axborotli -boshqa oqimlar bilan parallel holda t ri y nallhdfl harakatlanadi, teskari y nalishida esa logistik zanjir davomida qayta aloqfl rnatadi;

- transportli - moddiy oqim harakatini ta'minlaydigan (masalan: dorixona assortimenti buyumlarini tashishni tashkil qilish) zarur b lgan barcha element va faoliyatlar yi indisini z ichiga oladi.

Logistikaning asosiy vazifasi tovarni iste'molchiga yetib borguncha moliyaviy, axborotli, servis, transport xizmatlarini rejalashtirish, tashkillashtirish va har bir moddiy oqimlar harakatdagi faoliyat turlarini nazorat qilishdir.

11.2. Tovar harakatining kanallari. savdo tarmo ining asosiy turlari

Farmatsevtik bozorda tovar harakatining kanallari bir yoki bir necha kompaniyalar bilan amalga oshirilmoqda, ular dori vositalarini s nggi iste'molchiga yetkazib berishda ishtirok etadilar va ularni tovar harakatining ulgurji va chakana savdo korxonalarida ta'riflash mumkin.

Tovar harakatining kanallari - tovar (yoki xizmat)ga b lgan huquqni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga tkazishni ta'minlovchi tashkilot yoki alohida shaxslarning yi indisidir.

Tovar harakatining 2 ta asosiy turi mavjud:

T ri.
Egri.

Agar mahsulot ishlab chiqaruvchidan bevosita iste'molchiga yetib borsa, bu kanalning t ri turi hisoblanadi. Bunda faqat 2 ta qatnashuvchi ishtirok etadi:

Ishlab chiqaruvchi

S nggi iste'molchi

T gri kanallarining yana bir nomi bu - nol darajali kanaldir.

Egri (k p darajali) kanal - mahsulotni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga vositachilar tizimi orqali sotilishidir. Agar vositachi 1 ta b lsa - bu birinchi darajali kanal:

Ishlab chiqaruvchi

Chakana b in

S nggi ist molchi

Agar vositachi 2 ta b lsa - ikkinchi darajali kanal:

Ishlab

Ulgurji b in

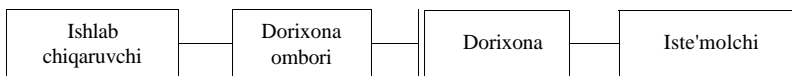
Chakana b in

S ngi iste'molchi

Tovar harakati kanallari vertikal va gorizontal b lishi mumkin:

- vertikal tovar harakati kanallari yagona tizim sifatida ish k rsatadi, ishlab chiqaruvchi, ulgurji va chakana vositachilar, iste'molchilarni z ichiga oladi. Ular umumiy maqsadlarni k zlaydilar va birlashgan nazoratda xizmat k rsatadilar;
- gorizontol tovar harakati kanallari, bir qancha firmalar birlashmasi b lib, aniq bozorni birgalikda egallash uchun m ljallangan. Bunday sotish tizimidan dorixona tizimida ham foydalansa b ladi. Masalan: keng k lamda reklama kompaniyasini tkazish va z tovarlari savdosini k paytirish maqsadida aniq hudud dorixonalarini birlashtirish.

Dorixona savdo qilish tarmo i uchun bilvosita ikkinchi darajali (vositachi bilan) kanallari xos. Ikkinchi darajali kanal qatnashuvchilari:

Savdo qilish tarmo ining asosiy turlari.

Savdo qilish tarmo ini tashkillashtirish 3 ta asosiy omillarga bogiiq:

- Mahsulot turi.
- Bozorning geografik k lami.
- Iste'molchining fei-atvori.

Ularga muvofiq savdo tarmo ining 3 asosiy turi ajratiladi:

1. Mahsulot turlari b yicha.
2. Hududlar b yicha.
3. Iste'molchining fei-atvori b yicha.

1. Mahsulot turlariga qarab savdo tarmo i.

Mahsulot turiga qarab savdoni tashkil qilishda bir yoki bir necha xil tovar turlariga ixtisoslashtirilgan alohida boiinmalar shakllanadi. Qachonki mahsulot nomlari assortimenti b yicha ajralib tursa va maxsus bilimlarni talab qilinsa, shunda bu savdo qilish tarmo i afzalroq k riladi.

Shunday qilib, dorixona tovarlari ancha farqlanadigan assortimentli guruhlariga b linadi: dori vositalari va sanitariya - gigena ashyolari, bo lov vositalari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan buyumlar; tibbiy texnika, optika va boshqalar.

Shu bilan dorixona tarmo ida aniq tovarlar guruhlarini savdosi b yicha ixtisoslashtirilgan b linmalar shakllanadi (masalan, tibbiyot

texnika uchun - «Tibtexnika» d konlari, k zoynak, gardish, linzalarni sotish lichun - «Optika» va b.).

Keyinchalik bundan ham kengroq ixtisoslashtirish ehtimoli bor. Masalan, tayyor dori vositalari, dorivor simlik xomashyoni hamda dori vositalarining aniq guruhlari (sil, diabet, sma kasalliklariga qarshi va boshqa preparatlarni sotish b yicha ixtisoslashgan dorixonalar) savdosi b yicha ixtisoslashgan dorixonalar, gomeopatik dorixonalar.

2. Hududlar bo 'yicha savdo qilish tarmo i.

Hududlar b yicha savdoni tashkillashtirishda hududiy savdo qilish tarmoq b linmalari shakllanadi. Masalan: hududlarda dori vositalari va tibbiyot buyumlari savdosini tashkillashtirish uchun shaharlar, viloyatlar va Qoraqalpo iston Respublikasi b yicha dorixona tarmo i shakllangan.

Savdo faoliyatining mahsulot turlari buyicha hamda hududlar (mamlakatlar) b yicha tashkillashtirilgan mustaqil turi bu eksport - chet el bozorida mahsulotning savdosi.

3. Iste 'molchife 'l-atvoh bo 'yicha savdo qilish tarmog 'i.

Iste'molchi fe'l-atvoriga qarab savdoni tashkil qilganda, bir yoki bir nechta iste'molchilar turlarini xizmat qilishiga ixtisoslashtirilgan, alohida b linmalar shakllanadi. Masalan, dori vositalari va tibbiyot buyumlari sotishi uchun quyidagicha tashkillashtiriladi:

- faqat aholiga xizmat qiluvchi dorixonalar;
- bitta davolash-profilaktika muassasasiga (shifoxona) xizmat qiluvchi dorixonalar;
- bir nechta davolash-profilaktika muassasalari va boshqa tashkilotlarni ta'minlaydigan dorixonalar.

Dorixona tizimida t gri shakllangan sotish tarmo i iste'molchilarning talablarini t liq qondirishga imkon beradi, bu z navbatida, tovarni optimal harakatini ta'minlab beradi.

11.3. Ulgurji vositachilarning vazifalari, funksiyalari va tasnifi

Tovarlarni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga etkazib berishda tadbirkorlik faoliyati maqsadida tovarlar yoki xizmatlarni sotish va olib sotish maqsadida **ulgurji vositachi** (tashkilotlar va alohida shaxslar)ni rni katta.

Ulgurji vositachilarning asosiy vazifasi - ishlab chiqaruvchilar va chakana sotuvchilar (dorixonalar bilan) rtasidagi uzilishni y qotib muntazam aloqalarni va markazlashtirishni ta'minlashdir.

Farmatsevtik tovarlar harakati tizimining zarur sharti - ulgurji vositachi (dorixona ombori) aloqalari orqali iste'molchilarga yetkazish hisoblanadi.

Ulgurji vositachilarning funksiyalari

Farmatsevtika bozorida ulgurji vositachilar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- marketing - bozorni kompleks taxlili, tovar siyosati va narx siyosati va boshqalarni amalga oshirish;
- axborotli - kerakli axborot bilan ta'minotchilarni va chakana tashkilotlarni ta'minlash;
- tovarlarni qabul qilish, saqlash va tovar zaxiralarini boshqarish;
- tovarni tashish;
- z haridorlarini kreditlash - tovarlarni iste'molchilarga kreditga berish;
- rejalashtirilmagan harajatlar xavf-xatarini qayta taqsimlash. Tovarga egalik huquqini olgan holda ulgurji vositachilar, tovarlarning buzilishi, irlanishi, unga q yilgan narxlarning pasayishi bilan bo liq b lgan ma'lum xavf-xatardan ishlab chiqarishni xalos etadilar.

Ulgurji vositachilar tasnifi

Ulgurji vositachilar bo liq b lgan va bo liq b lgan vositachilarga b linadi:

Bo liq b lgan vositachilar ta'minotchilardan tovarni sotib oladilar, tovar sotish huquqini olgandan s ng ulgurji vositachilarga xos b lgan hamma funksiyalarni bajaradilar. Ularga distribyuterlar kiradi - bu firmalar yirik ishlab chiqaruvchilardan t liq ulgurji sotib olish asosida savdoni bajaradi. Distribyuterlar shaxsiy omborxonalariga ega, ular odatda tovar ishlab chiqaruvchilari bilan uzoq muddatli aloqalar rnatadilar.

Bo liq b lgan vositachilar - tovarga egalik huquqini olmagan va bevosita savdoda ishtirok etmaydigan firmalar yoki ayrim tadbirkorlar (agent va brokerlar). Ular sotish yoki oldi-sotti jarayonlarga k maklashadi, ya'ni sotuvchiiar va haridodarni birlashtiradi hamda axborot va marketingli funksiyalarni bajaradilar.

11.4. Ulgurji farmatsevtik tashkilotlar faoliyati, dorixona omborida tovarlar harakatini tashkil qilish

Dorixona tovarlarni tarqatish tizimida ulgurji vositachilarning asosiy vakili ulgurji savdo tashkilotlari hisoblanadi.

Yevropa Hamjamiyati komissiya kengashining 31.03.1992 yildagi direktivasi "Inson uchun dori vositalarini ulgurji sotish qoidalari"da dori vositalarini aholiga berishdan tashqari sotib olish, saqlash, ta'minlash va

eksport qilish bilan bog'liq jarayonlarning barchasi don vositalarimg ulgurji savdosini belgilaydi. Ulgurji sotuvchilar ma'lum geografik k lam aholisining talablarini qondirish uchun kerakli dori vositalar assortimenti mavjudligi bilan hamda izohlangan joyga qisqa muddatda talab qilingan dori vositalar miqdorini yetkazishga kafolat berishi kerak.

Hozirgi vaqtda qator rivojlangan mamlakatlarda ulgurji sotish tegishli yaxshi amaliyotning qoidalari (GDP - Good Distribution Practice) mavjud. Ushbu xujjatda tovar harakatining har bir bosqichlarida dori vositalari sifatini, qayd qilinishini, saqlash talablarini bajara oladigan, etkazib berish kafolatini va boshqalarni ta'minlab beradigan tegishli ulgurji savdoning asosiy negizlari belgilangan. Ushbu xujjat dori vositalarini ulgurji savdosi bilan shu ullanuvchi xodimning bilim darajasi va tajribasiga q yilgan talablarni ham z ichiga olgan. Ulgurji sotish jarayonida zarur b lgan asosiy xujjatlar sanab tilgan b lib, ular dori vositalari harakatini aks ettirmvchi, turli xil logistik jarayonlarni izohlaydigan buyurtmalar, y riqnomalardir.

zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 16-dekabr 547-sonli buym i bilan tasdiqlangan ulgurji standart (OST TST 42-03:2002)ga binoan dori vositalari ulgurji savdo korxonalariga "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati t risida"gi zbekiston Respublikasi Qonuni talablari asosida dori vositalari ulgurji savdosi bilan shu ullanadigan tashkilotlar kiradi.

Tovar harakatining kanallari (logistik kanallar) asosiy qismini ulgurji savdo tashkilotlari tashkil etadi.

Ulgurji savdoni amalga oshirish quyidagi vazifalarni k zda tutib rejalashtiriladi:

- tovar zahiralarni k paytirish va saqlash;
- dori vositalarni ishlab chiqarmvchilardan keladigan moddiy oqimni oxirgi iste'molchilar uchun tovar oqimiga qaytadan tuzish;
- dori preparatlarining yuklash xajmlarini yiriklashtirish;
- servis sifatini yaxshilash.

Ulgurji savdo korxonasi va tashkilotlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni ishlab chiqarish litsenziyasiga ega b lgan ishlab chiqarmvchilardan, boshqa ulgurji savdo korxonasi va tashkilotlaridan hamda matilgan tartib asosida r yxatga olingan chet el firmalaridan yetkazib beriladigan dori vositalarini sotib olish huquqiga ega.

Ulgurji savdo korxonasi xususiy farmatsevtika amaliyoti bilan shu ullanish litsenziyasiga ega b lgan boshqa ulgurji savdo

korxonalariga, ishlab chiqarish maqsadlari uchun ishlab chiqaruvchi korxonalariga, dorixona muassasalariga, dori vositalarni sotishi mumkin.

Faqat rnatilgan tartibda r yxatga olingan dori vositalari, tibbiy buyumlar, sanitariya - gigiena ashyolari zbekiston Respublikasi hududida sotilishi mumkin.

Dori vositalari bilan ulgurji savdoni zbekiston Respublikasi SSV tomonidan rnatilgan tartibga k ra ma'lum faoliyat turiga berilgan litsenziya asosida amalga oshirish mumkin. Litsenziyani, uni bergan organ haqidagi maMumotni tanishib chiqishga qulay joy matilgan b lishi kerak.

Ulgurji savdo korxonasi tovar harakatining asosiy vazifasini mustaqil *ravishda* yoki distribyuterning b Hnmalari sifatida faoliyat k rsatadigan *dorixona omborlari bajaradi*. Omborxonalar kelib tushgan tovarlarni qabul qilish, joylashtirish va saqlash qoidalariga rioya qilgan holda, iste'molchilarga berish uchun m ljallangan b ladi.

Dorixona omborining asosiy vazifalariga: dorixona, davolash-profilklaktika muassasalari va boshqa tashkilotlarga sifati va amaldagi qonunchilikning hamma talablariga javob beradigan dori vositalari, tibbiy buyumlar, dorixona jihozlari va inventarlarni qabul qilish, saqlash va berish kiradi.

Dorixona ombori asosiy vazifalariga muvofiq quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- ta'minotchilar bilan shartnomalar tuzish;
- dorixona assortimentiga mos tovarlar va tibbiyot buyumlarini sotib olish;
- da'vo va izlanish ishlarini olib borish;
- iste'molchilar tomonidan shartnoma majburiyatlari bajarilishini nazorat qilish;
- dori vositalari va tibbiyot buyumlarini ishlab chiqaruvchilardan sifati, miqdori va qiymati b yicha qabul qilishni amalga oshirish;
- dori vositalari va tibbiyot buyumlarini fizik-kimyoviy xususiyatlari va DF talablarini hisobga olgan holda ular saqlanishini tashkil qilish;
- farmatsevtik, parafarmatsevtik va boshqa tovarlarni hisobga olish va berish tartibiga qat'iyon rioya qilishni tashkil qiladi.

Dorixona omboriga q yilgan *farmatsevtik* talablar tegishli tarmoq standartida belgilangan.

Dorixona ombori bajarilayotgan ish hajmiga, sanitariya-gigiena qoidalariga, yon inga qarshi, boyliklarni saqlash talablariga javob beradigan sharoitda joylanishi kerak. Omborxonona alohida turadigan binoda

(bino tizimining ijara huquqida yoki boshqa xuquqlar asosida qonunchilikka zid keltirmagan holda) joylashishi mumkin.

U yerda, albatta, suv bilan ta'minlanish, kanalizatsiya, issiqlik, tortib ketadigan ventilyatsiya qurilmalari mavjud bo'lishi shart.

Tashqarida tashkiliy-huquqiy shakli, korxon nomi, joylashgan joyi (yuridik manzili) va ish tartibi yozilishi kerak.

Dorixona ombori dori vositalari va tibbiyot buyumlarini fizik-kimyoviy, farmakologik, toksikologik xususiyatlariga asosan saqlash va tegishli butligini hamda dori vositalari va tibbiyot buyumlari sifatini standartlar talablarini hisobga olgan holda ta'minlab beruvchi ajratilgan va maxsus jihozlangan binolarga ega bo'lishi kerak. Omborxonada alohida kirish yo'li, tovarlarni qabul qilish uchun ajratilgan joy bo'lishi kerak. Agar omborxonada ko'p qavatli uylarda joylashgan bo'lsa, tovarni ortish yoki tushirish xonadonlarning derazasi tagida amalga oshirishga ruxsat etilmaydi. Tibbiyot yoki dorixona sifatida xizmat qiluvchi binolarda mayda ulgurji ombor joylashganda ma'muriy-maishiy xonalar umumiy bo'lishi mumkin.

Omborxonalar xonalari bajariladigan funksiyalariga qarab uzviy qabul qilish, saqlash, buyurtmalarni jamlash va mahsulotlarni berish ishlari funksional bo'lishi lozim.

Omborxonalar xonalarining maydoni, saqlanishi kuzda tutilgan mahsulotlar hajmiga mos kelishi va 150 m² dan kam bo'lmashi lozim:

- mahsulotlarni qabul qilish joyi;
- tibbiyotda ishlatiladigan mahsulotlar va dori vositalarini saqlash joyi;
- maxsus saqlash sharoitini talab qiluvchi dori vositalarini saqlash xonalari;

ekspeditsiya (joz natish) joyi.

Ma'muriy-maishiy xonalarining umumiy maydoni xodimlarning soniga bog'liq, lekin amaldagi me'yorlar va qoidalarga binoan 34 m² kam bo'lmashi kerak.

Dorixona ombori bajaradigan funksiyalaridan kelib chiqib, tegishli jihoz va inventarlar bilan ta'minlanishi lozim.

Dorixona omborida bo'lish lozim bo'lgan *jihozlarning tahminiy ro'yxati*:

- stellajlar, poddonlar, podtovarlar, tovar osti moslamalari;
- muzlatkich kameralari;
- yukni yuklash-tushirish mexanizatsiya vositalari;
- havokorlatkichlarini rasmiylashtiruvchi asboblari;
- yoqoch va metall shkaflar (seyflar);

- ishchi stol va stullar;
- maxsus va ustki kiyimbosh hamda poyafzal saqlanadigan alohida shkaflar;
- sanitar holatni saqlash uchun inventar va dezinfektsiyalovchi vositalar.

Saqlash xonalarining soni alohida xonalarda saqlanishni talab qiluvchi dori vositalari guruhlariga qarab belgilanadi. Odatda, omborxonaning ish hajmi qancha b lishidan qafiy nazar quyidagi saqlash b limiari b lishi k zda tutiladi: quruq dori vositalari, suyuq dori vositalari, tayyor dori vositalari, sanitariya va gigiena tovarlari, bo lov materiallari, zaharli va giyohvandlik dori vositalari (agar ularni saqlash uchun alohida litsenziya b lsa).

Bundan tashqari, dorixona omborida dori vositalarini qadoqlash va rab joylash, yordamchi b limlari, transport b limi va v. h.k. tashkil qilinishi mumkin. Moliyaviy ishlarni bajarish uchun buxgalteriya, iqtisodiy rejalashtirish b limi ham k zda tutiladi.

Dorixona omborlariga boshqa soha omborlaridan farqli ravishda, asosan, oliy farmatsevtik va rta maxsus ma'lumotli malakali xodimlar ishlashi talab etiladi. Dorixona ombori xodimlari soni ular bajaradigan ish hajmiga (savdo hajmi) asosan belgilanadi.

Dorixona omborida tovarlar harakati quyidagi logistik jarayonlardan iborat: tovar qabul qilish, sifat nazorati, saqlash joylariga joylashtirish, saqlash b limlaridan tovarlarni berish. Omborxonada tovariami saqlash ishlari amaldagi tarmoq standarti va boshqa me'yoriy-texnik hujjatlar asosida olib boriladi.

Qabul qilish b limi boshqa xonalardan alohida b lishi, lekin asosiy dori vositalari saqlash xonalari bilan uzviy bo liq b lishi lozim.

Dorixona omborida kelib tushgan mahsulotlarni qabul qilish va tegishli b limlarga berishni amalga oshirish maqsadida kamida uch kishidan iborat qabul xay'ati tashkil etiladi. Qabul xay'ati raisi qabul b limi boshli i, kichik ish xajmiga ega omborlarda esa dorixona ombori mudiri hisoblanadi.

Qabul qilish hay'ati tarkibiga b lim mudirlari, mahsulot qabul qilishga tegishli boshqa shaxslar ham kirishi mumkin. Ba'zi hollarda xay'at tarkibiga mutaxassis-ekspertlar yoki betaraf tashkilot vakillari kiritilishi mumkin.

Qabul qilishda ishtirok etuvchi shaxslar dori vositalarini son va sifat jihatdan qabul qilish qoidalarini, tibbiyotda ishlatiladigan mahsulotlarni yuborishning asosiy va alohida sharoitlarini, dori vositalari fizik-kimyoviy

xossalarini, dori turlarini ishlab chiqarish shakllarini, narx-navo va boshqalarni yaxshi bilishi majburiydir.

Dorixonada omboriga zaharli yoki giyohvandlik vositalari kelishi bilan darhol zaharli va giyohvand vositalari saqlash bo'limiga topshiriladi. Ularni son jihatidan va kuzatuv hujjatlariga mosligi omborxoh mudiri tomonidan tekshiriladi.

Qabul qilish bo'limida mahsulotlar qaysi bo'limga tegishli bo'lsa shu bo'lim mudirlari (rinsosarlari) ishtirokida ochib ko'riladi, lozim bo'lgan taqdirda betaraf tashkilot vakili yukni qabul qilishda ishtirok etish huquqini beruvchi hujjat asosida qatnashadi.

Tovarlarni yetkazib berish shartnoma asosida amalga oshiriladi.

Dori vositalarini amaldagi reglamentlari asosida ulgurji va chakana dorixonada tarmoqlari orqali sotishda quyidagi hujjatlar bo'yicha talab etiladi:

- muvofiqlik sertifikatini yoki muvofiqlik bo'yicha deklaratsiya;
- muvofiqlik sertifikatining asl nusxasi egasi tomonidan, notarius yoki sertifikat bergan tovarlarni sertifikatlashtirish idorasi tomonidan tasdiqlangan ko'chma nusxasi;

- tovar-kuzatuv hujjatlari (sчёт-фактура) ishlab chiqaruvchi yoki ta'minotchi (sotuvchi) tomonidan rasmiylashtirilgan bo'yicha har bir tovar nomi bo'yicha rnatilgan talablarga ular muvofiqligi haqida ma'lumotlar;

- muvofiqlik sertifikatini nomeri va uning amal qilish muddati;

- sertifikat bergan idora; yoki muvofiqlik bo'yicha deklaratsiya qayd qilingan nomeri va uning amal qilish muddati;

- deklaratsiyani qabul qilgan ishlab chiqaruvchi yoki ta'minotchining (sotuvchining) nomi va qayd qilgan idora.

Barcha hujjatlar nusxasi ishlab chiqaruvchining (ta'minotchi, sotuvchi) imzo va muhri bilan manzili va telefonlari ko'rsatilgan holda tasdiqlangan bo'lishi lozim.

Dori vositalarini qabul qilishdan oldin ularning yaroqlilik muddatiga e'tibor berish lozim.

Yaroqlilik muddati - tayyor dori vositasi me'yoriy tahlil hujjatlari talablarining barcha ko'rsatkichlari bo'yicha sifat muvofiqligiga kafolat beradigan vaqtning muddatidir. Bundan tashqari, saqlash muddatiga muvofiq markirovkada saqlash muddatining tugashi haqida ko'rsatmasi bo'yicha kerak.

Dorixonada assortimentidagi dori vositalari, tibbiy buyumlar va boshqa tovarlar aksariyati uchun oxirgi va kafolatli yaroqlilik muddatlari belgilangan.

Dori vositalari yetkazib berishning alohida shart-sharoitlarida qolgan yaroqlili muddatlari belgilangan b lib, ularga muvofiq ishlab chiqaruvchi omboridan j natish vaqtida etiketkasida k rsatilgan yaroqlilik muddatining 80% qolishi, maxsus yaroqlilik muddati qisqa b lgan bakteriya preparatlari uchun 50% kam b lmasligi kerak.

Yuqoridagi dori vositalarini dorixona omborlaridan chakana savdo shaxobchalariga va davolash-profilaktika muassasalariga j natishda qolgan yaroqlilik muddatining 60%, bakteriya preparatlari uchun esa etiketkada k rsatilgan yaroqlilik muddatidan 40% kam b lmasligiga ahamiyat beriladi.

Yaroqlilik muddati qancha qolganligini seriya raqamidan ham aniqlash mumkin.

Seriya - bitta texnologik jarayonda yoki bir qator ketma-ket texnologik jarayonlarda olingan aniq dastlabki ashyo miqdori, qadoqlash materiallari yoki yarim mahsulotlarni qayta ishlab chiqilganda, sifatning xosligi bir xillik b lgan tayyor mahsulot (dori vositasi)ning aniq miqdori.

Seriya raqami arab raqamlarida birga q shilgan holda belgilanadi. Bunda oxirgi t rttta raqam ishlab chiqarilgan oy va yilni belgilaydi. Oxirgi t rttta raqamdan oldingilari esa ishlab chiqarilgan seriya raqamlari hisoblanadi (raqamlar lchami 5 mm dan k p b lmasligi kerak).

Saqlash muddati seriya raqamlari rim raqamlarida (arab raqamida ham b lishi mumkin) belgilanganda oy k rsatilib, arab raqamlarida esa - ikkita oxirgi raqamlar yilni k rsatadi. Yaroqlilik muddatlarini q yidagi variantlarda k rsatilishi mumkin: "yaroqlilik muddati X.02" yoki "X.02. gacha".

Barcha ishlab chiqaruvchilardan keltirilayotgan mahsulotlar - SSV ning Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi sinov laboratoriyalari va boshqa vakolatli organ tomonidan majburiy nazoratdan tkaziladi. Bular Farmatsevtika bozori muomaladagi dori vositalarining quyidagi sifat tartibi asosida reglamentga solinadi:

- "Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish t g'risida"gi zbekiston Respublikasi 1993-yil 28-dekabr qonuni;
- zbekiston Respublikasi SSV ning «Dori vositalari sifatini yaxshilash t g'risida» 1999-yil 15-mart 163-sonli buyru i.
- zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 8-aprel 162-sonli buyru i bilan tasdiqlangan «Dori vositalari sifat standarti». Tarmoq standarti;
- zbekiston Respublikasi SSV tomonidan 2002-yil 29-dekabrda tasdiqlangan «Dori vositalarini sertifikatlashtirish qoidalari».

Sertifikatlashtirish vaqtida hamda saqlash jarayonida aniqlangan sifatli dori vositalariga nomuvofiqlik bayonnomasi rasmiylashtiriladi va 3 kun ichida buyurtmachiga (ishlab chiqaruvchiga), standart agentligiga va SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasiga xat orqali bildiriladi. Sifatli dori vositalari belgilangan tartibda yiqiladi.

Laboratoriya tahlillari yoki oxirgi ekspertiza xulosasidan keyin tovar saqlash boshqarmasiga beriladi.

Dori vositalari va tibbiyot buyumlarini saqlash xonalari tuzilishi, tarkibi, maydon sharoitlari va jihozlanishi jihatdan amaldagi me'yoriy texnik va iitsenziyalash hujjatlarida dorixona omborlari va dorixonalariga keltirilgan hamma talablariga javob berishi kerak. Xonalarning tuzilishi, ekspluatatsiya va jihozlanishi dori vositalari va tibbiyot buyumlari uchun, fizik - kimyoviy xossalari saqlab berishni ta'minlashi zarur. Buning uchun xonalar qurilishi va tegishli yonida qarshi vositalar bilan ta'minlanadi.

Dori vositalarini xonalarda, stellajlarda, zavod taralarning standart idish tagliklarida, tovar tagliklarida, elevator stellajlarining tarasida (mayda tovarlar) mumkin. Stellajlar tashqi devordan 0,6-0,7 m uzoqlikda, tomdan 0,5 m poldan 0,20 m, uzoqlikda joylashgan bo'lishi kerak. Stellajlar orasidagi masofa tovarlar oldiga bemalol kelishni ta'minlab beradigan va 0,75 m kam bo'lgan masofa, stellajlar oralig'i yoritilgan bo'lishi kerak.

Saqlash xonalari toza bo'lishi, uyar sanitariya-gigiena qoidalariga rioya qilingan holda tozalanadi.

Tayyor preparatlarni stellajlarda, javonlarda, shkaflarda saqlanishi quyidagi talablarini bajarish kerak:

-dori vositalarni etiketkasi (markirovkasi) tashqariga qilib amalga oshiriladi;

-dori vositalari yonida ularning nomi, seriyasi, saqlash muddati, miqdori belgilangan stellaj kartalari yaratiladi. Karta qalin qog'ozda chop etiladi. U har bir yangi keltirilgan seriyaga keyinchalik saqlash vaqtida tarqatishni nazorati uchun yuritiladi.

Saqlash boshqarmasida saqlash muddatlari bo'yicha kartoteka yuritiladi. Saqlash muddatlari tibbiy ketgan preparatlar, tahlil natijalari kelguncha boshqa dori vositalardan alohida, saqlanadi.

Dori vositalari va tibbiyot buyumlarning joylashuv hisobi uchun belgilangan qoidalarga asoslangan holda kompyuter dasturlari va texnologiyalaridan ham foydalaniimoqda.

Saqlash b limlardan tovarlarni berish dorixonona va davolash-profilaktika muassasalari, boshqa sotib oluvchi tashkilotlar tomonidan berilgan buyurtmalarga binoan amalga oshiriladi.

Buyurtma-talabnomalar 1-2 nusxada (ikkinchi nusxasi dorixonada kirimni nazorat qilish uchun qoladi) alohida har bir b limga yoziladi. Buyurtma-talabnomada dori vositalar nomi, ichov birligi va talab qilinadigan miqdori k rsatiladi. Zaharli va giyohvandlik vositalari hamda etil spirti uchun miqdori s z bilan k rsatilgan holda alohida talabnomalar yoziladi.

Omborxonaga kelib tushgan hamma talabnomalar qayta k rib chiqiladi va kerak holda ayrim zgartirishlar kiritiladi. Bunda dorixonona omborida dori vositasini mavjudligi, uni yetkazib berishning bir tekisligi, xizmat qiluvchi davolash-profilaktika muassasalarining ixtisosi, ulardagi rinlar soni inobatga olinadi.

Respublikaga yoki viloyatlarga cheklangan miqdorda keladigan dori vositaiari va tibbiyot buyumlari tegishli koeffitsientlar b yicha taqsimlanadi. Tarqatish koeffitsienti - aniq dorixonona tomonidan xizmat qiluvchi hudud b yicha statistik k rsatkichning (kasallar soni, rinlar miqdori) dorixonona ombori bilan xizmat k rsatuvchi hududlardagi shu k rsatkichining umumiy soniga nisbati.

Har bir dorixonona yoki davolash-profilaktika muassasalari b yicha hamma dori vositalari nomlari buyurtma-talabnomalarni qayta k rib chiqish va zgartirishlar asosida saqlash b limlarida yi iladi, tovar yuk xatlari bilan solishtiriladi va ekspeditsiya b limiga beriladi.

Ekspeditsiya b limida tibbiyot tovarlarining qadoqlanishi amaldagi qoidalariga rioya qilgan holda bajariladi. Tovarlar qadoqlanishi buyurtmaning xajmiga qarab ombor b limlarida konteynerlarning har xil gabaritli yashiklarda amalga oshiriladi. Bunda ekspeditsiya b limi tovarni joylarning miqdori b yicha qabul qiladi. Ekspeditsiya b limida qadoqlovchi tovarni qadoqlashda q shimcha qilinadigan varaqaniing ikkita nusxasini t l izadi va imzolaydi, bitta nusxasi yashikga q yiladi. Ikkinchi nusxasi esa yuk xati bilan ekspeditsiya b limida qoladi.

Tovarlarning omborxonona b yicha hamma b limlardagi harakati tovarlarning hisobga olish va nazorat qilinishini ta'minlaydigan amaldagi xujjatiarga rioya qilgan holda olib boriladi. Omborxonaning moddiy javobgar shaxsi buxgalteriya xujjatlarini rasmiylashtirishni belgilangan tartibi asosida tovarlarning kirimi va chiqimini, albatta, belgilashi kerak.

Tovarlarni j natish sanasi, preparatning nomi (dori shakli va dozasi), yetkazilgan miqdor, berilgan preparatning narxi, qiymati,

ta'minotchining va oluvchining nomi va manzili, muvofiqlik sertifikatining raqami va berilgan sanasini aniqlab beradigan xujjatlar bilan birgalikda yetkazib beriladi.

Dori vositalarini yuk j natishdagi javobgar shaxslarga quyidagilar yuklatiladi:

dori vositalari va tibbiy buyumlarning har bir buyurtmani belgilangan holda kuzatuv hujjatlar bilan ta'minlab berish;

tovar-kuzatuv hujjatlarida hamma zarur axborotni mavjudligini nazorat qilish;

dori vositalari va tibbiy buyumlarni tashish jarayonida butligi, fizik - kimyoviy xususiyatlari buzilmasini ta'minlash.

Omborxonadan tovarni olib ketish uchun maxsus ruxsatnoma bilan rasmiylashtiriladi. "Tovar moddiy boyliklarni olib chiqish uchun ruxsatnoma" ekspeditsiya b limida tovarlar yuklatilgan va k chirgich qo oz orqali ikkita nusxada yozilgandan s ng beriladi. Ikkinchi nusxasi oluvchining imzosi bilan ekspeditsiya b limida qoladi. Ruxsatnoma faqat berilgan kunida z kuchiga ega.

11.5. Dori vositalari va tibbiyotda ishlatiladigan buyumlarning saqlanishi tashkil qilish

Tovarlarni saqlash tovar harakatining barcha b inlarida, ya'ni tayyor mahsulotni ishlab chiqarishdan boshlab uni iste'mol qilish mobaynida amalga oshiriladi.

Tovarlarni saqlash - bu tovarning sifati va miqdorini zgartirmaslik maqsadida ombor xonalariga joylashtirish va saqlash jarayonidir. Saqlashdan asosiy maqsad - tovarlarning boshlan ich xossalarini barqarorligini ta'minlash demakdir. Tegishli saqlash xonalarning mavjudligi, zarur saqlash tartiblarining yaratilishi, saqlash davomida tovarlarni t ri joylashtirishni tashkil qilish - tovarlarni saqlash shart-sharoitlarining asosini tashkil qiladi.

Omborxonalarda va moddiy xonalarda saqlash uchun farmatsevtik mahsulotlarning xususiyatlariga bog'liq muayyan sharoitlar asosida amalga oshiriladi. Saqlash sharoitlarining (havo harorati va namligi) asosiy k rsatkichlarini nazoratini olib borish uchun har bir xonada termometr va gigrometr b lib, ular saqlash uchun xonalarning ichki devorlarida isitkich priborlardan yerdan 1,5-1,7 metr balandlikda, eshikdan esa 3 metr masofada joylashgan b ladi. Havo harorati va namligi bir kunda kamida 1 marta

tekshiriladi, priborlarning k rsatkichlari har bir b limda b lishi kerak *maxsus hisob* daftariida belgilanadi.

Saqlash xonalariida havo tozaligiga rioya qilish uchun tortib ketadigan ventilyatsiya qurilma iari b lishi kerak. Dorixona assortimentidagi mahsulotlar sifatiga turli tashqi omillar, ayniqsa, fizik-kimyoviy xususiyatlarga ta'sir k rsatadi. Shu sababli ularni saqlashda yuqoridagi omillar ta'sirini hisobga olish lozim.

Yoru likdan saqlanish lozim b lgan dori vositalari-qoron i, salqin xonalarda yoki eshiklari zich yopiladigan, ichki tomoni qora rangli b yoq bilan b yalgan shkaflarda yoki qopqoqlari zich yopiladigan qutilarida saqlanishi talab etiladi.

Atmosferadagi suv bu lari yoki namlikga sezgir b lgan dori vositalari salqin joylarda, germetik yopilgan, suv bu lari yoki namlikni tkazmaydigan matodan yasalgan, shisha, metall, alyumin, plastmassa idishlarda saqlanishi lozim:

- kuydirilgan gips yaxshi yopiladigan idishlarda saqlanadi (masalan, mahkam yopiladigan ichiga yopiladigan polietilen plyonka solingan yo och quti yoki yo och bochkalarda);

- xantal k kini ichi laklangan temir bankalarda saqlanadi;

- xantal mahkam berkitilgan idishlarga solingan polietilen plyonka yoki pergament qo ozga ralgan holda saqlanadi.

Uchuvchan dori vositalari salqin joylarda germetik berkitiladigan uchuvchan moddalarni tkazmaydigan materiallarda tayyorlangan idishlarda saqlanadi.

Kristalgidratlar havoning nisbiy namligi 50-65% b lgan salqin joylarda germetik yopiladigan shisha, metall yoki qalin plastmassadan ishlangan idishlarda saqlanadi.

Havo haroratining yuqori yoki pastligi ta'sir etuvchi dori vositalarni saqlashda, ularni yorli i va ishlatish uchun q llanmasida k rsatilgan harorati rejimiga e'tibor beriladi.

Organopreparatlarni quruq sharoitda, yoru likdan saqlangan hoida $1^{\circ} + 15^{\circ}\text{S}$ gacha b lgan haroratda saqlanadi (boshqa k rsatma berilmagan b lsa).

Tibbiy yo lar odatda $+4^{\circ} + 12^{\circ}\text{S}$ gacha saqlanadi.

Gazlar ta'siridan saqlanishi shart b lgan dori vositalari germetik yopiladigan gazlami tkazmaydigan materiallardan ishlangan idishlarda iloji boricha t latilgan holda saqlanadi.

Turli farmakoterapevtik guruhga mansub boigan dori vositalarini saqlashda hidli va b yovchi dori vositalari guruhi ham ajratiladi.

Hidli dori vositalari guruhiga uchuvchan hamda uchuvchan boimagan, iekin ta hidli dori vositalari kiradi. Ularni germetik yopiq idishlarda bir-biridan alohida holda nomi b yicha saqlanadi.

B yovchi xususiyatli dori vositalariga - idishlarda, jihozlarda va rangli iz qoldiruvchi oddiy sanitariya-gigienik ishlovda yuvilmaydigan dori vositalari kiradi (brilliant yashili, metilen k ki, indigokarmin va h.k.).

B yovchi dori moddalari alohida maxsus zich yopiluvchi shkaflarda saqlanadi (nomi b yicha). B yovchi moddalarni ishlatishda ularning har biri uchun alohida torozilar, xovonchalar, shpatellar va boshqa inventarlar ajratiladi.

Dorivor simliklar xom ashyosi va yi malarni saqlashda quyidagilar talab etiladi:

a) yaxshi yopiladigan idish;

b) quruq yaxshi ventilatsiyalanuvchi havo almashuvi ta'minlangan xona. Taraning turi xom ashyoni saqlash joyiga bo liq.

Omborxonada dorivor simliklar xom ashyosi s kchaklarda saqlanadi buning uchun yopiq yashiklar, qoplar (kesilgan xom ashyo), ikki qavatli qoplar, karton ramlari (poroshoklar) b lishi kerak.

z tarkibida efir moylarini saqlovchi (masalan: shalfey ti), ayrim gigroskopik tlar, barglar, mevalar (masalan: angishvonagul bargi, dalachoy va boshqalar) alohida yaxshi yopiladigan idishda saqlanadi.

Zaharli va giyohvand moddalar saqlovchi dori vositalar alohida xonalarda, maxsus qulflanadigan temir shkaflarda saqlanadi.

Qurtilgan shirador mevalarni ombor hashoratlaridan himoyalash uchun flakonga xloroform solib, bugiari chiqib turuvchi trubkasi boigan probka bilan yopiladi va mevalar saqlaydigan yashik ichiga solib q yiladi.

Tarkibida yurak glikozidlari saqlovchi dorivor simliklar xom ashyosiga (masalan: angishvonagul bargi, marvaridgul mevasi va boshqalar) alohida e'tibor berish kerak. Davlat Farmakopeyasida ular uchun qat'iy saqlash muddatlari va biologik faolligini qayta tekshirish uchun talablar belgilangan.

Barcha dorivor simliklar xom ashyosini vaqti-vaqti bilan Davlat Farmakopeyasi nazoratidan tkaib turishi shart. Standartga javob bermagan xom ashyo yaroqsiz deb topiladi yoki qaytadan ishlab chiqilgan va ijobiy nazoratdan s ng ishlatiladi.

Tez vayengil alanganuvchi prekursorlarni saqlashda ularning fizik-kimyoviy xossalarini hisobga olish kerak (sirka kislotasi, atseton, etil efiri, xlorid kislotasi, fenil sirka kislotasi, sulfat kislotasi, toluol).

Tez alanganuvchi prekursorlarni mineral kislotalar (ayniqsa oltingugurt va azot kislotalari), siqilgan gazlar, yonuvchan moddalar (simlik yo Iari, oltingugurt, bo lov vositalari), shuningdek organik moddalar bilan portlovchi aralashmalar (kaliy xlorat, kaliy permanganat, kaliy xromat va h.k.) hosil qiluvchi noorganik tuzlarni birga saqlash taqiqlanadi.

Prekursorlar bilan ishlaganda (qadoqlash, joydan-joyga tashish, yuklash) ehtiyotkorlik choralarini k rilib, idishning holati, germetikligi, t riligini doimiy kuzatib turgan holda ishlash lozim.

Tez alanganuvchi prekursorlar zich berkiladigan, mustahkam shishali yoki metall idishlarda saqlanadi. Shisha idishlar, ballon va boshqa katta hajmli idishlar balandligi b yicha bir qator qilib saqlanadi. Ularni bir necha qatorga, isitish manbalari yaqiniga q yish taqiqlanadi. S kchak va isitish manbasi orasidagi masofa bir metrdan kam b lmasligi kerak.

Nitrat va sulfat kislotalarini saqlashda ularning yo ochli, organik tabiatli boshqa moddalar bilan munosabatda b lishining oldini olish lozim.

Nitroglitserin eritmasi - portlovchi modda, uni dorixonada, dorixona omborlarida katta emas, yaxshi berkitilgan sklyankalar yoki metall idishlarda salqin, qoron i joyda saqlanadi, yon indan ehtiyot b lish kerak. Nitroglitserin saqlaydigan idishni surish va shu preparatni tortib olish juda ehtiyotkorlik bilan bajarilishi zarur.

Efir (tibbiyot yoki narkoz uchun) fabrikaning ramida, qoron i, salqin (isitish priborlardan uzoqroq) joyda saqlanadi. *Dietilefir* bilan ishlanganda silkitish, zarba berish, ishqalashdan saqlanish kerak.

Kaliy permanganat glitserin, oltingugurt, chang, organik moylar, efirlar, spirtlar, organik kislotalar va boshqa organik moddalar bilan portlovchi birikmalar hosil qiladi. Uni maxsus ajratib q yilgan joyda, tunuka barabanlarda, dorixonada - o zi mahkam yopilgan va yuqorida k rsatilgan vositalardan alohida saqlanadi.

Portlovchi va tez alanga oluvchi vositalar alohida (quruq, t gri quyosh nuridan, yon in va yer osti suvlaridan himoyalangan, birinchi qavatda, temirbeton koplama va metall yashikli) xonalarga joylanishi kerak, xonaning poli eshigidan ichkariga qiyalanib sementlangan, yilmagan tekis b lishi kerak. Yonmaydigan s kchaklar poldan 0,25 m dan kam b lmaydigan balandlikda b lishi kengligi lm dan kam b limgan, chetlari 0,25 m dan kam, s kchaklar oraligi 1,35 m dan kam b lmasligi kerak; yonmaydigan shkaflar kengligi 0,7 m dan, balandligi 1,2 m dan kam b lmaydigan eshiklarga ega b lishi kerak; elektr

tkazish moslamalari, yorituvchi va boshqa elektrjixozlari portlash xavfsizligini ta'minlaydigan, shuningdek, chirish moslamalari bilan ta'minlangan b lishi kerak.

Tez alanganuvchi va yonuvchi suyuqliklar solingan idishlar zarbalardan saqlaydigan, yoki a daruvchi ballonlarda bir qatorda saqlanadi.

Idishni suyuq moddalar bilan t ldirish darajasi 90% hajmdan oshmasligi kerak. Katta miqdordagi spirtlar metall idishlarda, 75%dan ortiq b lmagani hajmda t ldirilib saqlanadi.

Portlovchi va yonuvchi vositalar saqlanadigan xonalarga kerosin lampalar va shamlar bilan kirish taqiqlanadi, faqat elektr yoritgichlardan foydalaniladi.

Dezinfeksiyalovchi vositalar (xloramin B va boshqalar) germetik berkitilgan idishlarda saqlanadi. Saqlash uchun xona alohida b lib va plastmassa, rezina va metall buyumlar hamda tozalangan suv olinadigan xonalardan uzoqroqdajoylashgan b lishi kerak. Bunda saqlash joyi salqin va yoruglikdan himoyalangan b lishi lozim.

Bo lov materiallari yo och yashiklarda, quruq, havosi toza xonalarda, changdan va hasharotlardan nariroqlarda saqlanishi kerak. Nosteril materiallarni isitilmaydigan honalarda saqlash mumkin. Steril materiallar harorati zgarishi kam b ladigan xonalarda saqlanishi kerak, bunda xarorat zgarganda qadoqlangan tovar ichiga havo kirmasligini ta'minlash lozim. Sterillangan bo lov vositalarni omborxonada chiqqan yiliga qarab saqlash kerak, chunki har besh yildan s ng uning sterilligini har yili tanlab tekshirib turiladi. rami buzilgan yoki nam tortgan b lsa, u holda mahsulot sterillanmagan hisoblanadi.

Rezina buyumlarini saqlovchi xonaga quyosh nuri tushmasligi kerak, k pincha, yert lalarda, qoron i joylarda saqlanadi. Quruq xonalarning namligini saqlash uchun karbol kislotasining 2%li suv eritmasi idishlarda q yiladi. Rezinaning elastikligini saqlash uchun xonalar va shkaflarga shisha idishda ammoniy karbonat solib q yish kerak. Saqlashda amal qilinadigan talablar: 1) yoru likdan saqlash; 2) harorat 0 S dan past va +20° yuqori b lmasligi; 3) namlik 65%dan k p b lmasligi; 4) mexanik shikastlanishdan holislik; 5) faol moddalar (yod, xloroform, formalin va boshqalar) ta'siridan himoyalash; 6) isituvchi manbadan uzoq (kamida 1 metr) joylashgan b lishi kerak; 7) havo kirmasligi kerak.

Rezina buyumlarni shkaflarda, yashiklarda, javon va stellajlarda saqlash mumkin. Shkaflar eshigi zich yopiladigan va ichidan tekis yuzi b lishi kerak.

- Ba'zi rezina buyumlarni saqlashda ma'lum talablarga rioya qilish kerak:
- grelkalar, tagiga q yiladigan chamberaklar, muz solinadigan xaltachalar biroz shishirib q yiladi;
  - priborlarning yechiladigan rezina qismi metall qismidan alohida saqlanadi;
  - q lqoplar, bujlar, elastik kateterlar va boshqalar qutilarda zich yopilgan va ustiga talk sepilgan holda saqlanadi. Pastki qavatlardagi buyumlar ezilib va bosilib ketmasligi uchun ularni bir necha qavat qilib saqlash mumkin emas.

Plastmassadan tayyorlangan buyumlarni qoron i va havoni tozalab turadigan, uchuvchi vositalarning bu Iari uchramaydigan, yon in b lmaydigan xonalarda saqlash kerak. Buyumlar isitkichlardan lmetr uzoqlikda joylashgan b lishi kerak. Tsellofanlar, tselluloid, aminoplastli buyumlar saqlanuvchi xonalarning namligi 65%dan oshmasligi kerak.

Sintetik materiallarni saqlash alohida sharoitlarni talab qilmaydi. Davolash-profilaktika muassasalarida rezina va elastoplast buyumlar 5%li fenolning glitserindagi eritmasiga solib q yiladi.

Tibbiy texnika, xirurgik instrumentlar quyidagi talablarga muvofiq saqlanadi:

- xonalar quruq va issiq b lishi kerak. Xirurgik instrumentlarni uyib hamda medikamentlar va rezina buyumlar bilan saqlash qat'iy man etiladi; harorat va havoning nisbiy namligi (60%dan oshmasligi) birdan zgarib qolmasligi kerak;
- instrumentlar yashiklarda, shkaflarda, qopqoqli qutilarda nomi yozilgan holda saqlanadi. Instrumentlarni zavodning korroziyaga qarshi moyi bilan saqlanadi. Agar bunday moy b lmasa, unda ularni yupqa qilib vazelin bilan qoplanadi. Moylangan-instrumentlar yupqa parafmli qo ozga rab q yiladi. *Kesuvchi* buyumlarni (pichoq, skalpellar) mexanik zarar yetkazishni (kertiklar) oldini olish va tmas b lmasligi uchun ularni yashiklarning maxsus uyalarida yoki penallarda saqlanishi maqsadga muvofiq b ladi.

Tibbiyot zuluklarini saqlashda q yidagi talablarga rioya qilish zarur:

- xona yoru , dorilarning hidisiz; maksimal tozalikka rioya qilgan holda, hidli va zaharli vositalar bilan birgalikda b lmasligi kerak;
- zuluklar keng b yinli shisha idishiarda, b z *salfetkali* yoki ikki qavatlili doka bilan shpagat yoki rezinka bilan qattiq boylangan holda saqlanadi;
- bankani xlorisizlantirilgan, perekisli birikmalardan, o ir metall tuzlaridan, mexanik q shimchalardan holi saqlanadi. Suvni almashtirishda idish devorlari ichidan yuviladi, s ngra idish b yniga doka yopiladi va undan suv quyiladi. Bunda idishning uchdan bir qismi suvga t lishi kerak.

ASOSIY ADABIYOTLAR

1. I.A. Karimov. Y limiz - mustaqil davlatchilik va taraqqiyot y li: zbekiston Respublikasi Oliy kengashining n birinchi sessiyasida s zlagan nutqi.1994 yil 5 may.-T.: zbekiston, 1994. -38 b.
2. I.A. Karimov, -Barkamol avlod - zbekiston taraqqiyotining poydevori. -T., zbekiston, 1997.,-63 b.
3. A.3.MyMHHOB. rTyra coBepmeHCTBOBaHHe jieKarcTBeHHoro ooeceqeHHJI HacejieHHfl. //KUM'6 H (bapMarjeBTHKa//1994 r.c.7-9.
4. B.O.KpHKOB., B.H.ripoKonHUUHH. "OpraHH3auHa H aKOHOMHKa (jrapMajjHH". M., "MejjHU.HHa". 1991 r.
5. B.H.ripoKonHiJiHH. OCHOBBI neKarcTBeHHoro o6eeneHeHH5i HacejieHHa. M., MejjHijHHa. 1983 r.
6. P.Nosirov, Sh.Abdullaeva. «Marketing bozor iqtisodiyotining asosi».T., zbekiston. 1994 y.
7. U.S. Salixbaeva; zbekiston Respublikasida farmatsevtik bozorni rivojlanish muammolari va istiqbollari.// Kimyo va farmatsevtika. 2002.JY». b. 13.
8. E.R. Toshmuxamedov, zbekiston, Qozo iston va Qir izistonda farmatsevtikaning rivojlanishi.//Kimyo va farmatsevtika. 2001.jYs2.b. 3.
9. zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi t risida»gi qonuni.
10. zbekiston Respublikasining «Ta'lim t risida»gi qonuni.
11. 3.P. TouiMyxaMefIOB, H.H. >KyP^{aeB}- «JleKarcTBeHHoe o6eeneieHHe cejibCKoro HacejieHHa B Y36eKHCTaHe». H3ii. «MeiiHUHHa» T., 1973 r.
12. zbekiston Respublikasida farmatsevtika faoliyati A.N. Yunusx jaev tahriri ostida I, II, III kitob. Toshkent 2001 va 2003-yillar.

MUNDARIJA

S zboshi.....	3
---------------	---

AHOLI VA DAVOLASH-PROFILAKTIKA MUASSASALARINI DORI VOSITALARI BILAN TA'MINLASHNI TASHKIL ETISH

1-bob. O'zbekiston Respublikasida sog'iqliqni saqlash ishlari va farmatsevtika xizmatini rivojlantirish asoslari.....	5
1.1. So liqni saqlash ishlarini tashkil qilish prinsiplari.....	5
1.2. O'zbekiston Respublikasida tibbiyot va farmatsevtika faoliyatini boshqarish.....	8
1.3. So liqni saqlash va farmatsevtika faoliyati xizmatini boshqaruvchi tashkilotlarning asosiy vazifalari va funksiyalari.....	10
2-bob. Dorixonalar ishini tashkil qilish.....	14
2.1. Dori vositalari bilan chakanasavdo qilish qoidalari.....	14
2.2. O'zbekiston Respublikasida dorixonalarni ochish tartibi.....	16
2.3. Dorixona muassasalarining nomlanishi, turlari va ularni joylashtirish tartiblari.....	20
2.4. Dorixonalarning vazifalari va funksiyalari.....	23
2.5. Dorixona xonalari tarkibi, ularning faoliyat turiga qarab jihozlanishi.....	24
2.6. Dorixonalarning tashkiliy tuzilishi.....	26
2.7. Dorixona xodimlari lavozimlarining nomlanishi.....	27
3-bob. Dori vositalarining retseptsiz savdosini tashkil qilish.....	29
3.1. Xalqaro amaliyotda dori vositalari turkumlanishining asosiy prinsiplari. Turkumlash shakllari.....	29
3.2. ATS (ArjatomicaJ Therapeutic Chemical Classification System) turkumlanish tizimi.....	31
3.3. OTS - vositalar tizimi. Retseptsiz sotiladigan vositalarga qo'yilgan asosiy talablar, ishlab chiqaruvchi firmalar va rivojlanish istiqbollari.....	33
3.4. Dori vositalarini retseptsiz berish va dorixona assortimenti.....	38
3.5. Xalqaro amaliyotda farmatsevtik vasiylik.....	43
3.6. Farmatsevtik tovarlarni shtrixli kodlash tizimi.....	44
4-bob. Dorixonalarda retseptlarni qabul qilish va ular asosida dori vositalarini berish. 49	49
4.1. Retsept va uning funksiyalari, retsept turlari.....	49
4.2. Retsept qabul qilish va dori vositasini berish ishlarini tashkil qilish tartibi.....	53
4.3. Retseptlar taksirovkasi, ro'yxatga olish va berish tartibi.....	63
4.4. Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari.....	66
5-bob. Dorixona sharoitida dori vositalarini tayyorlash va sifatini nazorat qilish ishlarini tashkil qilish.....	69
5.1. Dorixonada dori tayyorlanadigan ish joylarini tashkil qilish va jihozlash.....	69
5.2. Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlashning asosiy xos xususiyatlari.....	71
5.3. Dorixona tayyorlanadigan dori vositalari sifatini nazorat qilish.....	75
5.4. Dorixonada tayyorlangan dori vositalarini rasmiylashtirish.....	78
5.5. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarini saqlash muddatlari.....	79

7.1. Dori vositalari va tibbiy buyumlar sifatini belgilovchi nazorat-ruxsatnoma tizimi	93
7.2. Dori vositalarining sifat standartlari.	106
7.3. Farmatsevtika sohasidagi xalqaro sifat standartlari.	108
7.4. Dori vositalari sifatini nazorat qilish laboratoriyasi ishini tashkil qilish.	110
7.5. Ishlab chiqarishda farmatsevtik mahsulotlar sifat nazoratini tashkil qilish.	112
7.6. Farmatsevtik mahsulotlarni sertifikatlashtirish va sifatini boshqarish tizimi.	114
7.7. Dori vositalarini qalbakillashtirish muammolari.	125
7.8. Nostandart dori vositalari va tibbiy buyumlarni y o q qilish tartibi.	134

8-bob. Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi	137
8.1. Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi vazifalari	137
8.2. Dorixona binosiga q o yilgan talablar va undagi asbob-uskunalardan foydalanish qoidalari.	139
8.3. Dorixona muassasasidan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini berish tartibi.	142
8.4. Hisob va hisobot.	142
8.5. Mehnatni muhofaza qilish va texnikasi xavfsizlik.	143

9-bob. Farmakoiqtisodiyotning ilmiy asoslari	144
9.1. Farmakoiqtisodiyot t rarisida tushuncha.	144
9.2. Farmakoiqtisodiyot vazifalari va unga q o yiladigan talablar.	147
9.3. Farmakoiqtisodiyot obyektlari va farmakoiqtisodiyotda xarajatlarning tasnifi.	148
9.4. Farmakoiqtisodiy tahlil usullari. Dori vositalari formulalari.	150

10-bob. Dori vositalariga b ligan ehtiyoj va talab istiqbolini aniqlash	155
10.1. Dori vositalari iste'molini shakllantiruvchi omillar.	155
10.2. Ehtiyoj, talab, iste'mol, taklif tushunchalari.	155
10.3. Dori vositalariga b ligan ehtiyojni aniqlash usullari.	157
10.4. Dori vositalarga b ligan talab turlari va tasnifi.	160
10.5. Davolash-profilaktika muassasalarida doimiy faoliyatdagi hay'at vazifalari.	163

11-bob. Farmatsevtik bozorda ulgurji savdo faoliyatini tashkillashtirish	167
11.1. Dori vositalarining muomala sohasida logistik yondoshuvi.	167
11.2. Tovar harakatining kanallari. Savdo tarmo ining asosiy turlari.	171
11.3. Ulgurji vositachilar vazifalari, funksiyalari va tasnifi.	173
11.4. Ulgurji farmatsevtik tashkilotlar faoliyati, dorixona omborida tovarlar harakatini tashkil qilish.	174
11.5. Dori vositalari va tibbiyotda ishlatiladigan buyumlar saqlanishini tashkil qilish.	183

E.R. Toshmuxamedov, X.S. Zaynutdinov, A.M. KomiJov,
R.A. Muhamedova, E.B. Juravleva, M.Z. Islomova

FARMATSEVTIKAISHINITASHKIL QILISH

Darslik

Muharrir *H. Zokirov*
Kompyiiterda sahifalovchi *A. Asrorov*

Bosishga ruxsat otildi 18.05.2008. Oog'oz bichimi 60x84V,₆.
Hisob-nashr tabog'i 12, Adadi 1000.
Buyurtma N° 96.

«IQTISOD-MOLIYA» nashriyotida tayyorlandi.
100084, Toshkent, H.Asomov k chasi, 7 —uy.
I lisob - shartnoma 44-2008.

«ToshkciU tezkor bosmaxonasi» MCHJ da chop etildi
100200. Toshkent, Radial tor k chasi 10 uy.